

ספר
**בשמחה
ובטוב
לבב**

אודות מידת השמחה

חלק שני

השמחה בתורה ובמצוות

בסופו:

פרקי התבוננות בנפלאות הבריאה

חובר בסיועו דשמיא על ידי

הדר יהודה מרגולין

פעיה"ק ירושלים תובב"א

ה' תש"ע

ספרים נוספים מאת המחבר:

- הדרן עלך - עניני שינון, חזרה ודרכי לימוד
- בשמחה ובטוב לבב (חלק א') - אודות מדת השמחה ודרכי השגתה
- שירת הלב - גישה של שמחה לעניני תפילה ובין-אדם-לחבירו
- ברכת מועדיך - גישה של שמחה למועדי חודש תשרי
- פרי הדר - מדריך מעשי להלכות ארבעת המינים
- הידורי הלכה - על המשנה ברורה (הלכות סוכה)

באנגלית:

- The Lulav and Esrog Handbook (Artscroll)
- The Sukkah Handbook (Targum)
- Crown Him With Joy (Targum)

בפורטוגזית:

- A arte da alegria

כתובת:

רחוב אגסי 34/22

הר נוף, ירושלים

טל: 6526447 (02)

לע"נ אבינו וסבנו היקר
ר' אברהם בן אהרן הכהן ז"ל
הקים מחדש את חייו בבראזיל
יחד עם אשתו לאה תלחט"א אחרי השואה.
איש מסור למשפחתו
אשר האמת והיושר היו בר לרגליו.
נפטר בעש"ק כ"ג אייר תשס"ז
ת.ג.צ.ב.ה.

Em memória de nosso querido pai e avô:

Avraham (Jorge) Katz Z"l

Reconstruiu sua vida após o Holocausto,
junto com sua esposa Lili, que D-us a dê muita saúde.

Homem dedicado a sua família, o qual a
verdade e justiça foram a luz em seu caminho.

Falecido em 23 de Yar de 5767, 10 de maio de 2007.

לעילוי נשמות

הרה"ח רב צבי

בן ר' מרדכי מאיראוויטש ז"ל

ולעילוי נשמות

הרה"ח ר' יהושע העשל

בן ר' חיים רייזמן

ואשתו החשובה

מרת הלינה שיינדל

בת ר' צבי ע"ה

לבית בורנשטיין

ת.ב.צ.ב.ה.

הונצח על ידי נכדיהם

לזכרון בספר

תרומה הורמה לעילוי בשמות

מו"ה צבי יהודה ע"ה בן מוה"ר אברהם יצחק
הי"ו

נפטר כ"ה מנחם אב

ולע"ב מו"ה חיים מאיר ב"ר שמחה ע"ה

נפטר ר"ח סיון

וז' בינה בת ר' יוסף מרדכי הכהן ע"ה

נפטרה ו' אייר

ולע"ב יחזקאל שרגא ב"ר משולם פייש ע"ה

שרה בת ר' יחיאל

ולע"ב מו"ה אליעזר בן ר' אברהם ברוך ע"ה

נפטר כ"ב טבת

וז' גאלדא זהבה בת ר' משה ע"ה

נפטרה י' אייר

ת.ג.צ.ב.ה

הוקדש לעילוי בשמות

ר' יוסף ברוך ב"ר פסח וואקסמאן
נפטר כ"ג אייר תשמ"ג

ואשתו מרת לאה חיה בת הרב
יקותיאל רפאל הלוי
נפטרה י"ח כסלו תש"ז

ר' שלמה ב"ר יעקב פרנצלאו
נפטר י"ג אדר תשמ"א

ת.ג.צ.ב.ה.

הוקדש על ידי
אלעזר אליהו ושרה פרנצלאו

מדברי ה"מסילת ישרים":

"האהבה, כמו כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה - איך נמצאה בנו?"

מאין יבוא הדבקות וההתלהטות
בנפשותינו עמו יתברך ועם תורתו, אם לא
נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד
בלבנו הדביקות הזה?"

ספר מסילת ישרים - הקדמת הרב המחבר זצ"ל

הסכמת מורי ורבי המשגיח

מורן רבי שלמה וולבה זצ"ל

כשיבת גבעת שאול ירושלים תובב"א

אנחנו יציבי תורה ודאית הרי הרי ימונה מרובין אליה
כב אולי ופריה!

צדק צדוק וסוד כמה שדכנסם את ענין, השמחה רחמייה חיינו
היחידים המעט על שמחה. הלא אולי האחד הן החיים בטובה ומלכות הן
חיייה של שמחה, ורק חיינו והצפיות הקונצרט את הים יגאלו זמקוה
יחיו נהגת אכן השמחה נכונה כל כך בזמנינו. אולם, הלא ברוב חילוני - הם
מתוו: ה (כאוב אמת אמת צדק את השמחה, ונהגו אהב אומר צדק
אמת ביראה. אמת רבי איוו: בענה לאוהב דומם ושמחה) והא זכר שמחה
למה קיי - צדק את צדק! (אמרו דגלים משמחה קיי) הרי גם בעתה שכל געשה
לכך הלא אמות שמחה. ובעני יונת (אמ: האהב האוהב שכן וכן היכאה
השמחה גם כן ויחיו לפעולה שמחה מעט מעט הוא עומד עינינו נבואם -
אין הקהל אינו כן, אכזביה, נשנים אמנון שכל מה ויש מעניו יחיה
ויאל באומה יכאה" (היה ה אהב) בדכוח כיש קיי) ומדי הקדי האנכי כד
השמה קיי שכל שמחה לעולם כיש/אן אינו - אמת בא אינו/ישמחה קיי
עון יכא בעני לוידי, עין שמחה כי נשמה לעומת/אמת/כיש אינו
שמה" (שם גזכיון וזל) עתה יעקב דב קיי).

אין שמחה בטעם קיי התקין על שמחה, ויהי רצון שיביא הנש
שמחה שלב יום זמני, ויפסיק אמת געונה בלא פנים שמחה
שמחה זו אינה חרמת הקדש. יש נאק!
כיצד יצינו ויניקו
השאלה הגדלה

לכבוד ידידי הנעלה הרב הדר יהודה מרגולין שליט"א

רב שלום וברכה!

דבר גדול עשית במה שהכנסת את ענין השמחה במרכז חיינו בספרך החדש על השמחה. הלא זוהי האמת – החיים בתורה ומצוות הם חיים של שמחה, ורק מרוב הצרות הפוקדות את הכלל ישראל בתקופה הנוכחית אין השמחה ניכרת כל כך בחיינו. אולם, חז"ל ברור מיללו – הם אמרו: "כתוב אחד אומר עבדו את ה' בשמחה, וכתוב אחד אומר עבדו את ה' ביראה. אמר רבי אייבו: בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח – לאלקים עליון אתה עובד!" (מדרש תהילים מזמור ק').

הרי גם בתפילה שכולה יראה צריך הלב להיות שמח. ורבינו יונה כתב: "אף על פי שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו, שבשעה שאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג – אבל הקב"ה אינו כן, אדרבה, כשאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגל באותה יראה" (הר"י על הרי"ף ברכות רפ"ה).

ומו"ר הגר"י הוטנר בעל "פחד יצחק" זצלה"ה שר על זה: "יראה מיט שמחה געפלאכטן אין איינעם – א' חוץ בא אידן נישטא ביי קיינעם. פון יראה דער ציטער, פון שמחה די פלאם צוזאמען באשאפן דעם אידישען טעם" (ספר הזכרון לבעל פחד יצחק עמ' קב).

לכן שמחתי בספרך המקיף על שמחה, ויהי רצון שיביא הרבה שמחה בלב יהודי דורנו, ויפרסם אמונת התורה בלב רבים שמכירים בשמחה זו אמיתת תורתנו הקדושה. יישר כחך!

ברוב ידידות והוקרה

שלמה וולבה

כ"ו אלול תשנ"ז

הסכמות הגה"צ רבי משה אהרן שטרן זצ"ל

משגיח דישיבת קמניץ

KAMENITZER YESHIVA

"Knesseth Beth Isaac"

Jerusalem

ישיבת קמניץ

"כנסת בית יצחק"

ירושלים

Rabbi M.A. Stern

-Dean of Students

הרב משה אהרן שטרן

-מנהל רוחני

בס"ד ה' אמוז ה'תש"ז

ארכיון הספרות
 ארבעה חלקים בספרים
 מיוחדים של ישיבה
 ראינו את הספרים
 "דממה ולטוב לבב"
 ונהגנו מאד שבע
 בהמשלה הסדורה של
 המורה הוא המורה
 הנגיד יצחק ה' שהי מקדל
 דרכי שגבה להקדיל
 ונהגנו מאד את הדברים
 והנהגנו ונהגנו בישראל
 הואם ארכיון הספרות
 ונהגנו

משה אהרן שטרן
 רחוק תאוננים 10 שנים
 ירושלים עיר חיים תנו
 מנהל רוחני דישיבת

עם הספר

"עַל כֵּן ה' אֱלֹקֵינוּ בְּשֹׁכְבֵנוּ וּבְקוֹמֵנוּ נִשְׁיַח בְּחֻקֵינוּ. וְנִשְׁמַח בְּדִבְרֵי תוֹרַתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד".

בדברי תפילה זו, באה לידי ביטוי החובה שלנו לקיים את דברי התורה והמצוות מתוך תחושה של שמחה, ועל כן שטוחה בקשתנו שנזכה לקיים את חובתנו זו.

אך הנה נראה שיש תוספת לבקשה זו. לא רק לגבי עצמנו חייבים אנו, אלא - בנוסף - עלינו לעשות כמיטב יכולתנו גם להביא את השמחה הזו לשאר אחינו בני ישראל. ולכן, בנוסף לתפילה עבור עצמנו, אנו מתפללים אף על כל שאר בני ישראל - שאף הם יזכו לעריבות זו.

וכך הוא הנוסח של ברכות התורה:

וְהֵעֶרְבֵנָּה אֱלֹקֵינוּ אֶת דְּבָרֵי תוֹרַתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיּוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל....

ובפרשת כי תבוא, בוידוי מעשר, מסיימים באמרנו: "עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי". מה מביא את האדם לידי מדריגה זו, שיוכל הוא לעמוד לפני הקב"ה ולומר בפה מלא: "עֲשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי"?

אומר שם רש"י: "שמחתי ושימחתי בו". כשאדם שמח במצותו, וגם הביא שמחה לאחרים - אז הוא שמקיים הוא את חובתו כראוי.

כאן המקום להודות לידידים יקרים, שסייעו בהוצאת ספר זה. לאלימלך ומירי כ"ץ, לד"ר אלי פרנצל, ולידידים נוספים הרוצים בעילום שמם.

סיוע זה הוא קיום נעלה לענין שתואר לעיל, של הבאת השמחה ליהודים וחיזוק תכונה זו בקרב אחינו כל עמך בית ישראל, בבחינת "שמחתי ושימחתי בו".

ברכתי נתונה מעומקא דלבא, שישלם ה' שכרם, יפתח להם את שפע ברכתו ית' בריוח, ושימשיכו תמיד הן לשמוח בקיום המצוות והן לשמח אחרים בקיומן.

בהזדמנות זו אודה להורי, הרב מיכאל ושושנה מרגולין שליט"א, על כל מסירותם וטובתם אלי מעודי, ועד היום הם דואגים ומסייעים בכל יכולתם ועומדים לימיני בכל אשר אני עושה. קצרה היריעה מלהכיל את רגשי הכרת טובתי אליהם, ותפילתי - שיברכם ה' ברוב נחת מכל בני המשפחה, כשאיפתם הטהורה.

וכן אודה למורי חמי הרב נפתלי פרוש שליט"א אשר מטביע את חותמו על כל המשפחה ומשפיע על כל סביביו ממידותיו הנאצלות, יהי רצון שיזכה לרוות אך נעימות ונחת כל הימים. ואזכיר אף את חמותי מרת אסתר רחל פרוש ע"ה, אשר רב חלקה בכל אשר זכו בני משפחתה, גם במשך כל השנים שאחרי פטירתה (ביום כ"א תמוז תשס"ב).

ואחרונה חביבה - אזכיר את רגשי ההודיה שלי לרעייתי מרת נעמי בת שבע תחי', אשר רק הודות לה ולהתמסרותה המרובה, מתאפשר לי לשקוד באהלה של תורה ולעסוק בכתיבת ספרים וחיבורים. אקצר במקום שיש להאריך... ברכתי ותפילתי שנזכה יחד לברכת ה' עלינו.

כותב רבי יצחק הוטנר זצ"ל באגרת (אגרות וכתבים סי' רח): "בודאי שקיבלתי בנועם את הידיעה כי עלה בידי לשמש לו עידוד וחיזוק בשעה קשה של סבל ויסורים. כי מה נשאר לו לאדם כמוני, אם לא השמחה של הבאת הקלה לאדם סובל ומתיסר".

אף אני מרגיש בשעת הבאתו לדפוס של ספר נוסף על מידת השמחה, שיש כאן רוממות מיוחדת - זהו קיום נעלה לייעודן של החיים. ומודה אני לה' שזיכני עד הלום, ומתפלל שאזכה גם הלאה להרבות עוד ועוד שמחה בעם ישראל.

הדר יהודה מרגולין

פעיה"ק ירושלים תובב"א

מנחם אב. ה' תשס"ט

תוכן

1הקדמה

3 כיצד להשתמש בחיבור זה

שער א' - חשיבות ותועלת השמחה במוצות

5 חשיבות השמחה

9 תועלת השמחה

שער ב' - השמחה במוצות - כיצד משיגים אותה?

16 השמחה בידך!

17 התבוננות בגדלות ה'

23 "בכל לבבך" [להשקיע את "כל כולו" במצוה]

27 לימוד עניני המצוה

29 "ובכל נפשך" [המצוה היא ה"חיים" של האדם]

33 מצות אהבת ה'

37 שנרבה זכויות "כרימון"

39 "ובכל מאודך" [הכמיהה והתשוקה למצוה]

43 קופסת היהלומים - משל מרבינו ה"חפץ חיים"

שער ג' - רגש הכשלון ו"ימי השנאה"

53 תועלת 'ימי השנאה'

59 איך מתמודדים עם רגש של כשלון במוצות?

שינוי שיטת המדידה 67

שער ד' - השמחה בלימוד תורה

"...ואדרבא, כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג

בלימודו..." 73

חקירה: האם השמחה בלימוד תורה היא 'מעלה' או 'מהות'? 75

הנחיצות - ולעומתה הקושי 79

עצות והנחיות ללימוד התורה בשמחה 81

עידוד ללומד ללא שמחה 95

ברכות התורה - ההודאה היא משום שהתורה היא ה"חיים" 99

בכל יום יהיו בעיניך כחדשים 101

תורה שהיא "שירה" (מהרב מפוניבז' זצ"ל) 105

סגולה להתמדה (מהג"ר חיים קרייזוירטה זצ"ל) 109

שער ה' - השמחה בתפילה

"שורש התפילה - שמחת לב" 113

"אמר רבי איבו..." (בענין חשיבות השמחה בתפילה) 115

התפילה - כמו נבואה היא 119

מעלה את כל התפילות 121

התפילה - חידוש הפרספקטיבה על החיים 129

"אשרינו!" - להחדיר ללב את גודל הזכות 135

שמחה בתפילה - ע"י שירה 139

כוונת התפילה - מקצתה ככולה 143

תפילת "כל עצמותי" 147

149 הכנת הלב - דקה שקודם התפילה
151 "תוקף ועיקר השמחה האמיתית"
157 "בא אל התיבה"
159 עסוק מדי בתפילה מכדי להתפלל

שער ו' - השמחה ביום שבת קודש

165 "כל מקדש שביעי כראוי לו"
169 "פני שבת" נקבלה
173 חגיגת טוב הבריאה
177 התגלות ה"טוב להודות לה" "
181 השכר של שבת שלא נכתב
185 "יכולה היא שתרחם"
189 השירה בשבת
191 "כשמש לו זרחה"
193 המענג את השבת - ניצול משלוש פורעניות

פרקי התבוננות בנפלאות הבריאה

197 התבוננות בנפלאות הבריאה - מדוע זה חשוב?
203 עידוד וחיזוק בזמן צרה ומצוקה (-"הלא ידעת אם לא שמעת?")
207 פלאי הבריאה? תראה לי!
211 (א) "בעדשות המדע המודרני" - פלאים בעיון מעמיק
219 (ב) "במשקפיים של אברהם אבינו"
225 (ג) "לו הכל היה 'ההיפך'!"
233 חלב חמוץ

235הקפיץ המסתגל

239נס ה'מן' ונס הפירות - מי גדול ממי?.....

"נח" של פרת, I.Q. בגרעיני אבטיח... העולם מעיד!!

243(פרקים מכתבי רבי אביגדור מילר זצ"ל)

283לקחו של הארמון בלאנצהוט

286סוד ההתבוננות

הקדמה

בדרך כלל, כשמצטטים מהתנ"ך, אומרים: הפסוק 'אומר', או: 'כתוב' בפסוק.

אולם, גם מצינו שחז"ל (מדרש תנחומא מקץ י') התבטאו בנוסח: "הכתוב צווח". מי שומע צווחה זו? מה מהותה?

הביאור הוא פשוט. הכתוב אכן צווח, אבל צריך את האוזן המתאימה כדי לשמוע את הצווחה. אפשר להתעלם ממנה, כי היא איננה צווחה קולנית ברעש גדול. אבל היא מכריזה הכרזה מליאת תוכן, ומי שמבין את חשיבות דברי ה' - מבין שאכן "צווחה" מליאה נאמרה כאן בהשקט!

הקורא ספר זה, טוב יעשה אם יטה את אזניו היטב לכל ציטוט.

הובאו פסוקים; הובאו דברי חז"ל; הובאו דברי גדולי המפרשים והוגי הדעות.

כל דיבור ודיבור מדבריהם הקדושים "צווח".

בקצרה הם מדברים, ובלשון עמוקה. ודוקא משום כך, צריך ללמוד להפעיל את כח השמיעה, ולדעת שכל ציטוט קצר בעצם כולל עולם ומלואו.

בנותן ענין הוא להביא בהקשר זה סיפור שהיה עם רבנו האדמו"ר מגור בעל "שפת אמת". אחד החסידים בא לרבי, וביקש לשמוע ממנו דברי עידוד וחיזוק. אמר לו הרבי חידוש נפלא בעניני תורה ועבודה, חידוש שנתן בלבו של החסיד חשק עצום להתקדם ולהתעלות, ולהתמודד עם כל הקשיים. לאחר זמן שוב בא החסיד וביקש מהרבי עוד

חיזוק. אמר לו הרבי: אותו חידוש שאמרתי לך בפעם שעברה, חזור והפוך בו, כי ממנו תוכל לקבל חיות ולהתחזק כל חייך מהתבוננות רק בו בלבד!

באמת נתבאר כאן דבר חשוב ונעלה. לפעמים אנחנו קוראים דברי תורה, דברי חכמה, ולא שמים אל לבנו איזה אוצר נפלא מונח בתוכן של הדברים! אנו מסתפקים בניצול רדוד ושטחי של היהלומים והפנינים. אילו התייחסנו אליהם ברצינות וביחס הנכון, ואילו מנסים היינו למצות את כל העומק הטמון בהם, - הרי שהיינו מפיקים מהם תועלת ברוכה ומעולה הרבה יותר.

הדברים מתבארים בהסברו של הרמח"ל (בראש ספרו "דרך עץ החיים"), העומד על כך שדברי תורה נמשלו לאש. וכך הם דברי קדשו:

על התורה נאמר (ירמיה כג כט): "הלוא כה דברי כאש נאם ה'".

הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת. כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלובה, השלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה, אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת. ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים, מה שלא נראה בתחילה בגחלת - והכל מן הגחלת יוצא.

כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מילותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותם כן כאשר הן, לא יראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות; ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה ממולאה בכמה גוונים - הן הידיעות העומדות צפונות בתוך האות ההיא...

גישה זו היא הראויה ומתאימה לכל דבר תורה ודבר חכמה; וממילא, זו הגישה המומלצת אף לפרקי ספר זה.

קריאה רגילה - אמנם נעימה היא, ברם אינה אלא כטעימת המאכל על קצה הלשון. אך גדילת האדם וצמיחתו באה מאכילה ועיכול מלאים; קריאה מעמיקה, שינון וחזרה, הם שמכניסים את השמחה לתוך חוויית החיים.

ניצוד להשתמש בחיבור זה

אמר המחבר: החיבור הזה לא חברתיו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול...

דברים הללו - ציטוט הם, ומקורם בהקדמה לספר מסילת ישרים.

ואף אני מוצא לנכון לצייןם כאן - ולא משום שחשוב לי להגיד שאין כאן חידושים, אלא מטעם אחר.

הטעם הוא, כי כשמציינים את המטרה הזו (דהיינו, כדי להזכיר את הידוע כבר) - מתחייב מכך אופן אחר של קריאת הספר.

אין עיקר מטרת הספר הקריאה השוטפת בו, שעל ידה יודעים דברים שלא ידעו מקודם לכן.

אלא, העיקר הוא לעורר את תשומת הלב, לזכור את הנאמר בספר כדי להשיבו אל הלב.

וממילא, עדיף בהרבה לקרוא קריאה מועטת מידי יום במשך ימים רבים, מאשר לקרוא קריאה אחת ארוכה ביום אחד.

וכלשון המסילת ישרים בהמשך ההקדמה:

כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה.

על כן אין התועלת הנלקט מזה הספר יוצא מן הקריאה בו פעם אחת, כי כבר אפשר שלא ימצא הקורא בשכלו חדושים אחר קריאתו שלא היו בו לפני

קריאתו, אלא מעט. אבל התועלת יוצא מן החזרה עליו וההתמדה. כי יזכרו לו הדברים האלה הנשכחים מבני האדם בטבע, וישים אל לבו חובתו אשר הוא מתעלם ממנה.

אין הלב קולט במהירות השכל, ונמצא שבקריאה שוטפת - אין התועלת האמיתית מופנמת ומתמצאת במלואה.

ולכן, העצה היעוצה: לקרוא מעט מעט, לעיתים מזומנות. עדיף כמה דקות ביום מאשר קריאה רציפה מרובה.

לתת למחשבות לחדור, 'להתבשל', להכות שרשים.

וראיתי באחד מספרי ההדרכה לחסידות, שניסח זאת כך:

"עיקר גדול בלימוד החסידות הוא, אשר באותו הענין שלמד יתבונן בו פעם שתיים ושלוש ויתעכב בו איזה משך זמן, עד אשר הענין ההוא נקלט היטב במוחו ונרגש בלבבו. וברגש זה גורם לשנות טבעו ורגילותו, ונותן טעם וחיות פנימי בלימוד התורה וקיום המצוות".

ואז המושגים נכנסים וחודרים אף ללב.

אז חיים אותם.

וזו מטרת הדברים.

חשיבות השמחה

חיוב השמחה בעבודת ה' - מפורש הוא בתורה, בספר דברים פרק כח פסוק מז:

...תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מֵרֵב כָּל.

פסוק אחד קצר - אך המשמעות הגלומה בו משנה את כל המבט על קיום התורה והמצוות.

לולי פסוק זה, יכולים היינו לטעות בהבנת הכוונה של המצוות, או הצורה הנכונה והמושלמת לקיים אותן. שמא היינו מדמים בדעתנו שיש מעלה לקיום המצוות מתוך רגש של כפייה ואי רצון, כי בזה מתבטא קבלת עול גמורה. או שמא היינו אומרים שהמצוה היא - שצריך לעשות ולקיים כך וכך, עשיית המעשה - זהו הדבר החשוב, ואין משמעות לרגש שבלב בשעת הקיום.

בא הפסוק ומבהיר (צווח!) שאין הדבר כן.

בצורה ברורה נאמרו הדברים: את עבודת ה' יש לעשות בשמחה.

ועוד נקודה חשובה נוספת עולה מהתבוננות בפסוק זה. משום שרואים אנו עד כמה החמיר הכתוב על כך. הרי פסוק זה נאמר בפרשת התוכחה, וממנו למדנו שהתוכחה מגיעה בגלל חסרון השמחה בעבודת ה'. כה נעלית היא השמחה במערכת הערכים של התורה!

וכך כותב הרמב"ם (הלכות לולב פרק ח) את הלימוד מן הפסוק האמור:

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב.

בפירושו של רבנו בחיי (ריש פרשת נשא) מוסיף עוד, שאין השמחה רק מעלה בעשיית המצוה. אלא, מצוה בפני עצמה היא - שאדם יעשה את המצוות בשמחה. לפיכך, אם אדם אוכל מצה (למשל), יש בעצם שתי מצוות שיש לקיימן במעשה זה: הן עצם אכילת המצה; והן מצוה שאכילת המצה הזו תהיה מקויימת בשמחה. וכך בכל המצוות כולן. וזה לשונו:

ידוע כי השמחה במעשה המצות - מצוה בפני עצמה, וכשם שהמצוה עבודה להשי"ת, כך השמחה על המצוה נקראת עבודה, וכן כתוב: "תחת אשר לא עבדת את ה' א-לקיך בשמחה" והוא שכתוב: "עבדו את ה' בשמחה", באר כי השמחה שלימות העבודה.

חידוש מצאנו בדברי ה"חתם סופר" (תורת משה - פינחס ד"ה ביום השמיני) אודות חשיבות השמחה בקיום המצוות. הוא כותב, שזה עוד גדול מן המצוה עצמה! וכך לשונו:

ידוע ששמחה שאדם שמח בעשיית המצוה הוא יותר ממצוה גופה, ויש שכר על השמחה יותר משכר של מצוה עצמה.

מלשונו של החתם סופר ("ידוע ש...") משמע, ששורש דבר זה נמצא בקדמונים. ואכן מצאתי שורש לדבר זה בכתבי רבנו בחיי (כד הקמח אות סמ"ך ערך שמחה) שכתב:

"השמחה הזאת היא מצוה מן התורה נצטוה אדם עליה כי היא עבודה גמורה לשי"ת חשובה יותר מן המצוה"

וי"ל שזהו יסוד נאמן לדבריו של החת"ס.

גדול המקובלים שבדורות האחרונים היה רבנו האריז"ל. הוא גילה שאת כל מדריגותיו קיבל - בשכר השמחה הגדולה שלו במצוות.

וכך כתוב בספר החרדים, שנכתב ע"י תלמיד האריז"ל (הובא גם בפירושו 'שיח יצחק' שבסידור הגר"א, על הפסוק: עבדו את ה' בשמחה):

וכן גילה הרב החסיד המקובל מהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל (האריז"ל) לאיש סודו, שכל מה שהשיג שנפתחו לו שערי החכמה ורוח הקודש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה שמחה גדולה לאין תכלית. ואמר, דהיינו דכתיב 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל'. פירוש "מרוב כל", מכל מיני תענוג שבעולם ומכל זהב ופז רב ואבנים טובות ומרגליות.

בדברים אלו למדנו לא רק את גודל שכר השמחה; אלא גם את עוצמתה של השמחה הזו. שמחה זו מוגדרת היא במילים המבטאות אינטנסיביות ועוצמה יותר מכל שאר שמחות שבעולם:

מרוב כל!

הדרגא הנעלית ביותר שאפשר לאדם להשיג היא השראת השכינה. וכבר נודע בשערים, שאופן השגתה של דרגא זו היא - ע"י שמחה. שכך אמרו חז"ל (מסכת שבת דף ל:):

אין שכינה שורה מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה.

שמה תאמר שענין 'השראת השכינה' המוזכר כאן הוא דבר השייך רק לנביאים בלבד, ולא לכל אדם? פשוט שאינו כן. אלא, כל אדם באשר הוא שם זוכה להשראת השכינה כפי מעלתו ודרגתו¹, וזו - תלויה במדת השמחה.

אלא שבזה יש לעיין ולברר: למה באמת דוקא מדת השמחה - היא המביאה השראת השכינה? מכל המידות השונות של האדם - מדוע זו המידה שכה משמעותית לקנין המעלה של 'השראת השכינה'?

בעז"ה נציע ביאור בזה בפרק הבא.

1. וכן מתבאר מדברי רבי חיים ויטאל בשערי קדושה חלק ב' שער ד'. וזה פשוט.

שנחת הגוף בקיום המצוות -

שווייה עשרה זהובים

בגמרא בחולין (פז.) מסופר מעשה על אחד שחטף מצוה מחבירו. היינו, ששוחט אחד שחט חיה או עוף, ורצה לכסות את דמו - שזכות זו שלו היא, ובא השני ועשה בעצמו את כיסוי הדם, ובכך מנע את השוחט מלקיים את המצוה 'שלו'.

על חטיפת המצוה הזו - חייבו רבן גמליאל לשלם עשרה זהובים.

בחידושי ה"חתם סופר" שם הקשה שתי קושיות. ראשית, מי יכול לאמוד כראוי את הערך של המצוה, ולקבוע את שווייה בעשרה זהובים, והרי כל החפצים לא ישוו את הערך של מצוה? ועוד, הרי ידוע בגמרא (ברכות ו.) שהחושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, וא"כ מאומה לא הפסיד השוחט משכרו המובטח לו עבור קיום המצוה?

מתרץ ה"חתם סופר":

העושה את המצוה בפועל, עובד את ה' בשמחה ובטוב לבב. ואילו הנאנס מצטער על שלא קיים את המצוה, ולא זכה לעבוד את ה'. אמנם בשמים שכרם שוה, אבל על צער הגוף שנגרם צריך לשלם.

צער הגוף הזה - שוה הוא עשרה זהובים!

תועלת השמחה

לאחר שלמדנו אודות חשיבותה הנעלית של השמחה, נמשיך ונראה את התועלת המגיעה וצומחת למי שעובד את ה' בשמחה.

"יש לו שכר פי אלף יותר ממי שהמצוות עליו למשא"

כך כותב בספר "ארחות צדיקים" (השער התשיעי - שער השמחה):

ישים כל אדם שמחתו על התורה, ובעת שיעשה המצוות ישמח בלבו על שזכה להיות עבד למלך עליון, אשר בני מעלה ישתחוו לו. וכן אמר דוד (תהלים קיט קסב): "שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב". וכל העושה המצוות בשמחה, יש לו שכר אלף ידות יותר ממי שהמצוות עליו למשא.

אם ניגש לאיש עסקים, ונגלה את אזנו שיש דרך שתגרום לכך שההשקעה שלו תניב פירות טובים יותר, ואפילו במעט - הוא קשוב מאד וממלא אחר ההוראות במסירות מיוחדת.

ומה אם אינו מדובר בתוספת מועטת של שכר, אלא בשכר פי אלף?

ומה אם אין המדובר בשכר גשמי בעולם ארעי, אלא בשכר אמיתי בעולם של נצח?

שלימותו של האדם

האדם נקרא 'שלם' רק כל זמן שהוא שמח. כפי השיעור שחסרה במדת השמחה - כך גם חסר בשלימותו של האדם. וזהו משום, שה'צורה' האמיתית של האדם הוא - כאשר הוא שרוי בשמחה.

וכך מבאר ה"שם משמאל" (ויקרא עמ' ש"ה) בנושא זה:

אמרו ז"ל בגמרא (מו"ק טו:): "אונן (דהיינו אדם שמת לו קרוב) אינו משלח את קרבנותיו, שנאמר "שלמים", - כשהוא שלם ולא כשהוא אונן". ואינו מובן למה יקרא אונן חסר? דבודאי אין הפירוש שחסר לו קרובו שמת, דא"כ אף יום שאחריו גם כן (והרי דין "אונן" הוא רק ביום המיתה בלבד)?

אך נראה, דהנה צורת האדם להיות עובד את ה' בנהירו דאנפין, בשמחה בחדוה וברננה כמו שכתוב (תהילים ב') עבדו את ה' בשמחה באו לפניו ברננה. וצריך להיות דוגמא דלעילא (כלומר - דומה להקב"ה שכתוב בו) עוז וחדוה במקומו. וכשהוא אונן (רחמנא ליצלן) ושורה בעצבות הרי הוא חסר בצורת אדם².

והנה ברור לכל בר דעת שהמילה 'שלימות' אינה מילתא זוטרתא (-דבר קטן), אין זה ענין של מה בכך. היא מייצגת את פסגת השאיפות אליהן צריך האדם לשאוף ולהשתדל בכל יכלתו להשיג. וכפי שלימד המסילת ישרים (פרק ד): "לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאין רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו". מה רב החיוב לשאוף לשמחה - לשאוף לשלימות!

השראת השכינה

בפרק הקודם הבאנו מדברי חז"ל, שרק על ידי שמחה זוכים להשראת השכינה. "אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה". וייעדנו לעצמנו להוסיף על כך הסבר בפרק שאחריו - והוא הפרק הנוכחי.

והנה מעתה נביא את ההסבר אליו ייחלנו:

בענין השראת השכינה כתוב בזוהר, "קוב"ה לא שריא באתר פגים" (השכינה אינה שורה במקום שהוא 'פגום').

וזה לשון הזוהר (ריש פרשת ויחי דף רטז ע"ב³) - בשלימותו:

אמר רבי יוסי שכינתא לא שריא אלא באתר שלים ולא באתר חסיר ולא באתר

2. ולכאורה יש להביא כראיה נוספת ליסוד זה גם את דברי הזוהר שיובאו בסמוך, ודו"ק.

3. מובא בספר ראשית חכמה (שער האהבה - פרק עשירי), וכן גם בתניא פרק ל"ב.

**פגים ולא באתר עציב אלא באתר דאתכוון באתר דחידו ובגין כך כל אינון שנין
דיוסף אתפרש מאבוי ויעקב הוה עציב לא שריא ביה שכינתא.**

[תרגום: אמר רבי יוסי אין השכינה שורה אלא במקום שלם, ולא במקום חסר ולא במקום פגום ולא במקום עצוב. אלא במקום של כוונה, במקום של שמחה. ובגלל זה, כל אותן שנים שיוסף פרש מאביו ויעקב היה עצוב - לא שרתה עליו שכינה]

אין הקב"ה שורה במקום שהוא פגום, אלא במקום של שלימות. השראת השכינה אפשרית היא בקיום תנאי של 'שלימות', רק שם יכולה שכינתו ית' לשכון.

וכבר הובאו לעיל דברי ה"שם משמואל", ששלימות האדם הוא רק כשהוא שרוי בשמחה, ובלי זה - הוא חסר ואינו שלם.

וממילא נשלם המעגל ונתגלה ההסבר. אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, כי רק אז יש את השלימות הראויה לשכינתו יתברך! והדברים מאירים ושמחים.

מחזק ומביא לידי קיום כל המצוות - "כל תוקף קיום התורה"

מכירים אנו את עצמנו, וגם מכירים אנו את הבריה המכונה: "אדם". כשאדם מרגיש שמחה במעשה כלשהו, הרי שיש חשק להוסיף באותו מעשה. כשלא מרגישים את השמחה, הרי המעשה הוא לעול ומעמסה, ומעדיפים שלא לעשותו. לפיכך, עולה בידינו מסקנה ברורה: קיום מצוות בשמחה - הוא כל תוקף קיום התורה.

באמת אין זו לשון שלי, ולא ממני יצאה פנינה זו. זו לשונו של הספר 'יערות דבש', שחיבר רבינו הגדול רבי יהונתן אייבשיץ זי"ע. גם בדברי בעל התניא זי"ע נמצא יסוד זה: בכח השמחה "תתעלה נפשו למעלה מעלה על כל המונעים קיום כל התרי"ג מצות מבית ומחוץ". וזה לשון רבותינו:

ר' יהונתן אייבשיץ (יערות דבש ח"א דרוש י"א):

"...והנה באמת כל תוקף קיום התורה הוא בכלל אחד:

שיעשה אדם המצות בשמחה.

זו תכלית שלימות האדם, והוא המביא אדם ליראה ואהבה את ה', וזהו ממש כלל כל תורת האדם השלם, כי בזה יתדבק בה' ויטה אהבתו ויתלהב בתורתו ללמוד תורה ויראת ה' כל הימים"

תניא - פרק לג:

ועל זה תיקנו ליתן שבח והודיה לשמו ית' בכל בקר ולומר אשרינו מה טוב חלקנו וכו' ומה יפה ירושתנו כלומר כמו שהאדם שש ושמח בירושה שנפלה לו הון עתק שלא עמל בו כן ויותר מכן לאין קץ יש לנו לשמוח על ירושתנו שהנחילנו אבותינו הוא יחוד ה' האמיתי...

כשיהיה לבו שש ושמח באמונתו ביחוד ה' בתכלית השמחה ... והיא לבדה תכלית בריאתו ובריאת כל העולמות, הרי בכח וחיות נפשו בשמחה רבה זו תתעלה נפשו למעלה מעלה על כל המונעים קיום כל התרי"ג מצות מבית ומחוץ.

'קיצור דרך' להתעלות

'קיצור דרך' זה דבר מעולה. משמעותו היא, שבמקום לטרוח טירחא מרובה מאד כדי להשיג את המטרה, אפשר להשיג את אותה מטרה גם בצורה קצרה ויעילה.

אכן! מדוע להשקיע יותר, אם אפשר להשיג את אותו הדבר בהשקעה פחותה? מדוע לאסוף פרוטה אל פרוטה, אם יש אפשרות ליטול מלוא חפניים דינרי זהב?

כל זה, בענין השגים גשמיים. ומה עם השגים רוחניים? - שם כבר אין 'קיצורי דרך'. שם צריך לעבוד ולעמול, והכל הולך לפום הצערא.

האמנם? מה אם נגלה גם שם דרך של קיצור? שוה דבר כזה כל הון. ואכן יש דרך שכזו. הבה נראה את דברי טהרת הקדש (ח"א עמוד קסג) - אדמו"ר רבי אהרן ראטה זצ"ל.

וביתר ספרי תלמידי הבעש"ט הק' זיע"א מבואר, אשר עבודת השמחה הוא דרך ארוכה וקצרה מאד, וגילה הבעש"ט הקדוש שמה שאדם צריך לטרוח בסיגופים שונים ובתעניות כמה וכמה שנים וזמנים, אם יתמיד וירגיל עצמו בעבודת השמחה, יכול להשיג זאת בזמן קצר בלי שיעור.

והוא למשל שיש אומנות כבידה וקשה אשר צריך ללמדו עד גמרו כמה וכמה שנים, ויש אומן נפלא שיש לו תחבולה לזה (שקורין פארטיל) ללמוד האומנות בזמן קצר, (כידוע שיש בכל מיני אומנות ובכל מיני חכמות, תחבולה ללמוד בזמן קצר), והוא משל למי שרוצה לעלות לעליה גבוהה מאד, ואשר צריך לעבור הרבה מעלות עד שיגיע לפתח העליה, וידוע שיש מיני מעלות (שקורין

שווינדל טרעפ') שאפשר לעלות בעליה גבוה בדרך קצר ובמעלות מועטות, כן הוא ממש עבודת ה' בשמחה, שהוא התחבולה הנפלאה לעלות בזמן קצר למקום גבוה.

כיצד פועל 'קיצור דרך' זה? מה סודו? איך בכלל שייך 'קיצור דרך' בעבודת ה'? דומני שנוכל להגדיר ולהבין את זאת בצורה פשוטה: זהו 'קיצור דרך' משום שזה מכוון ישר אל ה'תכלית'.

כי כן, מטרת המצוות כולן היא ליצור קשר וקירבה אל ה'. שכך איתא בזוהר, שתרי"ג מצוות הן תרי"ג עצות כיצד להתקרב אל המלך ית'. והשמחה, קיצור דרך היא ליצירת קשר זה. והבן.

אין אדם בעולם המפקפק בחשיבות השמחה, או בתועלת השמחה. ואין הפרקים דלעיל כוללים אלא מקצת מן הדברים שיש להביא על הנושא החשוב המבואר בהם. בכל אופן, אחר שנתברר לנו אודות חשיבות השמחה ורב התועלת של מדה זו, בודאי יש כמיהה בלב לדעת כיצד לרכוש מידה זו ולהתעלות בה; איך אפשר בפועל להתחזק במדה זו ולשאוב הימנה מלא חפניים. לכך מוקדשים הפרקים הבאים.

השמחה קובעת את 'ערך' המצוה

כבר נתבאר אצלנו כמה פעמים הגדרת שמחה של מצוה -
שהיא קביעת "ערך" המצוה.

בכח אדם לקבוע מחיר, כמה שוה אצלו המצוה שהוא עושה.
יש שהמחיר נקבע על ידי אמת-המדה של "לפום צערא אגרא",
דהיינו כמה אדם מוכן לשלם עבור מצוה וכמה הוא מוכן להקריב
עבודה. ובזה ניכר כמה היא שוה אצלו.

ויש שהמחיר נקבע על ידי אמת-המדה של שמחה, שלפי עצמת
השמחה שבה הוא מקיים המצוה - מראה עד כמה היא יקרה אצלו.
ולכל אדם יש מונופול על מחיר המצוות שלו, והרי הוא
הבעלים לקבוע את מחירן.

מאמרי פחד יצחק - סוכות (עמ' ר"י)

השגת השמחה

השורש שהכל נשען עליו הוא...
יהיה שמח בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין
לה קץ...

(-מדברי האר"י ז"ל)

"דע,

כי העושה מצוה - אין מספיק לו במה שיעשה אותם, שהרי מצינו בדברי רז"ל שאמרו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו, וכיוצא בזה אמרו כל המקיים מצוה פלונית יש לו כך וכך, והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצות שעושים בני אדם ואינם מתקיימים דברי רבותינו ח"ו בענין גודל שכרם אפילו בעוה"ז.

אבל השורש שהכל נשען עליו הוא, שבעשיית המצוה אל יחשוב שהיא עליו כמשא וממהר להסירם מעליו, אבל יחשוב בשכלו כאלו בעשותו אותה המצוה ירויח אלף אלפים דינרי זהב, ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ מלב ומנפש ובחשק גדול כאלו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב אם יעשה אותה מצוה. וזה סוד הפסוק "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב כו'", וזה סוד רב ברונא דחד יומא סמך גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא. וזה יורה על היות אמונת בטחונו בבורא יתברך בתכלית האחרון יותר משאם היה השכר מזומן לפניו בפועל. וכפי גודל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי - כך יזכה לקבל אור עליון. ואם יתמיד בזה, אין ספק שישרה עליו רה"ק.

וענין זה נוהג בקיום כל המצות כולם, בין בעת שעוסק בתורה שיהיה בחשק גדול נמרץ בהתלהבות עצום כאלו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצוא חן בעיניו לקבל ממנו מעלה יתירה וגדולה..."

(הקדמה לספר "שער המצות")

השמחה - בידך!

כיצד משיגים מדה זו? הרי אין הלב ברשותו של האדם כמו שאר אבריו, אין השמחה דבר שאפשר בקלות להזרימו לתוך הלב בהחלטה רגעית. אם כן, ניצבת בפנינו השאלה במלוא עוצמתה: מה יעשה אדם כדי להחדיר ללב - ולמלאותו - בשמחה?

היסוד הראשון שצריך לדעת הוא, שללא ספק בידו של האדם וברשותו הוא להגיע לכך. וראיה לזה, מעצם הפסוק הדורש שהמצוות ייעשו "בשמחה ובטוב לבב". אם יש בתורה תביעה על האדם להשיג את השמחה במצוות, משמע שבידו הדבר, כי "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו" ולא שייך תביעה אלא בדבר שאדם יכול להשיג. ומכאן - שהוא בידינו.

ואף על פי שדבר זה פשוט הוא, דומני שתועלת גדולה יש להדגיש אותו. פעמים רבות מתגנבת ללב ההרגשה שזו מן הדברים שהם מעבר ליכולתנו, ואין אנחנו בעלי בחירה להשיג אותם. מי שזכה - זכה, ויפה לו. אבל לשאר בני אדם [-לנו...] אין יכולת להגיע לכאלה מדריגות, זה לא בשבילנו.

האמנם?

כלל זה יהא נקוט בידינו, שכל מה שהתורה מחייבת לכל יהודי - הוא בודאי ביכולתו של כל אחד.

התורה מחייבת לכל יהודי לקיים מצוות מתוך שמחה. הרי אם כך מתבקשת המסקנה - שכל אחד יכול להגיע לשמחה במצוות!

זה לא אומר שהשגת מדריגה זו היא דבר קל. אכן דרושה לכך השקעה, שכך כתוב: "תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב", ו"עבודה" דורשת השקעה. ברם, בידינו הדבר!

התבוננות בגדלות ה'

המחשבה אודות גדלות הבורא אשר את מצוותיו מקיימים

כתבו הספרים הקדושים, ששמחה גדולה באה לאדם כאשר יתן אל לבו את גדלותו של המלך שאת מצוותיו אנו מקיימים. דרך סלולה היא זו, איפוא; יתבונן אדם בענין זה, יעמיק ויחדד את מחשבותיו, יתן אל לבו את גדלותו של מלך מלכי המלכים. ואזי, קיום המצוות יהיה מתוך הערכה לחשיבותן המיוחדת; והלב יתמלא שמחה בעשייתן.

ואמנם עדיין צריך תוספת הסבר והבהרה, אך תחילה נביא ציטוטים מלשון הזהב של רבותינו ז"ע הכותבים על כך.

בספר מסילת ישרים (פרק יט - בביאור חלקי החסידות):

...ועל הפסוק שזכרנו למעלה עבדו את ה' בשמחה, אמרו במדרש (מדרש שוחר טוב): אמר רב אייבו כשתהיה עומד לפני להתפלל יהא לבך שמח עליך שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו. כי זאת היא השמחה האמתית שיהיה לבו של אדם עלז, על שהוא זוכה לעבוד לפני אדון יתברך שאין כמוהו, ולעסוק בתורתו ובמצותיו שהם השלימות האמתית והיקר הנצחי, ואמר שלמה במשל החכמה (שה"ש א'): משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, כי כל מה שזוכה האדם ליכנס יותר לפניו בחדרי ידיעת גדולתו יתברך יותר תגדל בו השמחה, ויהיה לבו שש בקרבו.

ובספר קדושת לוי (פרשת בשלח):

...שעיקר התענוג והשמחה הוא שזכינו לעבוד את בוראינו בורא עולמות עליונים ותחתונים עד אין קץ, וכל העולמות עובדים אותו שרפים וחיות

ואופנים. ואף על פי כן יעקב בחר לו יה, שיהיו עובדים אותו, ונמצא שהעבודה שאנו עובדים את בוראינו היא עצמה תענוג גדול לנו.

ובספר התניא (פרק לג):

...עוד זאת תהיה שמחת הנפש האמיתית - ובפרט כשרואה בנפשו בעתים מזומנים שצריך לזככה ולהאירה בשמחת לבב. אזי יעמיק מחשבתו ויצייר בשכלו ובינתו ענין יחודו ית' האמיתי איך הוא ממלא כל עלמין עליונים ותחתונים... והוא לבדו הוא בעליונים ותחתונים ממש.

... והנה כשיעמיק בזה הרבה ישמח לבו ותגל נפשו אף גילת ורנן בכל לב ונפש ומאד באמונה זו כי רבה היא כי היא קרבת אלהים ממש.

והנה כמה גדולה שמחת הדיוט ושפל אנשים בהתקרבותו למלך בשר ודם המתאכסן ודר אתו עמו בביתו, וקל וחומר לאין קץ לקרבת ודירת מלך מלכי המלכים הקב"ה.

ועל זה תיקנו ליתן שבח והודיה לשמו ית' בכל בקר ולומר אשרינו מה טוב חלקנו וכו' ומה יפה ירושתנו כלומר כמו שהאדם שש ושמה בירושה שנפלה לו הון עתק שלא עמל בו, כן ויותר מכן לאין קץ יש לנו לשמוח על ירושתנו שהנחילנו אבותינו הוא יחוד ה' האמיתי אשר אפי' בארץ מתחת אין עוד מלבדו.

איך להתבונן בגדלות ה'

אחר שהובאו כל הדברים הנ"ל, ראוי להוסיף בזה בירור:

איך מחדירים אל הלב את גדלותו של הבורא? מה יעשה מי שאינו חש עדיין בלבו את הגדלות הזו, כיצד יפעל ו"יצר" את ההכרה, ובעקבותיה את הרגשת השמחה הנרצית?

הנה ראשית לכל, נחוץ לדעת שהדבר צריך מחשבה והתבוננות.

הלא כך כתב המסילת ישרים בהקדמה:

האהבה, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכח כל האמצעים המגיעים אותנו לזה, איך נמצאה בנו? מאין יבוא הדבקות וההתלהטות בנפשותינו עמו

**יתברך ועם תורתו, אם לא נשעה אל גדולתו ואל רוממותו אשר יוליד בלבנו
הדביקות הזו?**

וכן מצינו כענין זה בדברי ה"תניא" שכתב שצריך אדם להיות "משכיל ומתבונן
בענין זה בעומקא דלבא". וז"ל התניא (בתחילת חלק שני הנקרא בשם חינוך קטן):

**...אהבה (לקב"ה) שכל אדם יוכל להגיע אליה - כשיתבונן היטב בעומקא דלבא
בדברים המעוררים את האהבה לה' בלב כל ישראל...**

... דרך פרט שכשיבין וישכיל בגדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה דרך
פרטית כאשר יוכל שאת בשכלו ומה שלמעלה משכלו, ואח"כ יתבונן באהבת ה'
הגדולה ונפלאה אלינו לקרבנו אליו ולדבקנו בשמו ממש ... שרוממנו מתכלית
השפלות והטומאה לתכלית הקדושה וגדולתו ית' שאין לה קץ ותכלית;

אזי כמים הפנים אל פנים תתעורר האהבה בלב כל משכיל ומתבונן בענין זה
בעומקא דלבא לאהוב את ה' אהבה עזה ולדבקה בו בלב ונפש כמו שיתבאר
במקומה באריכות.

בשטף החיים שלנו, אין אנו רגילים לייחד זמן למחשבה והתבוננות והעמקה
והשכלה בענין זה - אך כה נחוץ הוא!!

ועוד, שברור שהנביאים שהיו רוצים להשיג שמחה כדי לזכות לנבואה - היו
מקדישים זמן להתבוננות זו. וזה נכלל בדברי הרמב"ם (יסודי התורה פרק ז'):

**כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים
וטובי לב ומתבודדים שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות
אלא מתוך שמחה.**

מדרכם הסלולה יש ללמוד!

והנה האדם שאמנם מקדיש לכך זמן ומאמץ, להיות מתבונן ומעיין ב'גדלות ה' -
כבר ימצא את דרך ההכרה בגדלותו ית', ואת האופן שיחדיר זאת ללבו.

אך את זאת אוסיף, שרבינו הגדול הרמב"ם הדריך דרך לרוצה להתעלות בהתבוננות

זו.

והיינו, שההכרה בגדלות ה' נולדת בלב על ידי התבוננות במעשיו וברואיו הנפלאים.

וז"ל הרמב"ם (יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ב):

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול ... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו... כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

והנה מתוך שהצעתי את דברי הרמב"ם הללו בפני תלמידים, למדתי מהנסיון אשר רבים יש שנבוכים בדברים אלו ואינם יודעים כיצד להתבונן בבריאה ולראות בה את גדלותו האין-סופית של הבורא. יודעים הם שיש כזה מושג - גדלות ה' הניכרת מן ההתבוננות בבריאה - אך אינם יודעים כיצד ליישם את זה בפועל.

לפיכך, כללתי בחיבור זה פרק על "התבוננות בנפלאות הבריאה", ימצאנו הקורא בסוף הספר.

עוד בענין - הכרת גדלות הבורא

כאשר נדייק בדברים היטב, נראה שההכרה בגדלות ה' מביאה שמחה בקיום מצוותיו בשני אופנים שונים.

הראשון - משום ההכרה בחשיבות המצוות - גדלותו של המצווה מורה על גדלותן של מצוותיו, ש"הם השלימות האמתית והיקר הנצחי" (לשונו של המסילת ישרים שהובא לעיל).

וראה את דברי רבנו חיים מוולאזין, המסביר בקצרה את השמחה של לימוד התורה, וכך דבריו (ברוח חיים - מ"ח קנינים, בהסברת "בשמחה"): "כי התורה היא שעשועים של הקב"ה - צריך שישמח בדבר גדול כזה".

ואופן שני יש, שהוא ענין נוסף בפני עצמו, ענף אחר היוצא מאותו גזע, והוא: ההכרה בחשיבות של עשיית רצונו ית', וגרימת נחת רוח לפניו.

וכעין שנאמר בתורה (ויקרא א') אודות עבודת הקרבת הקרבנות, שהוא "לריח ניחוח", ומסביר רש"י: "נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני".

ככל שתגדל ההכרה בלב האדם אודות גדלותו של הבורא ית', כך גם תהיה יותר חשיבות לעשיית רצונו, לעשיית מעשים החשובים בעיניו, ולהבאת נחת רוח אליו ית'.

וממילא, גם תגדל השמחה בלימוד תורתו ועשיית מצוותיו.

וכתב השפת אמת (פרשת תבא - שנת תרנ"ג):

בפסוק עשיתי ככל מצותך כו'. פירשו חז"ל "שמחתי ושימחתי בו", משמע שזה תכלית המצות. ופי' שימחתי הוא לגרום שמחה לפניו במרום. זה גמר המצוה לעשות נחת רוח לפניו ית' שאמר ונעשה מצותו ואז זוכין לברכה.

ובקדושת לוי ביאר שזהו ענין הכתוב "שוש אשיש בה", כלומר - אני שש בכך שאני משיש את ה' וגורם לו שמחה ונחת רוח. לגודל יקרתם וחשיבותם של דבריו, הם מובאים כאן על אף שהם ארוכים מעט.

וכך כתב הקדושת לוי (פורים - קדושת שלישית):

והנראה כי עיקר בריאת העולם עבור לשעשע ב(עם ישראל).

כי כשאדם מתפלל ולומד ועובד את הבורא ברוך הוא בתורה ובמצות, אזי יש להקדוש ברוך הוא שמחה גדולה מזה, כמו שאמרו חכמינו ז"ל במסכת זבחים (מו.) לשם ששה דברים הזבח נזבח, ואמרו לשם ריח לשם ניחוח, ופרש"י שנחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו. ובזה עיקר עבודתינו - לתת נחת רוח להבורא ברוך הוא ליוצרנו ולבוראינו בעבודתינו תמה, ובכל הדבורים אנחנו ממשיכין שפע רב בכל הברואים והיצורים והנעשים. וכשיעלה זה במחשבת לבב איש, אזי יתלהב לבבו בקרבנו.

וככה יגיד במחשבתו: איש אשר נוצר מטיפה סרוחה ואחריתו רמה ותולעה, יעלה ככה למעלה על ידי מעשיו הנעימים ויעשה פרי במעשיו שיוכל לשמח בו את הבורא ברוך הוא אשר הוא קדוש ומשרתיו קדושים, ויבא שפע רב בכל העולמות ובכל המלאכים ובכל הנשמות והאל הקדוש ישמח בו!

וזה הוא פירוש הפסוק (ישעיה סא,י) שוש אשיש בה', כלומר שאדם שמח במה שמביא להקדוש ברוך הוא שמחה במעשיו. וזה הפירוש שוש, כלומר שאנכי שש ושמח במה שאני אשיש בה', שאני גורם שאשיש שאני מביא שמחה בהבורא ברוך הוא כביכול אני מביא שמחה.

... וזה חיוב על כל אדם שיהיה לו שמחה במה שהאל הקדוש משמח בו ומשעשע בעבודתו.

והנה אם אדם יהיה עניו ויאמר מה אני ומה חיי שאגרום שמחה להבורא ברוך הוא, אזי יבין בלבבו ויאמר בלבבו: באמת הוא אחת מחסדי ה' ומנפלאות הבורא ברוך הוא שאדם קרוץ מחומר יגרום שמחה ותענוג וחדוה באלהי האלהים ואדוני האדונים אשר הוא גבוה על כל גבוהים ורם על כל רמים כמ"ש המשורר (תהלים קד, לא) 'שמח ה' במעשיו...

יש להאל ברוך הוא נחת רוח מבני אדם אשר המה מזרע ישראל עבדו, ומגודל השעשועים הוא מביא שפע לכל הנבראים והיצורים והנעשים. וזה הוא עיקר עבודת האדם עבור לעשות נחת רוח להבורא ברוך הוא.

אמנם אם מתייאש את עצמו ואומר שאין להקדוש ברוך הוא נחת רוח במעשיו - הגם שיהיה סובר שהוא עניו ושפל ברוך - אם מתייאש את עצמו ואומר שאין להקדוש ברוך הוא נחת רוח בתחתונים, אין זה נקרא עניו ושפל ברוך, אדרבה הוא נוטה קצת למינות.

נוסיף לעיין בדרכים נוספות לחיזוק מידת השמחה בקיום המצוות.

והנה מצוה עלינו בתורה לאהוב את ה', ובכלל אהבה זו - השמחה בו ית' ובקיום מצוותיו (עיין בל' הרמב"ם בהלכות ברכות פרק י' ה"ג, ובספר המצוות במצות אהבת ה' מ"ע ג').

לפיכך, סידרנו את הדברים בהתאם לפסוק העוסק במצות אהבת ה':

בכל לבבך. ובכל נפשך. ובכל מאודך.

ומעתה נפרט.

"בכל לבבך" -

להשקיע את "כל כולו" במצוה

"יכבשו הדברים את תמצית הויתו, את קרקע נשמתו, את דם הנפש שלו"

את המצוה יש לאדם לקיים כנאמר "בכל לבבך".

ומהו, בפשוטו של מקרא, "בכל לבבך"?

בכל הלב, בכל הכוונה. לא לעשות ב'חצי לב', כבדרך אגב, בחמישים אחוז מה"אדם". אלא, להיות כל כולו עסוק בעסק המצוה, ב'אהבת ה'".

וכך מבאר הרמב"ן (ספר המצות מצות עשה ה'):

"ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתו לא-ל יתעלה בכל לבבנו, כלומר: בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצוות בלי כוונה... להיות כל לבבנו מיוחד אליו יתעלה בעשיית המצוות כאשר פירשתי".

זהו "בכל לבבך", שיהיה הלב מיוחד אליו יתעלה. כלומר, שלא יהיו מחשבות אחרות בלב באותה שעה.

אדם המקיים מצוה, אין בלבו מקום להרהורים אודות שאר ענינים שבעולם כולו.⁵

האדם יכול לשלוט במחשבות לבבו. ובשעת קיום המצוה, יתרכז אך ורק בה, וימלא את הלב כולו במחשבות של קיום מצות ה'.

5. וזהו על דרך מה שנאמר באבות דרבי נתן (פרק עשרים):

"כל הנותן דברי תורה על לבו מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם. שכן כתוב בספר

היטיב לנסח זאת הרב יצחק הוטנר זצ"ל (אגרות עמ' ק"ז): "יכבשו הדברים את תמצית הויתו, את קרקע נשמתו, את דם הנפש שלו".

אם יעשה כן, יזכה לשמוח בפקודי ה' הישרים שהם "משמחי לב"!

וזו כוונת כניסה שיעור "שני פתחים"...

בגמרא (ברכות ח.) איתא: "אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל".

מה ענין כניסת 'שני פתחים'?

מבאר המהר"ל מפראג (נתיב העבודה פרק ה') את כוונת הענין, שהוא מתייחס לרעיון בו אנו עוסקים עכשיו - "ייחוד הלב" למצוה. "שני פתחים" - הפתח הראשון הוא הסילוק של כל עסק אחר בעולם. - אבל זה עוד לא מספיק, ולכן צריך גם את ה'פתח' השני - ייחוד הלב.

וז"ל המהר"ל:

ופירוש זה, שאם יכנס שיעור פתח אחד - אין הפתח האחד מורה רק על הסלוק מבחוץ בלבד, דהיינו שהוא מסלק עצמו מכל עסקי העולם, ואין זה התייחדות לגמרי עם השם יתברך. שצריך אל זה שני דברים, האחד הסלוק מכל הדברים, והשני להתייחד עם השם יתברך אשר הוא מתפלל לפניו.

ואין זה בלא זה. שאם אין מסלק עצמו מכל הדברים שהם בחוץ, אף שהוא פונה להשם יתברך ומתפלל לפניו, מכל מקום יש כאן עירוב המחשבה, והוא מעכב הדביקות עם השם יתברך.

תהילים על ידי דוד מלך ישראל שנא' (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים".

זהו המביא את המצוה להיות "משמחי לב".

ובהמשך שם גם ההיפך:

"וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין לו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות ... הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם (וזהו המביא לחסרון השמחה! וכפי שממשיך שם:) שכך כתוב במשנה תורה על ידי משה רבינו (דברים כח): והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל".

הרי שאי נתינת "כל הלב" למצוה - זהו הגורם לחסרון השמחה.

ואם מסלק עצמו מכל הדברים שהם בחוץ - עדיין צריך שיתחבר עם השם יתברך. ולפיכך צריך שיכנוס שעור שני פתחים, הכניסה בפתח האחת היא הסתלקות מבחוץ, והכניסה בשנית היא לפנים להתייחד עם השם יתברך.

זהו "בכל לבבך".

דרך להגיע ל"בכל לבבך"

כיצד נגיע ל"בכל לבבך"? מה יעשה אדם כדי ליישר את לבו וכוונתו למצוה, לתורה, לתפילה, לעבודת ה'?

הנחייה שבודאי תסייע מאד, וערכה רב, היא: לעשות את המצוה בהכנה נפשית ראויה. לא להכנס אליה בפתע פתאום, אלא להתבונן מעט קודם קיומה.

וכך הם דברי המסילת ישרים (פרק יז - בדרכי קנית הטהרה):

ומן המעשים המדריכים את האדם לבוא לידי מדה זו [לטהר מחשבתו במעשי עבודתו], הוא ההזמנה לדברי העבודה והמצות, והיינו, שלא יכנס בקיום המצוה בפתע פתאום שאין דעתו עדיין מיושבת עליו ויכולה להתבונן במה שהוא עושה. אלא, יזמין עצמו לדבר ויכין לבו במתון עד שיכנס בהתבוננות ואז יתבונן מה הוא הולך לעשות ולפני מי הוא הולך לעשות, שהרי בהכנסו בעיון הזה, קל הוא שישליך מעליו הפניות החיצוניות ויקבע בלבו הכונה האמיתית הרצויה.

ותראה שהחסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם תפלתם ואחר כך מתפללים, כדי שיכוונו לבם למקום. ובודאי שלא היו פונים שעה אחת לבטלה, אלא מתכוונים ומכינים לבם לתפלה שהיה להם להתפלל, ודוחים מעליהם המחשבות הזרות ומתמלאים היראה והאהבה הצריכה.

ראוי להוסיף כמה מילים בהסבר: במה יש 'להתבונן'. ונציע בזה, שענין ההתבוננות הוא המחשבה בדבר זה עצמו: שהמצוה תהיה 'בכל לבבך', במלוא עוצמת הכוונה.

כך כותב בספר "נפש החיים" (שער ד' פרק ו') בענין ההכנה ללימוד תורה, וז"ל:

זו היא הדרך האמתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, על כל פנים זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב...

ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה, היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד כמו שכתוב בזוהר, וכל דין והלכה מתורה הקדושה, הוא רצונו יתברך שכן גזרה רצונו שיהא כך הדין...

כך מצינו בדברי הרמב"ם (תפילה פ"ד הט"ז) גם לענין התפילה, וז"ל:

**...לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפילה כדי לכוין את לבו, ואחר כך יתפלל...
חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה וכו'.**

כך ביחס לכל מצוה, יתבונן כיכולתו קודם קיומה, אודות יקר ערכה ותפארתה - ויעשנה ויקיימנה מתוך שמחה רבה.

עוד נכלל בענין זה של הכנה שלפני המצוה - לימוד ענינה של המצוה, הלכותיה ומשמעותה הפנימי. ועל כך כתבנו פרק בפני עצמו, והוא הפרק שלפנינו.

לימוד עניני המצוה

ידוע הוא שכאשר לומדים את עניני המצוה, מועיל הדבר מאד מאד להוסיף בכך בשמחת קיומה.

ונראה שיש לכך שתי סיבות.

הסיבה הראשונה היא, שמרגישים קירבה נפשית אל המצוה, היא נקשרת במעמקי הלב, ומתחזקת כמיהת הנשמה אל המצוה בכל עומקה ויופיה.

וכן כתב רבינו יונה בשערי העבודה (נא) וז"ל:

ויש לנו לדעת שצריך להבין ולהשכיל בכל מצוה ומצוה לדעת סיבתה וענינה, כי כל אחת מהן יש לה ענין גדול ונכבד... והמשכיל בהם תתעלה נפשו בעולם הרוחני ותדבק בעליונים משרתי עליון... ומן הענין הנכבד הזה יצא לו שיחמוד ויכסוף לקיים כל מצוה. וכאשר יקיים אותה מצוה יעשה אותה בכוונה נכונה שלמה ונאמנה, במחשבה טהורה זכה וברה ולא יעשה המצוות מצות אנשים מלומדה דרך הרגל בלי כוונה.

ועוד, שהמצוה עצמה מהודרת יותר כשנעשית מתוך לימוד עניניה, וכמו שכתב המאירי (ב"ק יז.):

שהתלמוד מיפה את המעשה ומשלימו והמצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע ענינה.

ויש גם סיבה נוספת, הפועלת באופן סגולי, והיא: שהתורה היא הכח הרוחני המוציאה את המצוות אל הפועל.

וכך כותב המהר"ל מפראג (נתיבות עולם נתיב התורה - פרק ה):

...כבר אמרו (קידושין מ' ע"ב) גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה.

ואין הפירוש כמו שמבינים כי כאשר לומד תורה ידע אח"כ לקיים התורה על ידי שלמד התורה, וזה אינו, כי בשביל כך אין גדול התורה, אבל הפירוש הוא כי התורה היא פועלת שיצאו המעשים לפועל, כי כל שכל הוא שפועל בגשמי ולכך התורה שהיא שכלית פועלת באדם הגשמי שיצאו המצות שבתורה לפועל, ומפני שהתורה היא עלה ופועל למעשה המצות כמו שאמרנו - בשביל כך אמר גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה, כי התורה היא עלה פועלת, וידוע כי העלה גדול מן אשר הוא עלול.

ודוגמא לחשיבות הלימוד אודות המצוה יש להביא ממה שכתב רבי שמשון פנקוס זצ"ל (שערים בתפילה עמ' טו) בענין לימוד עניני התפילה, וז"ל:

העצה העיקרית איך לעלות במדריגות התפילה ולהשיג בה את הכוונה הראויה היא לקבוע זמנים לעבודת התפילה מחוץ לזמני התפילה עצמם.

ומצינו אצל אברהם אבינו (רש"י בראשית י"ח כ"ג) שישנה תפילה שהיא כמו מלחמה, ובמלחמה הרי פשוט לכל שעיקר ההצלחה תלויה בהכנה הקודמת לה, ולא יתכן לגשת למלחמה ורק אז בשעת מעשה לתכנן את אופני הלחימה ולחדד החרבות, שהרי בין כך ובין כך יתגבר האויב. וכן הוא בתפילה, אם ישתדל רק בשעת מעשה לעורר את הלב ולהתפלל כראוי, בין כך ובין כך המחשבה משוטטת והתפילה אינה כדבעי, ונמצא הפסיד תפילתו.

והעצה בזה היא ללמוד בספרים ובמאמרים המיוחדים את הדיבור על התעוררות בכוונת התפילה, לקבוע עיתים וזמנים קבועים לזה, וללמוד את המאמרים בחשק ובהתפעלות הנפש...

ויקנה בעצמו חשק להנות מיזפים של התפילות שהן כל כך רבות, מגוונות ועמוקות.

וכמו בכל דבר יקר שבקדושה צריך השתדלות, ויגעת ומצאת תאמין.

"ובכל נפשך" -

המצוה היא ה"חיים" של האדם,
"כי הם חיינו"

"תוקף ועיקר השמחה האמיתית" מגיע כאשר אדם יודע שהמצוות הן עיקר חלקו בחיים - "כי הם חיינו" ממש, כפשוטו.

כתב רבי צדוק הכהן (מגדולי בעלי המחשבה) בספרו "צדקת הצדיק" (אות ר"ב), וז"ל:

שמעתי דלכן קורין קהלת בסוכות - לא מפני שמהביל שמחת עולם הזה, רק שממנו נקח תוקף ועיקר השמחה האמיתית, ע"י ההבלת כל עניני עולם הזה - רק 'זה חלקי' כו'.

קיצר רבי צדוק הכהן בלשונו מאד. וביאר שהמסר של קהלת איננו ש"הכל הבל". אלא, תוספת שלש מילים יש כאן. 'הכל הבל' ו... "רק זה חלקי".

ובתוספת זו, גלומה "תוקף ועיקר השמחה האמיתית"!

נלבן את הדברים, שאמנם הם קצרים ומתומצתים מאד, אבל הם ממש בבחינת 'מועט המחזיק את המרובה'.

אין ענינו של קהלת לומר שהעולם 'הבל', לא זו מטרותו. אלא, קהלת בא ללמד שהעולם 'הבל'... 'ורק זה חלקי'.

ההבדל ה'קטן' הזה הוא כגבוה שמים מארץ.

אם נקבע ונבהיר לאדם שהעולם בו הוא חי הוא 'הבל', הרי רק אמרנו שלילה. קבענו את אפסותם של רוב עסקי חיו, וזה איננו מעודד, ואדרבה, זה מדכא.

לעומת זאת, רצוננו הוא לקבוע בפני האדם מטרות חיוביות בחייו. להצביע בפניו על רוממות והתעלות, על שאיפה ודביקות, על עסקי חיים אמיתיים המגביהים את האדם למעלה מעשרה טפחים מהמגבלות החמריות של החיים הגשמיים האפורים. 'רק זה חלקי'. האדם מכיר בכך שאין לו בחייו אלא תורה ומצוות. "כי הם חיינו", כפשוטו ממש, התורה והמצוות הם הם החיים של האדם.

וזהו כדרך שנאמר בפסוק בתהילים (ק"ט): חֶלְקִי ה' אֶמְרָתִי לְשֹׁמֵר דְּבָרֶיךָ. ובביאורו של המלבי"ם שם:

שבעת בחר כל אחד את חלקו, זה בעושר וזה בנחלת שדה וכרם, אני אמרתי "חלקי ה'" - לא בחרתי לחלקי שום דבר מעניני העולם, רק בחרתי את ה' לחלקי, (כענין ונחלה לא יהיה לך וכו' אני חלקך ונחלתך), והוא לשמור דבריך - שבחרתי לשמור דבריך ומצותיך.

כפי שציין רבי צדוק הכהן, זהו הלקח העיקרי של קהלת. והרי כך נאמר בסיומו של קהלת, "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם". בהצבת המטרה הזו כמטרת החיים - זהו הלקח שמתבטא במילים 'רק זה חלקי'. ומכאן "תוקף ועיקר השמחה האמיתית"!! (ולקמן בהמשך הספר, בפרק ושמו "תוקף ועיקר השמחה האמיתית" [עמוד 151], הארכנו יותר בביאור דברי רבי צדוק הכהן הללו).

כאשר חושבים על כך, זה משרה שמחה עצומה בלב. כי מעתה בעת קיום מצוה, הלב יודע שאין כאן עיסוק צדדי או שולי. זה אפילו לא עיסוק 'חשוב'. יש כאן עיסוק של חיים, ביטוי אמיתי ל'אמת' העמוקה ביותר של מהותן של החיים.

זה העסק בו משקיע האדם את רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, את ה"בכל לבבך" (שנתבאר לעיל).

זה משמח עד מאד.

מקורות נוספים אודות השמחה הבאה ממחשבת "כי הם חיינו"

בפרק הקודם נתבאר מקור לשמחה בקיום המצוות, ממחשבת "כי הם חיינו". ולמדנו עוד שמגיעה על ידי זה לא רק 'שמחה' פשוטה, אלא שמחה שהיא עמוקה, אינטנסיבית, ממלאת את כל חלל הלב. כלשונו של רבי צדוק הכהן: "תוקף ועיקר השמחה האמיתית".

נביא בזה עוד מקורות לבירור מהלך זה.

ותחילת דרכנו נציין שכך פשוטם של דברים הנאמרים מדי לילה בברכה שלפני קריאת שמע של ערבית:

**בְּשִׂכְבֵּנוּ וּבְקוּמֵנוּ נְשִׁיחַ בְּחֻקֶיךָ. וְנִשְׂמַח בְּדַבְרֵי תוֹרָתְךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד - כִּי
הֵם חַיֵּינוּ וְאוֹרְךָ יְמֵינוּ...**

השמחה באה היא איפוא, מהידיעה ש"הם חיינו", וכמבואר.

גישה זו לשמחה במצוות עולה גם מדברי ה'מגיד משנה'. שכן בסוף הלכות לולב כותב הרמב"ם אודות החשיבות של השמחה במצוות ש"עבודה גדולה היא" וכו', והדברים מפורסמים (הובאו לעיל בתחילת הפרק הראשון). וכותב שם ה'מגיד משנה':

**...ויבין כי לכך נוצר - לשמש את קונו. וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו,
ישמח ויגיל.**

זהו, איפוא, האופן להגיע לשמחה בעשיית המצוות שעליו כותב ה'מגיד משנה'.

זהו הדרך ל"תוקף ועיקר השמחה האמיתית"!

ועיין היטב בדבריו של בעל התניא (ב'חינוך קטן' שבריש ח"ב), בהם מבואר ג"כ רעיון זה באר היטב, וז"ל:

דברים המעוררים את האהבה לה' בלב כל ישראל... כי הוא חיינו ממש, וכאשר האדם אוהב את נפשו וחיו - כן יאהב את ה' כאשר יתבונן וישים אל לבו כי ה' הוא נפשו האמיתית וחיו ממש כמ"ש בזהר (ח"ג סז, סח.) על פסוק נפשי אויטיך וגו'.

ובתניא (פמ"ד) כתב עוד:

אך אחת היא אהבה הכלולה מכל בחי' ומדרגות אהבה רבה ואהבת עולם והיא שוה לכל נפש מישראל וירושה לנו מאבותינו. והיינו מה שכתב הזהר ע"פ נפשי אויטיך בלילה וגו' דירחים לקב"ה רחמותא דנפשא ורוחא כמה דאתדבקו אילין בגופא וגופא רחים לון וכו'. וז"ש נפשי אויטיך כלומר מפני שאתה ה' נפשי וחיי האמיתים לכך אויטיך פי' שאני מתאוה ותאב לך כאדם המתאוה לחיי נפשו וכשהוא חלש ומעונה מתאוה ותאב שתשוב נפשו אליו וכן כשהוא הולך לישן מתאוה וחפץ שתשוב נפשו אליו כשיעור משנתו, כך אני מתאוה ותאב לאור אין סוף ב"ה חיי החיים האמיתיים להמשיכו בקרבי ע"י עסק התורה.

עוד כתב הרב בעל התניא (באגרת הקודש - פרק ד) וז"ל:

... לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיך, כלומר למען כי ה' לבדו הוא כל חיך ממש. שלכן אהבה זו היא מעומקא דלבא מנקודה פנימית ממש כנ"ל ולמעלה מבחינת הדעת.

העולה מן המתבאר לעיל, ששורש גדול להגיע למידת השמחה הוא בהעמקת המחשבה "כי הם חיינו". הדברים עולים בקנה אחד עם הבנת המצוה של אהבת ה', שהיא המביאה לשמחה בקיום מצוותיו. ומצוה זו של אהבת ה' - אף היא מקורה באותה הבנה. לפיכך, להשלמת הנושא, הבאנו את הפרק הבא על ביאור מצות אהבת ה'.

מצות אהבת ה'

מצות אהבת ה' היא ללא ספק מצוה נעלית מאד, אשר לבו של כל אדם נכסף לקיומה. וזאת משתי סיבות: הן בשל היותה מצוה בפני עצמה, ככתוב בפרשת שמע; והן משום שהיא גורמת שמחה גדולה ועצומה בקיום כל המצות, כל דבר בחיים מושפע השפעה גדולה ועמוקה כאשר הוא מצורף לרגש אהבת ה' שבלב.

כיצד רוכשים אותה? מה עושים כדי להמשיך אותה אל הלב?

הנה כדי לברר ענין זה, יש להקדים ולברר: מהו ענינה של אהבת ה'? מה טיבה של אהבה זו?

נעיין בדברי המהר"ל מפראג, המבאר בהקדמת קושיא פשוטה על דברי הגמרא הידועים.

הגמרא (ברכות סא:) מספרת שכאשר הוציאוהו לרבי עקיבא להריגה, זמן קריאת שמע היה, והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל - והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו: רבינו עד כאן?

אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה בכל נפשך - ואפילו הוא נוטל את נפשך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו. ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?

היה מאריך ב"אחד" עד שיצאת נשמתו באחד. יצאת בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאת נשמתך באחד.

מקשה המהר"ל: מדוע האריך רבי עקיבא במילה "אחד"? יותר היה מתאים שיאמר עוד כמה מילים עד שיגיע לאמירת "בכל נפשך", שהרי לכך הוא השתוקק - לקיום "ואהבת את ה'... בכל נפשך". אך מה ענין שיאריך במילה "אחד", ושתהיה יציאת נשמתו שם?

התשובה היא, שצריך להסביר את כוונת הפסוק "ה' אחד".

אין הכוונה כאן לומר שה' הוא אחד ולא שניים או שלשה, ושלכן אין עוד אלהים. הכוונה היא הרבה יותר מקיפה. "אחד" פירושו איננו רק שאין עוד "אלהים" זולתו, אלא שאין עוד "דבר" זולתו. אין שום מציאות זולת ה'. וזהו גם הכוונה באמרנו "כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד". גם שם, כלשון המהר"ל (דרוש לשבת הגדול):

"אין פירוש 'אין עוד' כי אין עוד אלהים, אבל פירושו כי אין עוד דבר בעולם רק ה' יתברך".

מה זאת אומרת ש"אין עוד דבר בעולם רק ה' יתברך"?

הכוונה היא, שהוא המציאות האמיתית היחידה בבריאה. הכל נברא אך ורק למענו ולכבודו. וא"כ, המטרה שלו ית' בבריאה - היא המטרה היחידה האמיתית. הכל מוביל לשם. ובלשון המהר"ל (שיובא בהמשך): הכל שב אליו.

שכך שנינו בפרקי אבות (סוף פרק ו'), "כָּל מֵה שֶׁבְּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, לֹא בְּרָאוּ אֶלָּא לְכָבוֹדוֹ".

ל' המהר"ל (שם):

"כי כל הנבראים לא נבראו אלא למענהו יתברך, ואם לא כן לא היה נברא אותו נברא בעולם, רק הכל נברא בשביל לשבח ולפאר יוצרו ולעבדו.

לפיכך אמר 'אין עוד', כלומר כי אין בריאה עוד בנמצא רק הכל הוא לשבח ולפאר ה' יתברך. כי הכסא אשר ישב עליו בעל הכסא, אין לכסא שם בפני עצמו - רק כי הוא לישיבת בעל הכסא אבל מצד עצמו אין מציאות לו. לפיכך הנבראים כולם אשר נבראו לשבח יוצרם ולפאר שם כבודו אין להם שם בפני עצמם, והרי אין עוד. אבל אם היה ח"ו דבר שעומד לעצמו ולא היה נברא לקלס להקב"ה היה נראה כאילו היה דבר ח"ו זולת ה'..."

זו כוונת "אין עוד", זו כוונת הנאמר "ה' אחד". ה' הוא עיקר הכל.

ההכרה באחדותו של ה', זו היא מצות אהבת ה'. ולכן כתובה מצות אהבת ה' כהמשך לכך שה' הוא אחד. "שמע ישראל, ה' אלהינו ה' אחד. (לכן): ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך". האהבה אל ה' היא תוצאה מן ההכרה באחדותו ית'.

ממילא, מבוארת התשובה לשאלה בה פתחנו, מדוע רבי עקיבא האריך במילה "אחד".

ההכרה בכך שה' הוא "אחד", היא היא האהבה אליה השתוקק רבי עקיבא לקיימה באופן של "בכל נפשך".

לשון המהר"ל:

"כי האהבה שיש לאדם אל השם ית' במה שהאדם מצד עצמו אינו דבר, רק מן השם ית' בא האדם ואליו האדם שב, כי הכל שב אליו ית' ואין דבר זולתו רק השם ית' והוא אחד ואין זולתו... ולפיכך ר"ע היה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו, כי מה שהוא ית' אחד - הנשמה אליו ית' תשוב, וכאשר היה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו היתה נשמתו שבה אל ה' יתברך לגמרי במה שהוא אחד, ומזה הצד נמצא האהבה".

הגדרה ל"עבודת ה' "

(מזהב-על-שם-טוב בשם הרמב"ן)

שמעתי ממורי [הבעל שם טוב] זלה"ה בשם הרמב"ן, ששאלו אחד איזו עבודת ה', והשיב לו: כל שיש בו תענוג ושמחה בצירוף המורא וכו'.

תולדות יעקב יוסף משפטים דף ע"ב; ספר בעל שם טוב על התורה - דיש

פרשת נח

על ידי הבטחון בה' - נעשה הכל טוב גם בגלוי

(מדברי המהר"ל מפראג; המגיד ממועזריטש; בעל התניא)

כותב המהר"ל:

"יש לך לדעת כי אצל הבטחון כתיב בטחו בו עדי עד, ור"ל, כי אע"ג כי לפעמים אין האדם ראוי לדבר טוב מצד רוע מזל שלו - וע"ז אמר שעכ"פ יש לבטוח בו ית'.

וזהו "בטחו בו עדי עד כי ביה ה' צור עולמים". כלומר, כי העוה"ז ועוה"ב נברא בשם י"ה. ולכך יש לבטוח בו ית' עדי עד שיכול להשפיע אליו מעולם העליון שהוא כולו טוב אף אם יש לו מזל רע בעוה"ז.

לכך מי ששם בטחונו בו ית', מגיע דבר זה עד עולם העליון הוא עוה"ב ולכך ה' יתברך ג"כ מחסה עליו בעוה"ז ובעוה"ב. וזה נרמז במה שאמר (תהלים ל"ב) "והבוטח בה' חסד יסובבנהו", והוא חסד עליון, ודבר זה מגיע עד עוה"ב".

(ספר נתיבות עולם - נתיב הבטחון פרק א')

המגיד ממועזריטש:

"והבוטח בה' חסד יסובבנו" (תהלים לב). וכשהוא להיפך, שמתירא תמיד ממדת הדין - אז הוא מדבק עצמו בדינא, וח"ו יהיה לו רעה, כדכתיב "ומגורתם אביא להם".

שבכל מקום שאדם מחשב - שם הוא מתדבק. ואם ח"ו בדין, הוא מתדבק בדין. וכשהוא בוטח בחסד - שם ידבק נשמתו, והחסד יסובבנו.

וזה כלל גדול, שתמיד יטמין עצמו כולו בהשי"ת.

(כללים נוראים מרבי דוב בעד ממועזריטש כג.).

בעל התניא:

ואם כן הכל טוב בתכלית רק שאינו מושג. ובאמונה זו - באמת נעשה הכל טוב גם בגלוי!

(ספר התניא אגרת הקודש - פרק יא)

שנרבה זכויות "כרימון"

הרמ"א בהלכות ראש השנה (סי' תקפ"ג) כתב:

ויש אוכלים דימונים ואומרים נרבה זכויות כרימון.

ויש לעיין מה הקשר בין ריבוי זכויות לבין רימון. ובאמת אין כאן קושיא, והקשר פשוט לכל אחד, שהרי כה רבים הם גרעיני הרימון. אלא שנוסיף ונשאל האם היה אפשר לפי"ז לקחת גרעיני אבטיח ולומר נרבה זכויות כאבטיח?

ובודאי אין כאן אלא שאלה לחדודי ולא קושיא של ממש, וכמובן. אך הבה נעורר שאלה שהיא באמת קשה טובא ומתמיהה.

דבגמרא בסנהדרין לז. מובאת קושיא שהתקיף והקשה אפיקורוס אחד את רב כהנא, באמרו שאינו מובן איך מותר לאדם במצבים מסויימים להעמיד את עצמו במצב שיוכל ח"ו לחטוא, וכי יוכל לעמוד בפני פיתוי היצר? "אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת?"

על כך משיבה הגמרא בכמה תשובות, וביניהן:

"התורה העידה עלינו, 'כפלח הרמון רקתך', אפילו ריקנין שבך מלאין מצות כרימון".

ותשובה זו תמוהה היא על פניה, וצריכה ביאור והבנה. אם אמנם נכון שאפילו ריקנים מלאים הם במצוות כרימון, אבל בכל אופן מה ימנע מהם מלחטוא? לא כל מי שעושה מצוות גם מונע עצמו מכל חטא, ואין הנהגת ריבוי מצוות מבטיחה שאינו נכשל בנסיונות היצר. והואיל והדיון הוא אודות עמידה מפני מכשול במצב של נסיון ובעירת היצר כאש, מה תשובה ניתנת בכך שאנו מלאים מצוות כרימון?

ביאור הדבר נראה, לכשנעמוד על הגדרת הריבוי המיוחד שיש ברימון. כי לא רק הרבה גרעינים יש |והרי גם באבטיח הרבה גרעינים, וכנ"ל|, אלא תכונה נוספת

יש: הגרעינים הם הם גוף הפרי. האוכל גרעיני רימון הוא האוכל רימון, ואין כאן שני דברים, כי כל מהותו של הרימון הוא הגרעינים שבו.
זהו המיוחד שברימון.

מעתה, נבוא להסביר את דברי הגמרא. כיצד באמת יכול יהודי לעמוד בנסיון? איך מתגברים על התמיהה שצויינה, "אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת"?
התשובה היא, כשנדע מה משמעותה של מצוה אצל יהודי.

אין ענין המצוה נתפס כחיוב של מה בכך המוטל על האדם. מצוה היא בעיני היהודי חלק מהותי בחיים, דבר המגדיר את עצם פנימיותם של החיים. "כי הם חיינו" כפשוטו. המצוה היא החיים; וזו חשיבותן של מצוות ה' בעיניו של יהודי.

איש אפיקורוס לא ידע וגוי לא יבין את זאת. ונכונה היא תמיהתם בעיניהם, כי הלא התאוה שלהם - היא עצם מהות החיים, היא השולטת ומושלת בכיפה, ואיך אפשר עבור איזה 'אידיאל' של שמירה מעבירה להתגבר על תאוה הבוערת כאש בתנור?

אבל לנו אין כאן קושיא, כי התאוה נבלמת מפני כח שהוא חזק הימנה, והיינו מפני ההכרה בחומר האיסור, המגיעה אך ורק למי שמחשיב את מצוות ה' בחשיבותם האמיתית והראויה.

וזהו ביאורה של התשובה בגמרא. אם היינו רק 'מלאים מצוות', אין כאן תשובה מספיקה, כי אולי סוף סוף נחטא גם כן. אבל הואיל ואנו מלאים מצוות 'כרימון', הרי שכמו שגרעיני הרימון הם הם מהותו, כך גם המצוות הנמשלות לרימון הן הן מהותנו ועצם עצמותנו. וממילא יכולים אנו להתגבר על התאוות. וזהו ביאורה של התשובה בגמרא, ודו"ק.

ומכאן גם נוסף טעם בתחינה הנאמרת על אכילת הרימון, ש"נרבה זכויות כרמון". אין בקשתנו רק להרבות במצות, אלא שהריבוי הזה יהיה באופן שנכיר בכך שהמצוה היא חיינו ומהותנו.

אין זה שייך בגרעיני אבטיח או שאר פירות, אלא רק ברימון בלבד.

שנרבה זכויות "כרימון".

ובכל מאודך

הכמיהה והתשוקה למוצוה - משמחת את הלב בשעת הקיום

ובכל מאודך.

פירש החזקוני: בכל מאדך - לשון מאד, במאד מאד שים לבך ונפשך לאהבה אותו.
מאד מאד. זהו לשון של תשוקה, כיסופים וגעגועים.

צריך אדם להתאוות לקיים מצוות.

To look forward to. To yearn for.

לחכות בציפייה ונפש מליאה ערגה, מתי ישיג את ההזדמנות שתבא מצוה לידו.
וכדרך שמצינו, שכאשר הוציאו את רבי עקיבא להריגה, היו מענים אותו הגויים,
והיה מקבל עליו עול מלכות שמים באהבה.

אמרו לו תלמידיו, "רבינו - עד כאן!" (- אי אפשר לבשר ודם שינהג כך?)

השיב רבי עקיבא:

כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה - בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך. אמרתי:
מתי יבא לידי ואקיימנו?

זו השאיפה.

מוכר לכולם הפסוק: "אֹרֶזֶרְעַ לְצַדִּיק וְלִישְׂרֵי לֵב שְׂמֵחָה". מהו ההבדל בין ה"צדיק"
לבין ה"ישרי לב"?

השאיפה המבוארת לעיל - זהו ה"ישרי לב", שמיישר את לבו בכך שאך אל המצוה
היא שאיפתו. ולכן "לישרי לב - שמחה". כי ה"צדיק" עושה את אשר מצווה ועומד

בנסיונות, אבל שאיפתו איננה עדיין רק לטוב בלבד. יש לו יצר הרע, יש לו רצון לדברים שליליים, אלא שאינו נכנע לרצון זה (-ולכן הוא "צדיק"). הוא נלחם ביצרו - ונוצח. לצדיק זה אין עדיין "שמחה", יש לו "אור" שהוא "זרוע" ועוד יגדל ויצמח. לעומתו, "לישרי לב" - שכבר יישר את לבו וחומד ומיחל לקיום המצוות - כבר יש "שמחה"!

וכך מבאר רבי חיים מוולאזין (בספר רוח חיים על אבות - פרק ד משנה ט):

... כמאמר הכתוב, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. רצה לומר הצדיק אשר עדיין יצרו טורדו רק מתגבר על ידי צער, הנה אורו הוא כמו זריעה בקרקע, יודע שלבסוף יצמח אבל כעת אין לו עדיין. אבל "לישרי לב" - מי שלבו כבר ישר ואין לו שום עקמימות מיצרו, הוא שמח גם עתה בחלקו.

יכניס אדם שאיפה בלבו לקיום המצוות, בכל מאודך - מאד מאד, ואזי ישמח בהם, ולישרי לב שמחה!!

וכך מבאר רבי נחמן מברסלב (ספר ליקוטי מוהר"ן - מהדורא קמא סימן לא):

ועיקר התהוות הנפש, הוא - על ידי ההשתוקקות והכסופין של איש ישראל אחר השם יתברך. כל אחד לפי מדרגתו שהוא נכסף ומשתוקק ומתגעגע להגיע אל מדרגה למעלה ממנה, על-ידי כסופין אלו נעשה נפש. כמו שכתוב (תהלים פ"ד): "נכספה וגם כלתה נפשי", היינו מה שאני נכסף וכלה אחר השם יתברך, מזה בעצמו נעשה נפשי.

וזה שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (ביצה ט"ז): "וינפש" כיון ששבת וי אבדה נפש'. היינו שבתחלת השבת שצריך לקבל נפש יתרה אנו זוכרין מאבדת הנפש בחול, ואומרים: "וינפש", וי אבדה נפש, ומתחילין להתגעגע אחריה. ועל-ידי-זה בעצמו שאנו מתגעגעין אחר הנפש, מזה בעצמו נתהווה הנפש היתרה⁶.

6. ביאור דבריו. שאודות ה"נפש יתירה" לה זוכים בשבת, נאמר בתורה "וינפש - וי, אבדה נפש". והיינו, שבמוצאי שבת מאבדים אנו את הנפש המיוחדת של שבת, ומכאן שבשבת אכן היתה לנו נשמה יתירה. ותמוה, מדוע כתוב בתורה אודות היותה של נשמה יתירה, רק בכך שאחר שבת אובדת נפש זו? מדוע לא כתוב מיד שיש נשמה יתירה? -התשובה היא, שההשתוקקות לנשמה יתירה מגיעה מכך שיודעים שהיא מתנה מיוחדת שיש לנו רק בשבת, ואחר שבת היא תיאבד. ידיעה זו היא הגורמת את ההשתוקקות - וההשתוקקות היא היוצרת את עצם הנשמה היתירה. ולכן הוא שבשורת הנשמה יתירה מגיעה באופן זה. והדברים נפלאים.

עוד על "בכל מאודך" - להתפלל על זה

את ההשתוקקות להשגת השמחה יש לבטא גם בפה. והיינו - בתפילה לפני ה' יתברך.

הלא ה' שומע תפילה, וקרוב לכל אשר יקראוהו באמת. לפיכך, כדי להשיג שמחה, יבקש אדם רחמים על כך מאת ה'! תהא תפילה שגורה בפיו: "ריבוננו של עולם, זכני לעבדך ולקיים את מצוותיך בשמחה ובטוב לבב". ולפי גודל ההשתוקקות להשיג מדה זו, כך תהיה הכוונה יותר מעומקא דלבא, ויותר תהיה לרצון לפני אדון כל. וכך, ישיג האדם סייעתא דשמיא עצומה להביא מידה גדולה זו אל לבו.

ובגמרא (נדה ע:): מצינו: "מה יעשה אדם ויחכם... ויתעשר... יבקש רחמים", ומבואר שם שגם כאשר כל ההשתדלות הראויה נעשתה, לפעמים עצם העובדה שהאדם לא ביקש רחמים מונעת את השפע.

האוהב את ה' - ישיר לפניו

כותב ב"ספר חרדים" (תלמיד האר"י ז"ל, פרק ט):

"דרך החושק לשורר. וכיון שאהבת יוצרנו נפלאה מאהבת נשים, האוהב אותו בלב שלם ישיר לפניו יתברך כאשר שרו משה ובני ישראל ומרים ודבורה ויהושע ובני קרח ודוד ושלמה ברוח הקודש, כמה דאתמר משכיל שיר ידידות. וכתוב שיר השירים אשר לשלמה, למלך שהשלום שלו. וכתוב שירו לו זמרו לו.

וכתיב "באהבתה תשגה תמיד" (משלי ה, ט), ופירש הראב"ד (סוף הל' תשובה) דהוא נמי לשון שיר כמו שגיון לדוד. ובתוקף החשק בו יתברך - הראשונים גם האחרונים שרו לפניו, רבי יהודה הלוי רבי יהודה החסיד ורבי אברהם אבן עזרא וחבריהם זצ"ל.

כתוב במדרש אותיות רבי עקיבא (אות א):

לא ברא הקדוש ברוך הוא את העולם אלא בשביל שירה וזמרה שנאמר (תהלים צו ו): "הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו".

ראשית הכל -

שישמח האדם ויגל בכל עת ושעה

"אבל באמת אין רע יורד מלמעלה, והכל טוב, רק שאינו מושג לגודלו ורב טובו.

וזהו עיקר האמונה שבשבילה נברא האדם:

להאמין דלית אתר פנוי מיניה [=אין מקום פנוי ממנו ית'], ובאור פני מלך חיים.

וע"כ עוז וחדוה במקומו, הואיל והוא רק טוב כל היום.

וע"כ ראשית הכל שישמח האדם ויגל בכל עת ושעה, ויחיה ממש באמונתו בה' המחיה ומטיב עמו בכל רגע.

ומי שמתעצב ומתאונן מראה בעצמו שיש לו מעט רע ויסורין וחסר לו איזה טובה, והרי זה ככופר ח"ו. וע"כ הרחיקו מדת העצבות במאד חכמי האמת".

(תניא - אגרת הקודש - פרק יא)

קופסת היהלומים

- משל מרבינו ה"חפץ חיים"

מעשה בסוחר גדול ביהלומים ואבנים יקרות שיצא לאחת הארצות הרחוקות כדי לקנות שם סחורה, וסכום של שלושת אלפים רובל כסף לקח עמו לעשות בהם סחורה. ונוסף לכך, עוד סכום של 400 רובל להוצאות הנסיעה.

משבא לאותה מדינה נתקשר מיד עם הסוחרים העוסקים באותו מסחר, קנה סחורה בכל הכסף שהביא עמו, ולא נשתיירו אצלו אלא מאתיים רובל להוצאות הדרך בחזרה. משגמר עסקיו התחיל מכין עצמו לדרך.

בשעה שהלך לבית האכסניא שלו כדי לסיים עניניו לפני נסיעתו פגע בו ברחוב אדם אחד ואמר לו:

- יסלח נא לי מר, שמעתי עליו שסוחר גדול הוא באבנים טובות וביהלומים, אולי יסכים כבודו לקנות גם ממני סחורה זו שבידי. דברים נפלאים הם - יקרי המציאות ממש, והעיקר - בזיל הזול, בחצי חינם.

- ודאי וודאי שהייתי קונה אצל כב' ברצון - נענה ואמר לו הסוחר - ברם מה אעשה וכבר הוצאתי כאן את כל הכסף שהיה בידי ולא נשתיירו לי אלא כדי הוצאות הדרך בחזרה לביתי, ולכן לא אוכל לצערי לעשות עסק עם כב'. אף על פי כן תאב היה לדעת מה טיבה של סחורה מופלאה זו שבידי המוכר, ואף ביקש מאת הלה להראותה לו.

הראה לו ההוא את הסחורה והסוחר לא האמין למראה עיניו: אבנים מובחרות כאלה לא נזדמן לו לראות אלא לעתים רחוקות מאוד - נוצצות היו בשלל צבעים ומאירות באור נפלא. היה הסוחר מביט בהן וחוזר ומביט וזן בהן את עיניו.

והמוכר מוסיף ואומר: אמנם יודע אני יפה ערכן של אבנים אלו מהו, וכי שויין עולה לכמה אלפים רובל, אולם מוכן אני למוכרן לכב' בזיל הזול, ממש בחינם, מכיון שעלילת שקר העלילו עלי והלשינו עלי לפני המלכות, וכמעט שאין לי ספק כי עוד

מעט יבואו שוטרי המדינה ויחרימו סחורה זו שבידי וממילא לא תהיה לי עוד כל טובת הנאה ממנה, לפיכך מוטב לי למוכרן בכל מחיר שהוא.

נצטער הסוחר דנן צער גדול: לקנות אבנים משובחות אלו אין לו במה - שכן היאך יוציא את הסכום האחרון שנשתייר לו להוצאות הדרך? ואילו אם לא יקנה - הרי הוא מאבד בידיים ממש סכום עצום שהוא יכול להרויח בסחורה זו המוצעת לו בזיל הזול.

הפך בדבר ושקלו יפה מכל צד ובא לכלל מסקנה, כי אין להעלות על הדעת שלא לקנות מציאה כזאת שנזדמנה לו; ואם תאמר כשיוציא שארית כספו לקניית האבנים מניין יקח מעות להוצאות הדרך בחזרה? הרי אפשר שבחזרתו לא ינהג כמנהג עשירים דוקא, ויסתפק במועט מן המועט - יאכל פת קיבר וישתה מים וילון באשר ילון, וכך לא יעלו לו הוצאותיו אלא סכום קטן בלבד, ובשאר יקנה את המציאה.

פנה אל המוכר ואמר לו: סכום של 200 רובל השארתי בידי להוצאות הדרך, עתה גמרתי בדעתי שאסתפק להוצאות אלו בסכום של 20 רובל בלבד, ואילו ב - 180 הנותרים אני מוכן לקנות מכב' את סחורתו אם יתרצה למוכרה לי בסכום זה. סבר המוכר וקיבל.

לקח הסוחר דנן את האבנים היקרות והיהלומים, צררם יפה - יפה בצרור מיוחד בשל חשיבותם הגדולה ופנה לדרכו לחזור לביתו.

ומאחר שמוכרח היה לקמץ בהוצאותיו למעלה מכל שיעור, הלא יובן שהיה נאלץ להתאכסן בבתי האכסניא הגרועים ביותר, יחד עם כל מיני ארחי פרחי ופושטי יד. היה ישן על גבי הקרקע ואוכל מן המאכלים הפשוטים והזולים ביותר ומגלגל בפת קיבר וקטניות. וכל הזמן היה מחשב והולך היאך יספיקו לו 20 הרובלים הללו עד שובו לביתו.

פעם אחת ארע שנזדמן לאחת האכסניות והיה מתגלגל שם על הקרקע בפרוזדור, יחד עם כל מיני קבצנים ופושטי יד. עבר עליו פלוני סוחר גדול ועשיר ממכיריו, נבהל ונשתומם ולא האמין למראה עיניו:

- הכיצד? כלום אין כב' פלוני הסוחר המפורסם באבנים יקרות?

- אמת ויציב! - השיב לו הסוחר דנן.

- אם כן מה לכם פה? כלום ירד מנכסיו?

- לא ולא. מצבני, השבח לו יתברך, איתן.

- אם כך הדבר, מדוע זה מתגלגל כב' בכאן יחד עם קבצנים וארחי פרחי ואינו לוקח לו חדר מיוחד כראוי וכיאות?

- משיב לו הסוחר דנן: הלא כב' יודע כמה טרחות אדם טורח וכמה יגיעות מתייגע כדי להרויח כמה מאות רובל. והנה כאן צפוי לי ריוח עצום של כמה וכמה אלפים - כלום לא כדאי לי לשאת בכל העמל והטורח הזה, בכל עינויי הדרך הללו לשם אותו ריוח גדול המזומן לי בשובי הביתה? והוא סיפר לידידו את כל הענין, כיצד נזדמנה לו אותה מציאה וכיצד קנאה. תוך כדי כך אף פתח את צרור האבנים והראה לו את טיבה של הסחורה - עיניו של הסוחר הלז כמעט שנסתמאו מברק זהרם של היהלומים.

- ודאי וודאי שצדק כב' - אמר לו אותו סוחר - למען אוצר יקר שכזה אין ספק כי כדאי לשאת בכל העינויים הללו במשך זמן קצר, ובלבד לזכות אחר כך בריוח הגדול. אף על פי כן, דבר אחד קשה לי להבין: מכיר אני בכב' שאיסטניס הוא ואנין-הדעת, ולכן תמיהני היאך יכול לעמוד ביסורי נפש אלה - כיצד יכול לחיות בכלל ובזוהמה ולאכול מאכלים גסים כאלה?

- נכונים דבריו במאוד מאוד - אמר לו הסוחר דנן - רבות רעות שבעה נפשי בנסיעה זאת ולעתים קצתי בחיי ממש מרוב התלאות. אולם בכל פעם שגוברת עלי מצוקת נפשי ביותר, אני מוציא את חפיסת האבנים, פותחה וזן עיני בזהרם הנפלא של היהלומים, ודבר זה הוא המקל עלי את סבלי ונותן לי כח להתגבר על מצוקתי.

והנה ממש כך חייב כל אדם לנהוג כל אימת שהוא רוצה לקנות תורה ומצוות. שהרי כך אמרו חכמים (אבות ו'): "כך היא דרכה של תורה - פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה וכו'" - כלומר, חייב אדם להסתפק במועט מן המועט; אפשר שלפעמים אף יארע לו שמוכרח יהיה לעשות דרכו "הביתה" כעני וכאביון, אנוס יהיה להתגלגל בפרוזדורים מזהמים, לישון על הארץ, לאכול פת קיבר ולשתות מים לחץ ולחיות כל חייו בעוני ובדחקות. ודאי, שבגבור המצוקה עשויה נפשו של אדם שתקצר ב"דרך" הזאת, ובייחוד למראה חיי העושר והרווחה של אחרים - דירה נאה, מלבושים נאים ומאכלים ערבים, וכיוצא באלה דברים שהלב חומדם ומתאוה להם. לעתים אשר כאלה אין טוב לו לאדם אלא שיעשה כמעשהו של אותו סוחר: יוציא מדי פעם בפעם את צרור האבנים היקרות ויזין את נפשו בברק זהרן - אלה האבנים הטובות והמרגליות שנקנו לו אמנם בזיל הזול, אבל דווקא בזכות ההסתפקות במועט ובגין החיים הקשים שהעמיס על עצמו בזה העולם שאינו אלא בבחינת פרוזדור ו"דרך הביתה" - על מנת שיזכה אחר כך לריוח ההוא

הגדול בבואו ל"ביתו" האמיתי - העולם הבא הדומה לטרקלין. אם יחשב שכר זה כנגד צרותיהם של חיי הדחקות, יראה בסופו של דבר ש"עסק" טוב עשה ודעתו תנוח עליו.

(משלי החפץ חיים עמוד 125)

שכר מצוות בעוה"ז

כלל נקוט בידינו, שהשכר על המצוות אינו ניתן בעולם הזה - "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא". וכל ההבטחות שבתורה על קבלת שכר עבור קיום מצוות, הן לעולם הבא.

ואם כן, מהי הכוונה בכל השכר שהובטח לנו בתורה לגבי העולם הזה?

מסביר הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ט')::

"כך הוא הכרע כל הדברים. הקב"ה נתן לנו תורה זו עץ חיים היא, וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העולם הבא.

והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושלוש ורבוי כסף וזהב כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא".

יסוד נפלא דקדק מכאן הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א (ראב"ד של בד"ץ העדה החרדית ירושלים, בספרו "הדרך לתשובה" על הלכות תשובה להרמב"ם). אמנם על קיום המצוות אין שכר בעולם הזה. אבל, על קיום המצוות בשמחה - על זה כן ניתן שכר בעולם הזה! שכך מפורש עולה מלשונו של הרמב"ם: "שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש...". - אז הוא שנזכה לברכותיה של התורה שנאמרו לגבי שכר בעולם הזה, עכת"ד.

נ.ב. ולי הקטן נראה שיש להביא ראיה ברורה ליסוד זה מדברי האריז"ל. שכך עולה מפורש מדבריו בהקדמתו לספר "שער המצוות". דבריו הובאו לעיל בעמ' 15, והמדקדק היטב בשאלה שלו ובתשובה שלו - יראה שכך עולה מן הדברים. ודו"ק.

מקורות

אודות ה"התבוננות בקופסת היהלומים"

בפרק הקודם הובא משל של רבנו הגדול ה"חפץ חיים" אודות 'ההתבוננות בקופסת היהלומים'. בפרק זה נביא בעז"ה מקורות קדומים יותר בהם מובא ענין זה של "הבטה בקופסת היהלומים" - כלומר התבוננות בשכר שישלם הקב"ה עבור קיום מצוותיו. (והנה יש מקום לברר בנושא זה, כיצד זה עולה בקנה אחד עם המשנה בריש פרקי אבות "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס". וראה במפרשי המשנה שם. כאן לא באנו ליישוב שאלה זו, אלא רק לציין מספר מקורות בהם רואים את החשיבות של התבוננות בשכר הבא על קיום המצוות, וכנ"ל).

• דברי המדרש תנחומא (בראשית פרק א):

"אתה מוצא שהקב"ה מראה בשעת פטירתן של עוסקי תורה מתן שכרן.

מעשה בר' אבהו כשהיה מסתלק מן העולם הראה לו הקב"ה שלש עשרה נהרי אפרסמון. התחיל לומר בשעת מיתה לתלמידיו, אשריכם עוסקי התורה! אמרו לו, רבינו - מה ראית? אמר להם, שלש עשרה נהרי אפרסמון נתן לי הקב"ה בשכר תורתך! התחיל לומר: "ואני אמרתי לריק יגעתו לתהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי" (ישעיה מט).

• על הפסוק "עבדו את ה' בשמחה" (תהילים ק') כותב רש"י:

"עבדו את ה' בשמחה - וכל כך למה? -דעו כי ה' הוא האלהים כשמשלם שכר פעולתכם. אבל עובדי ע"ג אין להם לעבוד בשמחה, שאין משלמין שכר".

- הרמב"ן בספר המצוות כותב אודות המצוה לברך ברכות התורה (במצוות העשה לדעת הרמב"ן שלא כתבן הרמב"ם, מצוה ט"ו), וז"ל:

"שנצטוינו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא", עכ"ל.

- במשנה במסכת אבות סוף פרק ב כתוב בחלק מהגרסאות: "ודע, שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא".

אך גירסא אחרת יש, בהשמטת האות "ש": "ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא". לפי גירסא זו, עצם דברי המשנה הם לומר שיש לאדם לדעת את השכר שינתן בעתיד.

זו גירסת רבינו יונה, וכך הוא כותב שם:

"ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא. וכי תחשוב בזה יתחזקו ידיך לעסוק בתורה ובמצוות ומתוך כך אתה מעלה על לבך גודל חסדיו של הקב"ה ותוסיף בו אהבה".

- וכך גם נמצא בפירושו של רבינו יונה על הרי"ף (ברכות ריש פרק ה')::

"אע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו, שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודואג; אבל הקב"ה איננו כן. אדרבה, כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו - ישמח ויגיל באותה יראה, מפני שבאמצעותה מתעורר לקיים המצוות ושש ונעלס בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו".

- במגילת אסתר מאריך הכתוב לספר אודות כל הפאר שהיה במשתה של אחשורוש, ויש לעיין מה טעמו של דבר, למה נחוץ לנו לדעת את זה. הגאון מווילנא בביאורו למגילת אסתר כותב שהמטרה היא כדי שנבוא עי"ז להתבונן מה יהיה גודל השכר שיינתן לצדיקים בעולם הבא.

וז"ל הגר"א:

"ומספר לנו הכתוב כל זאת להראות מעלת הצדיקים לעולם הבא, כי יפה שעה אחת של עולם הבא מכל חיי העולם הזה, ואין אנו יודעים כמה גדול כח עולם הבא, ואמר לנו הכתוב גודל עולם הזה שיהיה לנו להבין מזה את העולם הבא".

[נ.ב. יתכן להוסיף בזה נופך. שהנה הפסוק המתאר את המשתה מתחיל במילים "חור כרפס ותכלת", והאות "ח" במילה "חור" היא גדולה, "ח" רבתי. מה טעמו של דבר? והנה ידוע ש'שבע' הוא כנגד עולם הזה, ו'שמונה' הוא כנגד מה שמהעולם העליון. וי"ל שלכן אות "ח" שהיא בגימטריא שמונה - גדולה היא, כי כל מטרתו של הפסוק היא (כדברי הגר"א) לרמז לנו על גודלו ותפארתו של העולם הבא וכנ"ל].

השמחה התמידית שביישוב ארץ ישראל

(מדברי השל"ה הקדוש)

כתב הרמב"ן במנין תרי"ג מצוות - מצוות ישיבת ארץ ישראל כל עת ורגע, שהאדם בארץ ישראל הוא מקיים המצוה הזו.

והנה ידוע גודל שכרה של השמחה על המצוה, כדכתיב (דברים כח מז) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה".

אם כן צריך היושב בארץ ישראל להיות שמח תדיר במצותו התדירה באהבתו אותה.

ספר השל"ה הקדוש - שער האותיות - עמק ברכה (כד)

וכתב ה"בן איש חי":

"ידוע כי במצות התלויות בארץ שהאדם מקיים אותם בא"י שהם תרומות ומעשרות וביכורים ואכילת מעשר וכיוצא באלו, ימשך על ידם שמחה לאדם עשר ידות על שאר מצות.

ולכן באכילת מעשר כתיב בפ' ראה [י"ד כ"ו] ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך וכו' ושמחת אתה וביתך, וכן בבכורים כתיב [דברים כ"ו י"א] ושמחת בכל הטוב וכו', וכן בעולי רגלים, וכן בודוי מעשר אומר שמחתי ושמחתי בו [מעשר שני פ"ה].

ולכן משה רבנו ע"ה נתאוה לארץ ישראל כדי לזכות במצות הארץ לגדר השמחה הגדולה אשר נחשבת אצל הצדיקים למתן שכר".

ספר בניהו בן יהודע על סוטה דף יד.

כתוב במדרש:

היה ר' מאיר אומר כל הדר בארץ ישראל וקורא ק"ש שחרית וערבית ומדבר בלשון הקודש הרי הוא בן העולם הבא.

(ספרי פרשת האזינו פיסקא כח)

ימי השנאה והיאוש

אחר שהארכנו במצות השמחה, חשיבותה, ואופנים להשגתה, נתקדם לדון במציאות שהיא מצויה ושכיחה עד מאד.

והיא: חוסר השמחה.

מה לעשות כשלא שמחים?

איך להתייחס לכך ש'לא מתחברים'? שהלב אינו פתוח? שהעצבות משתלטת?

איך מתמודדים עם ימים שהם - כלשונו של רבינו תם בספר הישר: "ימי השנאה והיאוש"?

לפעמים מגיעה התחושה ללא סיבה ברורה, 'סתם ככה', הלב מרגיש 'סתום' ואין אור הנשמה חודר פנימה.

ולפעמים זה בא בגלל שמרגישים כשלון בקיום מצוה. ואזי זה קשה עוד יותר, כי הרי מדמים שזו 'מצוה' להרגיש עצובים ומדוכדכים מחמת הכשלון, וכיצד אפשר להלחם נגד העצבות כשחושבים שהיא באה מן ה'יצר הטוב'?

נציג בזה מן הדברים שליטנו אודות שאלות כבודות-משקל אלה.

צריך לדון לכף זכות - גם את עצמך

רבי נחמן מברסלב היה אומר (ליקוטי מוהר"ן סימן רפב), כי רוב בני אדם שרחוקים מהשם יתברך, עיקר ריחוקם הוא מחמת מרה שחורה ועצבות, מחמת שנופלים בדעתם, מחמת שרואים בעצמם גודל קלקולם שקלקלו מעשיהם כל אחד כפי מה שיודע בעצמו את נגעי לבבו ומכאוביו, ומחמת זה הם נופלים בדעתם. ורובם מיאשים את עצמם לגמרי, ועל ידי זה אינם מתפללים בכונה כלל, ואינם עושים אפילו מה שהיו יכולים לעשות עדיין.

על כן צריך האדם להשכיל מאד על דבר זה, כי כל הנפילות שבדעתו, אף-על-פי שהוא מחמת מעשים רעים שעשה באמת, עם כל זה, הנפילה שבדעתו והעצבות והמרה שחורה שנופל עליו על-ידי-זה, הכל הוא רק מעשי הבעל-דבר [היצר הרע], שמחליש דעתו כדי להפילו לגמרי, חס ושלום. על-כן, צריכין להתחזק מאד, לילך עם התורה הזאת לחפש ולבקש בעצמו בכל פעם איזה מעט טוב ונקודות טובות וכו'. ועי"ז יחיה וישמח את עצמו, ויצפה לישועה עדיין, ויוכל להתפלל ולזמר ולהודות לה, בבחינת אזמרה לאלקי בעודי, ע"כ דבריו.

וכך כתוב שם עוד:

דַּע כִּי צָרִיךְ לְדוֹן אֶת כָּל אָדָם לְכַף זְכוּת.

וְאִפְלוּ מִי שֶׁהוּא רָשָׁע גָּמור, צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ וּלְמַצֵּא בוֹ אֵיזָה מְעַט טוֹב, שֶׁבְּאוֹתוֹ הַמְעַט אֵינּוּ רָשָׁע, וְעַל יְדֵי זֶה שֶׁמוֹצֵא בוֹ מְעַט טוֹב, וְדָן אוֹתוֹ לְכַף זְכוּת, עַל-יְדֵי-זֶה מַעֲלָה אוֹתוֹ בְּאַמַּת לְכַף זְכוּת, וְיוֹכֵל לְהַשִּׁיבוֹ בְּתִשׁוּבָה.

וְכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְמַצֵּא גַם בְּעַצְמוֹ!!

כִּי זֶה יְדוּעַ שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְזַהֵר מְאֹד לְהִיּוֹת בְּשִׂמְחָה תָּמִיד, וּלְהִרְחִיק הָעֲצָבוֹת מְאֹד מְאֹד.

וְאִפְלוּ כְּשֶׁמִּתְחִיל לְהִסְתַּכֵּל בְּעַצְמוֹ וְרוֹאֶה שָׂאִין בוֹ שׁוֹם טוֹב, וְהוּא מְלֵא חֲטָאִים, וְרוֹצֵה הַבַּעַל דָּבָר לְהַפִּילוֹ עַל יְדֵי זֶה בְּעֲצָבוֹת וּמְרָה שְׁחוּרָה חֵס וְשָׁלוֹם, אֶף-עַל-פִּי-כֵן אֲסוּר לוֹ לִפְלֵ מְזָה, רַק צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ וּלְמַצֵּא בְּעַצְמוֹ אֵיזָה מְעַט טוֹב, כִּי אֵיךְ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא עָשָׂה מִיָּמָיו אֵיזָה מְצוּהָ אוֹ דָּבָר טוֹב... כִּי צָרִיךְ הָאָדָם לְחַפֵּשׂ וּלְבַקֵּשׁ לְמַצֵּא בְּעַצְמוֹ אֵיזָה מְעַט טוֹב, כְּדִי לְהַחִיּוֹת אֶת עַצְמוֹ, וּלְבוֹא לִיְדֵי שִׂמְחָה כִּנ"ל.

תועלת 'ימי השנאה'

ראשית יש לדעת, ש'ימי השנאה' זה לא 'בדיעבד', זה 'לכתחילה'. כי כן ייסד המלך, כך דרכו של עולם, כך יצר ה' את הבריאה - שיהיו ימים כאלה. כך ניסח זאת בספר הישר (המיוחס לרבנו תם) בשער הששי וז"ל:

צריך לבעל העבודה, להכיר בתחלת עבודתו, כי האהבה והשנאה נלחמות שתיהן, פעם תגבר האחת ופעם תגבר השניה. ועל כן אין צריך בתחלת עבודתו להיות חושש אם יקוץ בה, כי זה משפט האהבה בתחלתה, כי תגיע לתכלית ידועה ותחדל, ואחר כן תשוב ותתחזק ותתחדש כנשר. ואחר כן אם תחלש האהבה ותכבד השנאה, אל יהי נואש מן העבודה, רק ידע כי לקץ ימים תחלוף.

חיזוק גדול טמון בדברים אלו.

כלולים בהם מספר ידיעות חשובות אודות ימי השנאה:

(א) ימים אלה הם לא בעיה בלתי טבעית, ולא 'תקלה' בלתי צפויה. אלא, זה חלק טבעי לגמרי מעצם צורת החיים.

חיזוק נוסף יש כאן - והוא העיקר:

(ב) משך הזמן של ימים אלו הוא ספור ומדוד, ואחריהם יבואו 'ימי האהבה'. גלגל הוא בעולם, וכשם שהגיעו ימי הרעה - כך גם עוד יגיעו ימי הטובה.

ואז, כשאנו מצויידיים בידיעות אלו, הרבה יותר קל להתמודד עם הקושי של הזמנים הקשים.

ופן יאמר האומר: אכן מצויות הן תקופות השפל, עובדה מציאותית היא, אך כמה חבל! - הרבה יותר טוב שיהיו רק ימי 'אהבה', ומה צורך לנו בימי ה'שנאה'?

למדונו רבותינו כי אדרבה, תועלת גדולה יש אפילו מזמנים של שפל, ולא בחינם מגיעים אלינו ימים שכאלה. וזאת מכמה טעמים.

א) ההרגל, השגרה, היות אדם שוקט על שמריו - זהו האויב הגדול של ההתעלות. תחושת הנפילה נצרכת כי היא גורמת זעזוע, ומונעת את ההתרגלות לשגרה. השלוח נפלאה היא, אבל לפעמים דוקא היפך-השלוח הוא הגורם לאדם להתנער מההרגל ולהוסיף מאמצים. האור בוקע יותר בבהירות - כאשר הוא בא אחר החושך. וכה ניסח זאת בספר "שיחות מוסר" להגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל (תשל"ב מאמר ל"ז):

"כתיב במיכה (ז, ה) "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי". ופירשו חז"ל: "אילולא נפלתי לא קמתי, ואילולא שישבתי בחושך לא היה ה' אור לי". (עי' שוחר טוב תהילים ה' ובילקוט תהילים דמז תרכ"ח). ואף לגבי מלחמת האדם עם יצרו נאמרו הדברים, אלמלא נפלתי לא קמתי, ואלמלא ישבתי בחושך לא היה ה' אור לי, שהנפילה והישיבה בחושך הם המביאים את האדם לראות את האמת, ומתוך החושך מבחין הוא באור ביתר שאת, וכמו שיתבאר...

ובטעם הדבר נראה, כי המפריע העיקרי להתעלות האדם הוא ההתרגלות למצבו... וכיון שכן נשאר האדם במצבו, ואין בו הכח והרצון להתעלות, ורק זעזוע של נפילה קשה ח"ו מוציאה את האדם משלוותו והרגליו, ומעוררת אצלו התרגשות הלב, וכשרואה פתאום את התהום שבו הוא נמצא יש בכוחו להתעלות מעלה מעלה, "עד ה' אלקיך", ולהגיע למקום שאין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם".

ב) הנפילה מראה לאדם את נקודות התורפה שלו, במה עליו להתחזק. וא"כ יתכן שהמעידה נעשתה במכוון בידי ה' ית', כביכול ניתן לו לאדם נסיון קשה מתוך ידיעה שלא יעמוד בו, בדיוק למטרה זו - כדי לזעזע את האדם, ולהודיעו היכן הן הנקודות שבמיוחד יש להתרכז ולתקן. וכך הם דברי רבי צדוק הכהן (צדקת הצדיק אות מ"ט):

כל אחד ידע שבמה שיצרו תוקפו ביותר הוא כלי מוכן לאותם דברים ביותר להיות נקיים וזכים אצלו. ובדברים שהרבה לפשוע בהם - ידע שהוא כלי מוכן להיות דווקא באותו דבר נקי ובר לבב. ולכן איתא במדרש (ויקרא רבה פכ"א) שבאבר שבו חטא בו יעשה מצות. ואין זה רק תיקון לעבירה הקודמת מדה כנגד מדה, אבל הוא גם תיקון נפשו בפרט כי כל אחד נברא לתיקון איזה דבר פרטי אשר בו נתייחדה נפשו בפרט ואין לה חבר... שלכך נוצר לתקן אותו דבר.

ועל כזה אמרו (גיטין מ"ג.) אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל, שעל ידי המכשלה הוא מבין שלכך נוצר לתקן אותו דבר.

עוד שם:

כל אדם יש לו חמדה מיוחדת, ובאותו דבר שחמדתו ותאותו גוברת ביותר - בדבר זה עצמו הוא כלי מוכן לקבל ברכת ה' אם ישוב אל ה' בכל ליבו היינו להכיר שחמדה זו הנטועה בו מה' יתברך הוא. (צדקת הצדיק אות קפ"א)

ועוד יש לו לאדם (השרוי ב'ימי השנאה') ליתן אל לבו, שרק ע"י זה זוכים להעריך כראוי את 'ימי האהבה'. עצם זה שאדם שואב הנאה מ'ימי האהבה' הוא משום זה גופא, בגלל שהיו לו גם 'ימי שנאה'. בלי ההעדר, אין מספיק הערכה למה שיש. וכך מסביר ה"תולדות יעקב יוסף" (פרשת תזריע - אות ב):

...עוד י"ל והחיות רצוא ושוב, כי תענוג תמידי נעשה טבע, ואינו תענוג. לכך האדם עולה ויורד בעבודת הש"י, כדי שיהיה תענוג שהוא עיקר עבודת ה'. וכמו ששמעתי ממורי [הבעל-שם-טוב], וזהו שכתוב זאת תורת העולה, כי המיעוט שאין עולה לו עבודה תמה ומצטער הוא התכלית של עליה שיהיה לו אז יותר תענוג וק"ל.

דברי רבי יצחק הוטנר זצ"ל מצטיינים תמיד ביופי הניסוח ואמנות הביטוי - כמו ממקוריות ההברקה ועומק המחשבה.

וכך הוא כותב (אגרות וכתבים קכח) לתלמיד המתלונן על מכשולים, ירידות ונפילות:

החכם מכל אדם אמר 'שבע יפול צדיק וקם'. והטיפשים חושבים כי כוונתו בדרך רבותא, אע"פ ששבע יפול צדיק - מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכוונה היא שמהות הקימה של הצדיק הוא דרך ה"שבע נפילות" שלו. וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. טוב זה יצר טוב, מאוד זה יצר הרע.

אהובי, הנני לוחץ אותך אל לבבי, ולוחש באוזניך, כי אילו היה מכתבך מספר לי על אודות המצוות ומעשים טובים שלך הייתי אומר שקיבלתי ממך מכתב טוב. עכשיו שמכתבך מספר על דבר ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקיבלתי ממך מכתב טוב מאוד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול... דוקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דוקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים.

אחר דברי הרב הוטנר הנ"ל, שמהות הקימה של הצדיק הוא דרך ה"שבע נפילות" שלו, הרי שהגדרת המעידה והנפילה לגמרי משתנות. זו לא נסיגה לאחור, אלא ההיפך. זהו שלב מסויים משלבי ההתקדמות, כי תמיד יש 'שבע נפילות' לפני ההתקדמות. ופתאום, מה שהיה נראה נסיגה - נהפך להתקדמות. השחור נהפך ללבן, העקוב למישור והרכסים לבקעה. אור חדש נשפך על המכשולים של החיים, במבט חדש זה!

ימים של נסיון

עוד מחשבה יש - רעיון שהוא מאד תומך בזמן של קושי, והוא: "כי מנסה ה' אתכם"...

ימים אלו הם נסיון. נסיון, לראות האם גם במצב שכזה ימשיך אדם להאבק במלוא כוחו, או ח"ו יכנע. וא"כ אדרבה - נחת רוח מיוחדת יש להקב"ה דוקא מימים אלו, כשהעבודה היא ב'קטנות המוחין' וללא הרגשת השמחה והרוממות. זהו בבחינת - "לפום צערא אגרא". השכר הגדול ביותר הוא על הצער שבמלחמת היצר.

ימים עוד יגיעו שבעז"ה העבודה תהיה בלב מלא שמחה, ב'גדלות המוחין'. ויתכן שאז עוד יהיו געגועים מסויימים ל'מלחמה' של ימי ה'קטנות'.

כך אמרו חז"ל באבות דרבי נתן פרק שלישי:

אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה. אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק. לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך.

עצה יעצו החכמים המבינים, שבזמן של 'ימי השנאה' ההנהגה היא שיש להמשיך הלאה - אך 'בהילוך נמוך'.

שאם יעשה כן, אז עדיין אוחז הוא בעץ החיים, וכאשר בסוף 'חוזר אל עצמו' - יוכל להתגבר ולחזור למלוא התנובה. ואילו אם יניח לגמרי את הנהגתו, אזי גם כשיעברו ימי הרעה, ישאר ללא אותה אחיזה בעץ החיים, ותאבד ממנו ההנהגה לגמרי.

וכך כותב בספר הישר (בשער הששי) - ועל דבריו בונה ה'עלי שור' (ח"א עמ' לד) את דברי ההדרכה שלו.

לשון ספר הישר:

בראותו כי תמעט האהבה ותתחיל השנאה, יש אנשים חכמי לבב יטריחו על נפשם ולא יניחוה להקל מעליהם, עד אשר תסור השנאה. ויש אנשי סכל לא יוכלו לשבור שנאתם, ויקוצו במעשה ההוא ויניחוהו עד אשר יאבד מרשותם. ואלו יחזיקו במקצתו ולא יניחו הכל, לא יאבד מהם. ועל כן צריך המשכיל, בראותו כי תכנס השנאה בלבו ויקוץ בעבודה, לבל יניח כל המעשה, ואל יאמר, אניח הכל עתה, ואחרי כן אחזר אליו, כי, אם יניח הכל, יאבד מידו. ואם יחזיק ממנו במקצתו לא יאבד.

לשון ספר "עלי שור":

חילוף מצבי הרוח דבר טבעי הוא, ואין להתייאש כלל בהגיע ל"ימי השנאה". כמו כן אין גם לצאת לגמרי מכל העבודה בימים אלו "כי אם יניח הכל - יאבד ממנו". אלא יקל לעצמו מעט אבל "יחזיק ממנו במקצתו" בכל מחיר כי אז לא יפסיד את אשר השיג כבר.

נקודה נוספת יש לי לציין - אשר מקורה אינו בעולם המחשבה, אלא בעולם המעשה. וכאן אני מקצר במקום שיש להאריך.

בהגיע תקופה של 'ימי השנאה והיאוש' - תפוס נא את רגליך וצא לטייל. עסוק בפעילות גופנית כלשהי, ועדיף בפעילות שיש בה מאמץ. ובכלל זה - ריקוד במרץ בחתונה לקיים את המצוה לשמח חתן וכלה. זה יכול לעשות הרבה בסיוע לקראת שיפור מצב הרוח. (ועיין בספר "נפש הישיבה", ציטוט להלן בעמוד 66, המבאר כמה זה יכול לתרום ולהוסיף להוגה בתורה, להשביח את כוחו ויכולתו).

ובודאי נכלל בזה שיקפיד אדם על רמת בריאות נאותה, כי אין ברכת ה' שורה אלא כאשר הגוף בריא ויכול לקבל את הברכות הללו. וכבר למדונו חז"ל (יבמות קב:) ש'זרוזי גרמי' (חילוץ עצמות) היא הברכה המעולה שבברכות, ומבאר זאת המהר"ל מפראג (חדושי אגדות מסכת יבמות שם) משום שרק כך יכול אדם לקבל את הברכות הניתנות משמים - ובלי זה חסר בכח של כלי הקיבול המכילים את הברכות. וז"ל המהר"ל:

ועצמותיך יחליץ - וא"ר אלעזר זו מעולה שבברכות, ואמר רבא זרוזי גרמי:

זו מעולה שבברכות, פי' שכאשר האדם חזק [וזריז] דבר זה הוא היסוד ועיקר לכל הברכות, כי כאשר חזק וזריז בעצמו הוא בריה שלימה ואז הוא מוכן לקבל הכל. ולא כן אם האדם מציאות חלש בעצמו, אין מוכן לקבל ברכה כי צריך שיהיה האדם בעצמו בריה ואח"כ מקבל שאר דברים (ברכה) אשר נמשכים לעצמו, ולפיכך דבר זה מעולה שבברכות והוא יסוד הכל והבן זה מאוד מאוד.

וראה עוד מה שכתב הרמב"ם (שמנה פרקים - פרק ה):

מי שהתעוררה עליו מרה שחורה - יסירה בשמיעת הנגונים, במיני זמר, בטיול הגנות, בבנינים הנאים, חברת הצורות היפות וכיוצא בהם ממה שירחיב הנפש ויסיר חולי המרה השחורה ממנו. והכונה בכל זה שיבריא גופו, ותכלית הכונה בבריאות גופו לקנות חכמה.

מצוות של שנות הרעב

רבנו ה"חפץ חיים" היה אומר:

"הידעתם שהמצוות שלכם דומות הן לחיטים בשנות הרעב?"

חיזוק גדול טמון הוא בדימוי זה...

איך מתמודדים עם רגש של כשלון במצוות?

מבט על צער ויאוש שמחמת עבירות

תניא (פכ"ו):

אך העצבות ממילי דשמיא צריך לשית עצות בנפשו ליפטר ממנה...

עלי שור (ח"ב עמ' ש"ל):

...להוציא מלב היקרים ההרגשה כאילו עצבות שייכת לעבודת השם, אם על חטאים אם על קוצר היד בעבודה...

המצוות צריכות להביא שמחה בלב האדם. בכך כבר הארכנו לעיל, וכך בודאי הם פני הדברים גם במציאות - כשהכל הולך כשורה.

אך יש גם צד שני לאותו מטבע. תופעה מצויה היא בין עבדי השם יתברך, שמחמת חיוב המצוות - נולדת עצבות בליבם.

וטבעי הדבר.

כי לפעמים קורה, שאדם מרגיש שהוא עשה עבירה. ומחמת כן שולטת עליו רוח דכאון ויאוש, שהרי הוא לא מילא אחר מצוות ה' כראוי. מי שמתייחס ברצינות הראויה למציאות של עבירה ומכיר בחומרתה, בודאי מרגיש צער גדול בלב. הצער - מביא לידי דכאון ושפלות הרוח.

ועוד, שלא רק אם עשה עבירה בפועל, אלא גם במקרה של חוסר עשייה, שהאדם לא מימש את מלוא כוחותיו ויכולתו (דבר שבעצם מתאים לכל אחד כמעט תמיד) משתלטת עליו רוח זו מתוך מחשבה: "הרי מסוגל היית ליותר! יכול היית ללמוד יותר. להתפלל יותר. לקיים מצוה זו או אחרת בצורה יותר טובה".

"לא יצאת ידי חובתך!" בין כאשר מדובר בעבירה גמורה, או בספק האם עשה כהלכה אם לא, או סתם מפני שלא השקיע כמיטב יכולתו (דבר זה שייך, כאמור, לכל אדם ובכל עת - בצורה זו או אחרת. במי שמתייחס ברצינות הראויה לחיובן של המצוות - מצויה הרגשה זו ביתר שאת ובצורה אינטנסיבית ביותר).

רגש זה מוליד עצבות בלב. ועצבות שכזו קשה מאוד לסלק, שהרי זו עצבות "לשם שמים"; הקב"ה כביכול מצפה ממנו שיהיה עצוב על כזה דבר, ואם לא יתעצב - הרי זו קלות ראש ח"ו! וא"כ צריך להלחם לא רק נגד היצר הרע - אלא גם (לכאורה) כנגד היצר הטוב. והרי כך הם דברי רבינו יונה ב"שערי תשובה" (ב"עיקר הראשון"), "שיאמר אדם בלבבו: מה עשיתי? איך לא היה פחד אלקים לנגד עיני?... ועוד כי כמשפט הבהמה לא עשיתי, אבל שפלתי ממנה, כי ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו ואני לא ידעתי ולא התבוננתי!!"

יאוש ודכאון - הם תולדותיהם הטבעיים של רגשות אלו, של עצבות זו. כיצד, איפוא, הדרך הנכונה להתייחס לעצבות זו? כיצד נצליח להמנע מיאוש ודכאון? זהו נושא הפרק שלפנינו.

העצבות הראויה - קשה היא מאד.

מחד גיסא - זהו הרגש הראוי לו לאדם שעבר עבירה, וכפי שהאריכו בכל ספרי המוסר, וכידוע. אך מאידך גיסא - וזהו החלק שאצל רבים אינו מודגש כדבעי - אסור שיהיה רגש זה בא באופן מדכדך. והסיבה היא בסיסית - כלומר, היא נוגעת עד היסוד. אם אדם מרגיש רגשי חרטה עד כדי שזה משבית את היכולת שלו לתפקד כראוי (וחלק מן התפקוד 'כראוי' הוא - בעבודת ה' בשמחה, ובשמחה דוקא!), אזי הוא שומט מתחת עצמו את כל היסוד של החיים.

לא יתכן שחיוב החרטה יהיה עד כדי כך, שהוא מונע מן האדם את היכולת לתפקד ולמלא את כל שאר חובותיו. נמצא, שאדם שאכן החרטה והיגון שלו גורמים להשבית את עבודת ה' בשמחה - לוקח את הרגש הזה, שבעצמותו הוא נכון וראוי, ומיישם אותו במקום שאינו הוגן ואינו ראוי.

וזוהו בעצם היסוד. עבודת ה' בשמחה הוא כה חשוב, שאין ראוי לרגש החרטה - ואפילו על עבירה - שיבוא במקום שהוא משבית את השמחה הזו.

על גישה זו כותב רבנו רבי יהודה הלוי ב"כוזרי". הוא מסביר שאף שרגש זה בא מיראת שמים (ובודאי שיראת שמים היא מידה נחוצה ומשובחת), אך יש גם מציאות שיראת השמים היא לא במקום, היא עוברת את הגבול שצריך לחוש בה על פי התורה. והגבול הוא, כאשר זה מונע את השמחה.

וז"ל הכוזרי (מאמר ג יא):

שהאהבה לא-לוה והיראה מפניו... בתנאי שיקיימן לפי השיעור שנתנה בהן התורה... לבל תביאהו היראה להתיאשות מן המחילה והסליחה, שעל ידי כך יישאר האדם בפחד לכל ימי חייו ויעבור על מצות השמחה בחלקו, שנצטוינו עליה במאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' א-להיך, ועל ידי זה ימעט השבח שעליו לשבח על טובת האלוק, כי השבח הולך אחר השמחה, ואז יתקיים בו מה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב... ועבדת את אויבך וכו'.

גם התניא (פכ"ז) מציב בצורה ברורה את השמחה כהתנאי הבסיסי הנצרך לעבודת ה':

צריך לאודעי כלל גדול כי כמו שנצחון לנצח דבר גשמי כגון שני אנשים המתאבקים זה עם זה להפיל זה את זה - הנה אם האחד הוא בעצלות וכבודות ינוצח בקל ויפול גם אם הוא גבור יותר מחבירו, ככה ממש בנצחון היצר אי אפשר לנצחו בעצלות וכבודות הנמשכות מעצבות וטמטום הלב כאבן כי אם בזריזות הנמשכת משמחה ופתיחת הלב וטהרתו מכל נדנוד דאגה ועצב בעולם.

וממילא, בעקבות דבריו אלה, גם נגלתה לנו הנחיה המאפשרת להבחין ברגש הצער והיגון והחרטה, אם הוא נכון או לא. רגש חרטה שמעיב על השמחה - לא ממקור הטהרה הוא נובע, למרות שהוא רגש של חרטה על דבר רע. ואילו החרטה הטהורה והקדושה - מעוררת היא את האדם, ומדרבנת אותו להוסיף עוד זהירות וזריזות בעבודת ה'. זו הבחינה. האם זה מדכא - או מעורר. וכך כתב ה"שם משמואל" (מועדים - סליחות תרע"ג):

וזו סימן לאדם לידע אם הוא שבור רוח באמת, ולא מפאת דמיון או עצבות או גסות הרוח:

אם מפאת ההכנעה נמשכת עוד התלהבות ביותר, אז ידע שהכנעתו נרצית. וכבר האריך בזה בספר התניא.

השם משמואל ציין את מקורו מהתניא - ונראה שהכוונה לתניא פרק כ"ז (שהוא המשך דבריו שצוטטו לעיל). וז"ל שם:

"לעצבות אמיתית - אפילו לדאגת עוונות חמורים ח"ו - צריך קביעות עתים ושעת הכושר (עי"ש פרק ל"א שמבאר מתי הוא שעת הכושר לזה) בישוב הדעת, להתבונן בגדולת ה' אשר חטא לו כדי שע"י זה יהיה ליבו נשבר באמת במרירות אמיתית..."

ומה שכתוב "בכל עצב יהיה מותר", פירוש שיהיה איזה יתרון ומעלה מזה, הנה אדרבה מלשון זה משמע שהעצב מצד עצמו אין בו מעלה רק שיגיע ויבא ממנו איזה יתרון - והיינו השמחה האמיתית בה' אלוקיו הבאה אחר העצב האמיתי לעיתים מזומנים על עוונותיו במר נפשו ולב נשבר, שע"י זה נשברה מחיצה של ברזל המפסקת בינו לאביו שבשמים... שיש לשמחה זו יתרון כיתרון האור הבא מן החושך דוקא, כמ"ש בזהר על הפסוק "וראיתי שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור (מן החושך) וכו'.

מיד אחר שנשבר ליבו בעתים קבועים ההם אזי יסיר העצב מלבו לגמרי ויאמין אמונה שלימה כי ה' העביר חטאתו ורב לסלוח, וזו היא השמחה האמיתית בה' הבאה אחר העצב כנ"ל."

על דרך זה כתב גם בספר "עלי שור" (ח"ב, ש"ל), וקילורין הם לעיניים, וז"ל:

"...אך יקרים אלה אינם יודעים כי העצבות שלהם נובעת עדיין מיסוד העפר וכבידות הגוף - והצעד הראשון בעבודה צריך להיות להתרומם מעל לכבידות זו! (ומה שנמצא בספרי מוסר על הדאגה מפחדו והאנחה מקוצר היד בעבודה - לא במי שמוטל עוד תחת יסוד העפר מדובר; ודאגה ופחד אלה (שכתבו ספרי המוסר) אינם כלל סתירה לשמחה במצוה, ודוק".

ובאמת היצר הרע יודע עד כמה חשובה נקודת תורפה זו. הוא משקיע מאמצים להפיל את האדם ביאוש מחמת העבירות, ומצייר את העבירות בצבע קודר ביותר,

ופעמים אף יותר מחומרתם האמיתית - הכל כדי שישג את מבוקשו האמיתי, להשבית את עבודת ה' בשמחה.

אנשים יראים ושלמים חושבים שזו עצבות ראויה - ובאמת אינה אלא עצה להדיחו מקבלת עול מלכות שמים שלימה בשמחה.

נודע היה האדמו"ר מקאצק באמרותיו הקצרות, חדות כמו תער, וקולעות אל המטרה.

וכך אמר הרבי מקאצק (אמת ואמונה עמוד ח):

המה קורין לזה עצבות, ואני קורא לזה פריקת עול...

אכן חריפות מיוחדת מצויה במשפט זה. מסכם המשפט במילים בודדות ממש את הרעיון העמוק בו אנו עוסקים, ומבהיר בצורה ברורה כי כל עצבות שתהיה - אם היא מביאה לפריקת עול, הרי ששלוחה היא ע"י היצר הרע - ולא היצר הטוב. בספר צוואת הריב"ש להבעל-שם-טוב (אות מד) מתואר ענין זה בצורה מפורטת יותר. וכך הם דבריו:

לפעמים מטעה היצה"ר לאדם ואומר לו שעבר עבירה גדולה אע"פ שאינו אלא חומרא בעלמא, או שאינה עבירה כלל, וכוונתו שיהא האדם בעצבות מכח זה ויבוטל בעצבותו מעבודת הבורא יתברך. וצריך האדם להבין הרמאות הזו, ויאמר להיצה"ר: איני משגיח על החומרא שאתה אומר לי - שכוונתך לבטלני מעבודתו ית', ושקר אתה דובר. וגם אם הוא באמת קצת חטא, יותר יהיה נחת רוח לבוראי שלא משגיח על החומרא שאתה אומר לי לגרום לי עצבות בעבודתו, אדרבה אעבוד אותו בשמחה, כי זהו כלל גדול כי אין כוונתי בעבודה לצורך עצמי רק לעשות נחת רוח לפניו ית', וא"כ אף שלא משגיח על החומרא שאתה אומר לא יקפיד הבורא עלי, כי כל עיקר שאיני משגיח הוא מחמת שלא אבטל מעבודתו ית', ואיך אבטל מעבודתו אפילו רגע אחד וזהו כלל גדול בעבודת הבורא ית' שיזהר מעצבות כל מה שיוכל:

ועוד שם (באות מו):

ואל ירבה בדיקדוקים יתירים בכל דבר שעושה שזה כוונת היצר לעשות לאדם מורא שמא אינו יוצא בדבר זה כדי להביא אותו לעצבות ועצבות היא מניעה גדולה לעבודת הבורא יתברך, ואפילו נכשל בעבירה לא ירבה בעצבות שיבוטל

העבודה רק שיעצב על העבירה ויחזור לשמוח בהבורא ית' כיון שהוא מתחרט בחרטה גמורה ובדעתו שלא ישוב לכסלתו בשום פעם, ואפילו כשיודע בודאי שאינו יוצא בדבר אחד מחמת מניעות הרבה לא יהיה עצב, ויחשב שהבורא ית' בוחן לבות וכליות, שהוא יודע שרצונו לעשות מן המובחר רק שאינו יכול, ויחזק עצמו לשמוח בהבורא ית', וכמ"ש עת לעשות לה' הפרו תורתך שפעמים יש מצוה שיש בה קצת נדנוד עבירה אל ישגיח על יצה"ר שרוצה לבטלו מלעשות המצוה ויאמר ליצר הלא אין כוונתי באותה המצוה רק אני רוצה לעשות נחת רוח להבורא ית' במצוה זו ובזה יסתלק היצה"ר ממנו בעז"ה אבל מ"מ צריך להבחין בשכלו אם יעשה המצוה הזאת אם לאו וכל מה שכתבתי הם כללים גדולים ונחמדים מפז רב כל דבר ודבר הוא כלל גדול:

ואדרבה, חיוב על האדם המשתדל לעבוד את ה' לראות את עצמו כמוצלח בזה וכמביא נחת רוח אל ה' - ולא ח"ו שאין ה' שמח בעבודתו (ואף שאכן פעמים רבות נוטה הלב לכיוון רגש זה).

וכך אמר הרבי מקאצק (אות ואמונה עמוד פ"ה):

תהילים (ק"ט נ"ט): "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך". ראוי שהאדם יחזיק שמעשיו חשובים ונאים לפניו ית'. שע"י שיחשוב כך יסגל ויכשיר מעשים טובים יותר.

משא"כ אם הוא חושב כי הוא מרוחק מהשי"ת ומעשיו אינם חשובים לפניו ית' לפי שאינם זכות ובהירות, יכול באמת להתרחק ח"ו באין תכלית וזוהי עצת היצר כמוש"כ ואל תרשע הרבה.

וזוהו הפירוש, "חשבתי דרכי" - ע"י שאני אומר שמעשי חשובים בעיניו ית', יש לי תקוה שאשיבה רגלי אל עדותיך, לעלות בכל פעם יותר.

ושמא מן הראוי לסיים ענין זה בהגדרה של המושג "תשובה". לעומת הרגש הטבעי המושך את תחושת העבירה לכיוון של עצבות וצער, השורה התחתונה של התשובה, תכליתה ועצם מהותה צריך להיות - לחיות בצורה יותר נכונה. וממילא, עצם מהותה הפנימי הוא להרבות ביותר שמחה בעבודת ה'!

וכך בעל התניא (ליקוטי תורה פרשת אחרי מות עה"פ כי ביום הזה יכפר עליכם) כותב דברים נפלאים וז"ל:

הלא התשובה הוא לשוב ולהתקרב אליו יתברך ולכאורה לא שייך לשון זה

לגבי הקב"ה דכתיב ביה את השמים ואת הארץ אני מלא, ולמה צריך לשוב ולהתקרב אליו ית' ובמה נתרחק?

אלא הענין הוא כמשל ב' בני אדם שעומדים זה אצל זה רק שחוזרים עורף זה מזה, אין לך ריחוק גדול מזה, ואין קירוב אלא בהחזרת פנים אל פנים.

ועל דרך זה יובן ג"כ ענין התשובה, כי הנה כתיב: 'כי פנו אלי עורף', (כוונתו לשאול, שזהו סתירה מיניה וביה: 'כי פנו אלי' משמע שיש פניה עם הפנים להקב"ה, ואילו 'עורף' הוא ההיפך מזה? לכך מבאר: פירוש 'כי פנו אלי' - שפונים אליו ית' בקיום תורתו ומצוותיו. אבל מ"מ אין זה אלא בבחינת 'עורף', שאינו מבחינת פנימית הרצון מאהבה ותשוקה אלא מצות אנשים מלומדה והולך בקרירות.

והתשובה הוא - החזרת פנים בפנים, להיות פנימיות רצונו וחפצו בתורת ה' ומצוותיו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

ידועה היא לכולם המשנה במסכת סוכה (סוף פרק ב'), כיצד אמור להרגיש מי שיוצא מן הסוכה מחמת שירדו גשמים:

"מְשָׁלוּ מְשָׁל, לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה, לְעֶבֶד שֶׁבָּא לְמִזּוֹג כּוֹס לְרֵבּוֹ, וְשָׁפַךְ לוֹ קִיתוֹן עַל פְּנָיו".

כיצד היא תחושה זו?

בספר "ביכורי יעקב" (לבעל ה"ערוך לנר") מדגיש, שמחמת כן צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה. ברם, אין לגרע מרגש השמחה עליו מצווים בחג הסוכות!

וזה לשונו:

"בירדו גשמים בכל ימי החג ידאג ויפשפש במעשיו וישוב אל ה', אבל לא יצטער לבטל מצות שמחת יו"ט. שהרי בימי עזרא שידעו ישראל בודאי שעברו על התורה, ויו"ט של ר"ה היה שאינו חייב בו בשמחה, אמר עזרא לישראל אל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם, כל שכן בימי החג שהשמחה בו היא מצות עשה".

ביכורי יעקב (תרלט לט)

שמירת הבריאות

(גם אם איננה נכללת בסדרי הישיבה)

למה...?

למה?

מי מתוכנו יידע לקבוע כמה תלמידים מעדו באמצע הדרך, רק משום שאף אחד לא סיפר להם שיש צורך בחיזוק והתעמלות הגוף. כמה תלמידים סברו שהם לא שייכים; שהר"ן בנדרים ארוך מדי, והרא"ש שם מורכב מדי, - רק משום שהכליות והריאות והשרירים לא קיבלו את סיפוקם.

וכאן מצווה ועומד אני מפי אחד מגדולי עמודי התורה, שביקש להדגיש, שגם אם אין הדברים הבאים נכללים בסדרי הישיבה, הם עשויים לחולל נפלאות בגוף רוח ונפש, בכל סדר מסדריו של מקום תורה:

לא תזיק לתלמיד מעט פעילות גופנית, הליכה, התעמלות וכדומה. קצת התרכזות במערכת הבריאות הגופנית. במילים אחרות: אחריות!

הדרך היחידה לחדור אל עומקן של סוגיות הגמרא קשורה גם בשמירה קפדנית על בריאות גופנו. מלבד התועלת העצומה בחיזוק הנפש והרוח לתורה ועמלה - מן התורה מצווים אנחנו על שמירת בשרנו חלבינו ודמינו!

* * *

אחד מגדולי המחנכים בישיבות המפורסמות סיפר למחבר, שתלמיד מחשובי תלמידיו נכנס אליו באחד הבקרים בשברון לב, וסיפר על העייפות המשתלטת עליו ועוטפת אותו לאחרונה בכל הסדרים. על נטיה פנימית חזקה לקום ולהמלט על נפשו. לברוח ולעזוב הכל... היה מדובר בבעל כשרון ויכולת נפשית...

המשגיח הורה לו לרוץ לפנות בוקר שעה, ואחר הסדרים שעה, לרוח היום.

הנסיון חולל נפלאות. רוחו של התלמיד שבה אליו, משהו בתוכו התחסן, חסרון פנימי קיבל רוח, והוא היה נכון מלוא חושיו למעשה העבודה.

מתוך ספר "נפש הישיבה" (עמוד דמה-ו)

ועי' בדברי הרמב"ם בהנהגת הבריאות שער ראשון קטע שלישי

שינוי שיטת המדידה

על ידי קיום מצוות בשמחה -
נמדדות כל המצוות והעבירות בצורה
אחרת!

בגמרא (ברכות כ.) מובאת תמיהתם של מלאכי השרת

"אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם! כתיב בתורתך 'אשר לא
ישא פנים', והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב 'ישא ה' פניו אליך'!
אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה 'ואכלת ושבעת
וברכת' והם דקדקו על עצמם עד כזית עד כביצה!"

כלומר: על אף שהנהגת הקב"ה עם כל ברואיו היא שאינו נושא פנים, עם בני
ישראל ההנהגה היא שונה, באשר הוא ית' כן נושא להם פנים, וזאת - בגלל דקדוקם
המיוחד במצות ברכת המזון, שמברכים על שיעור כזית אע"פ שמן התורה פטורים
מלברך על שיעור קטן שכזה.

ולכאורה אין זה מובן. הרי הפסוקים נראים כסותרים זה את זה, ומה בכך שיש
לבני ישראל זכות מיוחדת של ברכת המזון על שיעור כזית? וכי בכך נתיישבה הסתירה
שבפסוקים? ועוד, מדוע מצוה נוספת זו של ברהמ"ז על כזית, גדול כחה כל כך לעשות
שיהא הקב"ה נושא פנים לישראל? נראה ששאלות אלו יתיישבו כאשר נעיין בדברי
הרשב"א, (בחידושי אגדות שם) וזה לשונו:

"מדת טובו של הקב"ה שמשלם מדת הטוב כנגד מדת המתנהג בה ועל כן
אמרו כאן שהיתה התשובה ממנו ית' שממדת טובו שיאר פנים ושיעתיק פני
הכעס למחול לישראל ויכנס להם לפניו מן השורה מפני שהם מתנהגים עמו
באותה מדה.

שהוא חייב הברכה על השביעה, והם מראים עצמם שמחים ומתענגים בעול מצוותם ונכנסים בהם לפני מן השורה ומדקדקים לברך אפילו עד כזית ועד כביצה".

מדבריו מבואר, שאע"פ שהנהגתו של הקב"ה הוא שאינו נושא פנים, ונותן לכל בריה את אשר מגיע לה עפ"י הצדק והישר - בין לטב ובין למוטב, וכך היא מדתו. עם כל זה, יש דבר אחד שבכוחו לגרום שינוי במדה זו, והוא כאשר שמחים ומתענגים במצוות, וכפי שמתבטא בהידורה ודקדוקה של המצוה.

אין שורש הענין בכך שיש לישראל איזו מצוה נוספת. אלא, בכך שישראל מבטאים יחס שונה אל הקב"ה בהוסיפם ברכה יותר מן המחוייב בתורה. הוספת הברכה הזו המוכיחה שהם "שמחים ומתענגים בעול מצוותם", היא בעצם שינוי בכל היחס אל המצוות כולן.

ואזי הנהגה זו משנה - מדה כנגד מדה - גם את יחסו של ה' אלינו, וכפי שאנחנו נכנסים לפני מן השורה אליו, כך הוא נכנס לפני מן השורה אלינו, ומעתיק פני כעס ומוחל לעוונותיהם של ישראל.

ושמא נוסיף, שדמיון לזה מצינו גם בהנהגת אדם לחבירו. "על כל פשעים תכסה אהבה" (משלי י, יב). אפילו אם אדם מדקדק כפי שורת הדין כנגד מי שחוטא לו, אין הוא מדקדק כן עם אוהבו, אלא מעביר על פשעיו. וכך גם נוהג הקב"ה עם ישראל בניו, שכאשר הם שמחים בו - גם הוא שמח בהם, ו"מעתיק פני כעס למחול לישראל".

בספר ליקוטי תורה של אדמו"ר בעל ה"תניא", (פרשת תזריע דף כ' עמ' ג') מובא רעיון זה ממש, בביאור התוכחה שבאה בעקבות החסרון בשמחה שבעבודת ה'. וזה לשונו:

"דהנה כתיב תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויבך וכו'. ולכאורה משמע שאפילו שעובד אלקים רק שאין העבודה בשמחה ובטוב לבב אזי יומשך העונש ועבדת את אויבך. וזה אינו מובן, כי מפני מה יהיה העונש המר הזה מחמת חסרון השמחה לבד?

אך הענין כמו שכתב 'כי האדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'. ומחמת זה, נמשך העונש. ואעפ"כ אילו היה עובד את ה' בשמחה של מצוה, היה גודל כח שמחה זו מעורר השמחה למעלה כביכול והיא מבטלת הדינים וכו' כי באור פני מלך חיים וכו'. משא"כ תחת אשר לא עבדת בשמחה, נמשך העונש על העוונות אשר אין צדיק בארץ [אשר יעשה טוב ולא יחטא] כנ"ל".

מדבריו למדנו מהו כח מדת השמחה בעבודת ה'. בכחה לכפר על האדם, אפילו אם ח"ו עבר עבירות, שהיה מגיע לו להיענש עליהם לולי מדת השמחה המצויה בו.

הן הן הדברים המבוארים ברשב"א, שהובאו לעיל. השמחה בקיום מצוות גורמת לכפרת עוונות ולביטול דינים ועונשים, הרבה מעל ומעבר לחשבון של מניין ומספר ביחסם של המצוות לעבירות. אע"פ שרבות הן העבירות, ומהראוי לקבל עונש עבורן, עם כל זה, אם האדם עובד את ה' בשמחה הרי זה מעורר את ההנהגה של מידת השמחה למעלה כביכול, ומונע קפידה והענשה על העבירות שהאדם עשה. וזהו הסבר מה שנאמר בברכת כהנים: "ישא ה' פניו אליך".

בעקבות דברי רבותינו הנ"ל, נראה לבאר ולהאיר דבר נפלא.

שהנה מן התורה אין צריך לתקוע בראש השנה אלא סדר אחד, ואנו מוסיפין ותוקעים שני סדרים - "תקיעות דמיושב" ו"תקיעות דמעומד". וכל כך למה? כדי לערבב את השטן.

כך הוא ל' הגמרא (ר"ה טז): "למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן".

מסביר רש"י, "כדי לערבב - שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות מסתתמין דבריו".

והנה תמוה, מדוע מסתתמין דבריו של השטן על ידי שמחבבין את המצוות? אם יש כאן תוספת של זכויות, בודאי יצטרפו הם לשאר הזכויות, אבל מדוע מתערבב השטן, וכיצד מסתתמין דבריו?

נראה, שהן הן הדברים שלמדנו לעיל.

חיבוב המצוות, לא רק שהוא ענין בפני עצמו, אלא שגם נוצר על ידו שינוי בכל שיטת המדידה של מצוות נגד עבירות. כיון שהראה אדם שהוא "מחבב את המצוות" (כלשון רש"י), בבחינת "שמחים ומתענגים בעול מצוותם" (כלשון הרשב"א), אזי כמים הפנים אל פנים - גם מתעוררת אהבת ה' אל בני ישראל, והמשפט אינו נעשה בדין, אלא - לפנים משורת הדין.

חיבוב מצוות זה, הוא שבא לידי ביטוי בכך שמוסיפים תקיעות יותר מן החיוב (על דרך הוספת ברכה על אכילת שיעור קטן - יותר מן החיוב).

ולכן מתערבב השטן ומסתתמין דבריו.

ודו"ק. כי נפלא הוא!

התשובה שעל ידי שירת הלויים

דבר נפלא כתב בספר "מאור ושמש" (פרשת שמיני ד"ה ונראה) בשם ספרי קבלה קדמונים, אודות הבאת קרבן חטאת בבית המקדש: אם ראו הכהנים שהאדם עדיין לא שב בתשובה כראוי, היו מרמזים ללויים לעורר בשיר, ומחמת שירתם של הלויים - נשבר לבו בקרבו ושב בתשובה שלימה, ורק אחר כך היו מקריבים את קרבנו.

ויש לי להוסיף בזה עיון לליבון הענין:

איזה ניגון שוררו הלויים שגרם להתעוררות זו? איזה סוג שיר בכלל מסוגל לגרום בצורה כה חזקה לשוב בתשובה שלימה?

שמא יעלה בדעתך שהיה זה בודאי ניגון של עצב המביא לידי חרטה ויגון...

בודאי אין הדבר כן.

המקור של שירה זו, לומדת הגמרא במסכת ערכין (יא.), מהפסוק של שמחה: "מנין לעיקר שירה מן התורה? תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר זה שירה".

א"כ, הואיל ומקורה של שירה זו הוא מן הפסוק של "שמחה וטוב לבב", ברור שזהו סוג השיר שהם שרו.

אלא ששוב יקשה, מדוע גרמה שירה זו של שמחה, להעלות הרהורי תשובה בלבו של האדם?

נראה להסביר, שיש כאן יסוד גדול וחשוב; הרהורי התשובה האמיתיים נובעים הם מתוך שמחה.

מתוך שאדם חש את השמחה המיוחדת של קירבת ה', וחש הוא כיצד נכספה וכלתה נפשו להדבק ולהתקרב עוד ועוד למקור החיים והטוב והעונג של קירבה ודבקות באלקים. מתוך מצב כזה, חש הוא כיצד כל פגם בטהרת נשמתו מעכב את הקירבה הגמורה, כל לכלוך של חטא מונע את התענוג האלקי הגמור שבאה לידי ביטוי בשירה...זו

אזי שב האדם בתשובה שלימה, בחרטה גמורה על עוונותיו, מקבל הוא לעשות את כל אשר בכוחו שלא ישוב לעולם לפגום בטהרת הנפש שעל ידה זוכה הוא לטעום מצוף התענוג של דביקות אמת...

אכן, שירת השמחה של הלויים מביאה היא את הרהורי התשובה האמיתיים לאדם!

יסוד גדול למדנו כאן...

לימוד התורה בשמחה

מדברי מרן ה"חזון איש" זי"ע:

"... התחזק בלימודך והט לבך תמיד
אל השמחה אשר מתוך השמחה
שורה שפע חכמה מעל, ואשריך
ואשרי חלקך."

ההנאה מלימוד התורה - היא מעיקר המצוה

במשנה (נדרים מח.) נאמר, שמי שמודר הנאה מחבירו - אסור גם לקרוא בספרים השייכים לבני העיר, מפני שיש לחברו חלק בהם.

והקשו בזה, שהרי מצוה היא לקרות בספרים, וכלל נקוט בידינו - "מצוות לאו ליהנות ניתנו" ואין קיומן מוגדר כהנאה האסורה?

תירץ רבינו אברהם מן ההר (בפירושו לנדרים שם), וז"ל:

"ולאו קושיא היא, דלא שייך טעמא דמצות לאו ליהנות אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה, שאינו עושה אותה ליהנות גופו אלא לעשות מה שנצטוה מאת ה'.

אבל מצות לימוד שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת - עיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב פיקודי ה' ישרים משמחי לב, הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין לימודו.

הילכך כשהדירו זה את זה אסור לקרות בספר האוסר, שהרי על כרחו מגעת לו הנאה ממונו", עכ"ל.

"..ואדרבא,

כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו.."

(הכותרת היא ציטוט מדברי ה"אבני נזר" זי"ע, שיובאו בפרק)

• "שש אנוכי על אמרתך כמוצא שלל רב".

• "פיקודי ה' ישרים משמחי לב".

פסוקים אלו מתארים את הרגש שיש לאדם הלומד תורה, ואת השמחה העצומה החודרת על ידי זה אל לבו.

אין זה רק תיאור תיאורטי הכתוב בפסוק, "גזירת הכתוב". זה דבר שרואים במציאות אצל לומדי תורה בכל אתר ואתר - יהודי שזוכה לכך מוצא שחויית הלימוד היא רינת חיו, לזה הוא משתוקק.

זהו התענוג שלו.

זו שירת החיים שלו.

מי שזוכה להרגיש את זאת - הרי לגביו אין חידוש במה שכתבתי, הרי הוא חי את זה.

אך - מה עם מי שלא זכה עדיין לרגש זה?

שמא יאמר בלבו - אמת שלא זכיתי למעלה זאת, אבל הלא אינה אלא מעלה, סוג כזה של הידור למצוה, אם לא זכיתי - לא נורא.

אין הדבר כן!

לכן, הבה נוסיף ונאמר:

לא רק שכך ראוי להיות, אלא גם כך צריך להיות.

כי כך צורתו של לימוד תורה, שיהא בשמחה, ובשמחה דוקא!

- "בשמחה" - זו אחת ממ"ח דרכים שהתורה נקנית בהם, המנויים בפרקי אבות פרק ו'.
- וכך הם דברי ה"משנה ברורה" (סי' א' סק"י): "התורה והתפילה יהיה בשמחה".
- והאדמו"ר בעל ה"אבני נזר" מסאכטשאב זצ"ל כתב בהקדמתו המפורסמת לספרו "אגלי טל" (ומשם הציטוט שבכותרת הפרק) וז"ל:

"ומדי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדוך השכל בענין לימוד תורה ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו אין זה לימוד התורה כ"כ לשמה כמו אם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה. אבל הלומד ומתענג בלימודו, הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו.

ובאמת זו טעות מפורסמת. ואדרבא, כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעין בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה. ובזהר הק' איתא, דבין יצר הטוב ובין יצר הרע אינן מתגדלין אלא מתוך שמחה. יצה"ט מתגדל מתוך שמחה של תורה. יצה"ר וכו'. וכיון שיצה"ט מתגדל מזה, בודאי זה הוא עיקר המצוה "עכ"ל. עיי"ש עוד.

אודות חשיבותה של השמחה במצות הלימוד נעמיק בעז"ה בפרק הבא.

חקירה:

האם השמחה בלימוד תורה היא 'מעלה' או 'מהות'?

על חשיבותה של השמחה בלימוד תורה אין מקום להרהר: כבר הבאנו את דברי המשנה שבארבעים ושמונה קנינים התורה נקנית, ואחד מהם הוא: בשמחה.

אך שאלה אחת נשאל ונחקר, וננסה ללבן לעצמנו:

האם השמחה היא רק מעלה בתורה? או שמא היא דבר מהותי?

פירוש הדברים: בכל מצוה, חשיבות יש שתהיה המצוה נעשית בשמחה. חסרון בשמחה - חסרון הוא בקיום המצוה, על זה נאמרה הקפדת התורה "תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב".

אעפ"כ, לא מסתבר להגדיר את השמחה במהות המצוה. המניח תפילין בלי "שמחה וטוב לבב" לא חיסר בעצם המצוה של הנחת תפילין. אלא, את כל הלכות תפילין הוא קיים, רק שחסרון יש בצורת הקיום שלו. נוכל להגדיר את זאת כך: הוא לא חיסר במצוה עצמה, אלא במעלה של אופן הקיום שלה.

[לעומת זאת, מצות אהבת ה' או דביקות בה' - מסתבר שאין אפשרות לקיים את המצוה כלל ללא רגש של שמחה בקירבה אל ה', זה חלק ממהות המצוה].

כיצד היא מצות תלמוד תורה? האם השמחה היא חלק מהותי מהמצוה? או שמא אינה אלא מעלה בקיום המצוה, ואופן ראוי בקיום מצוה זו (וכמו לכל המצוות כולן)?

והנה בהקדמת האגלי טל שהובאה לעיל כתב, ש"עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו".

הרי ש"עיקר המצוה" היא ללמוד בשמחה.

ונראה להביא ראיה ליסוד זה. בנוסח ברכות התורה, מבקשים אנו "והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו". נוסח זה (של בקשת ערבות) לא מצינו בשאר ברכת המצוות, ורק בברכה על התורה מבקשים את זאת. ומסתבר א"כ ללמוד מכאן שזהו מעיקר חובת המצוה, שאל"כ לא מסתבר לבקש בברכות התורה על דבר שאינו מעצם החובה והמצוה.

אלא שגם אם נאמר שאכן זהו מעצם המצוה, עדיין צריך לכך הסבר וטעם. מדוע יהיה כן? למה שונה מצות הלימוד משאר כל המצוות בפרט הזה? אכן, נראה שטעם גדול יש לדבר.

שהרי מצות לימוד תורה היא הנאמרת בפרשת קריאת שמע, שנאמר "ושננתם לבניך". "ושננתם" פירושו - שנגן 'אותם', את הדברים שנאמרו לעיל. וא"כ הגדרת המצוה היא: ללמוד תורה משום שבכך באים לידי אהבת ה'.

זו כוונת הפסוק, "ואהבת את ה'... ושננתם".

וכך איתא שם בספרי (פרשת ואתחנן פיסקא ח):

לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, והיו הדברים האלה על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו.

ופירש ה"משנה ברורה" (בביאור הלכה סימן א ד"ה הוא):

"כלומר שע"י ההתבוננות בתורה יכיר את גדולתו של הקב"ה שאין לו ערך ולא קץ ותתישב האהבה בלבו בהכרח".

לימוד תורה הוא, איפוא, אופן קיום מצות "ואהבת את ה'".

ומכאן נבין גם את חיוב היחס של שמחה!

שכך היא מצות האהבה, כפי שכתב בספר המצות להרמב"ם:

מצוה ג - היא שצונו לאהבו יתעלה, וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת.

המתבאר מדבריו, ש"להתענג בהשגתו תכלית התענוג" - זו היא המצוה של אהבת ה', וחלק מהותי מהקיום שלה. ללא ה'תענוג', חסר חלק מהותי מה'אהבה'. וממילא מבואר, שכיון שתלמוד תורה הוא חלק ממצות האהבה, מובן מדוע צריך שיהיה הקיום נעשה בשמחה, ומדוע הוא חלק מהותי - ולא רק מעלה. ולכן באה בקשת "והערב נא" בעצם הברכה על התורה.

השמחה בישיבת סלבודקה

הסבא מסלבודקה - רבי נתן צבי פינקל - היה משתדל להשרות בין התלמידים רוח טובה ואוירה של שמחה.

אין לדבר על עונת החגים... (ראה תיאור שהובא בעמוד 188)...

אולם גם בימות החול במשך כל השנה היה שרוי בישיבה מצב רוח של חדוה ושמחה מלאה. תופעה זו היתה טבעית לרגלי ריתחא דאורייתא וחכמת התורה - משיבת הנפש ומשמחת הלב, שמילאו תמיד את חללה של הישיבה. רנ"צ ראה בכך גם את דרך התורה המקורית, בהתאם לשיטתו. ברם יחד עם זה העריך את הדבר מבחינה חינוכית, וראה בבדיחות ועליזות - תנאי להתעוררות הכשרונות ולהרחבת הדעת, ועזר לבהירות השכלית בהבנת הלימודים ובעבודת המחשבה. ומתוך השקפה זו היה מעורר תמיד להשראה טובה. וכשהיה מבחין בתלמיד שהוא עצוב או מדוכא, היה משתדל לשנות את מצב רוחו.

עפ"י - "המאורות הגדולים" עמוד רנ"א

שמחה בלימוד - מועיל לזכרון

(מה"קהילות יעקב" זצ"ל)

מן הראוי לציין תועלת מיוחדת שבאה מלימוד מתוך שמחה. והיינו, שע"י זה זוכר יותר את לימודו, וכמו שביאר רבינו הקהילות יעקב זצ"ל (בספרו "ברכת פרץ" על התורה, בפרשת לך לך), וז"ל:

"והנה ידוע שהדבר שעושה על האדם רושם גדול של שמחה (וכן ח"ו איפכא) את זה הוא זוכר זמן רב שהדבר נשאר חקוק מאוד בזכרונו, אבל דבר שאינו משתוקק עליו והשגתו אינו משמחו, זה הדבר אינו עושה רושם עמוק בנפשו ובזמן קצר הוא משכחו, על דרך שאמרו חז"ל (בפ"ו דשבועות) מילתא דלא רמיא עלי' דאינש לאו אדעתו, וממילא יוצא מכאן שהזכרון לזכור את תלמודו הוא לפי ערך רוב תשוקתו והשתדלותו להשגת התורה ולפי רוב השמחה שבא לו בהשגת דבר מדברי תורה כן יהא זכירתו במה שלמד".

והדברים ברורים ומאירים.

ובאמת ביאר כן ה"תפארת ישראל" (אבות פ"א בועז סק"א) על פסוק מפורש בתהילים (קי"ט): "בחוקותיך אשתעשע לא אשכח דבריך". וז"ל:

"השמחה בהדבר עצמו שלומד, הוא הוא המחזיק כח השכל והזכרון, כמו שכתוב: בחוקותיך אשתעשע - ר"ל כשיהיה לי לימודי לשעשוע ונחת, אזי לא אשכח דבריך".

הנחיצות -

ולעומתה הקושי

לעומת גודל הענין והחיוב שיהיה לימוד התורה בשמחה, וכפי שכתבנו לעיל, אין להתעלם מהקושי שיש לאדם להגיע לשמחה זו.

לימוד תורה מחייב מסירות. ומסירות זו מתבטאת בכמה מישורים.

מישור אחד בולט של מסירות, הלא הוא המיעוט בתענוגי עולם הזה.

שכבר ידוע לכולם מה שכתוב בפרקי אבות,

"כִּן הִיא דְרֻכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמִים בַּמְּשׁוּרָה תִשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תַּחֲיֶיהָ וּבַתּוֹרָה אַתָּה עֹמֵל. אִם אַתָּה עֹשֶׂה כֵן אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לְךָ אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לְךָ לְעוֹלָם הַבָּא."

"פת במלח תאכל..." אינו קל. אמת שהעושה כן - אשריו, לא רק בעולם הבא אלא גם בעולם הזה. אך מידי קושי לא יצאנו.

מישור נוסף בו צריך מסירות הוא: שבתחילת הדרך, הרי שגם בלימוד עצמו שרוי האדם בקשיים. ההשגות הן מעורפלות, וממילא הלב אינו מעריך את המתיקות. ולא במקרה הוא כך - אלא זהו המהלך, ככה הוא תמיד.

אלה הם דברי המדרש תנחומא (פרשת נח פרק ג') הנודעים:

"...זו היא תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחושך שנאמר 'העם ההולכים בחשך ראו אור גדול' (ישעיה ט), אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר בטמא ובטהור, ולעתיד לבא 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו' (שופטים ה)."

החושך קודם לאור, הצער קודם לעונג, וצריך לעבור את הקושי הזמני כדי להגיע אל השמחה המפעמת בתוככי לימוד התורה.

ועוד מישור נוסף יש ובו טמון קושי לא מבוטל, והיינו: הצורך שיש לאדם להיות 'שקוע' לגמרי בלימודו. זהו מאמץ עצום.

וכדברי הר"ן (נדרים ח.) המסביר, שאינו מספיק לאדם לפטור עצמו מחיוב הלימוד באמירת קריאת שמע שחרית וערבית,

"שהרי חייב כל אדם ללמוד תמיד יום ולילה כפי כחו. ואמרינן בפ"ק דקדושין (דף ל) ת"ר ושננתם שיהו דברי תורה מחודדין בפ"ך שאם ישאלך אדם דבר שלא תגמגם ותאמר לו וכו', וק"ש שחרית וערבית לא סגי להכי..." עיין שם.

על כל הקשיים האלה צריך להתגבר, כדי למצוא את השמחה בלימוד!!!

ואף-על-פי-כן...

לכך ערכנו את הפרק הבא, ובו ליקוט הדרכות ועצות כיצד למצוא את השמחה שבלימוד.

מדוע השמחה היא מקניני התורה

(מהמהר"ל מפראג)

[קנין התורה] הח' - בשמחה.

כי השמחה מדה גדולה, כי כאשר האדם הוא בשמחה הוא בשלימות, ועי"ז מקבל התורה שהיא שלימות האדם. וכאשר האדם בצער אז הוא בחסרון, אין מקבל התורה שהיא שלימות האדם.

כלל הדבר כי אין ראוי לאדם שלימות האלהי הזה היא התורה כי אם ע"י שמחה שהיא שלימות נפשי, וכאשר האדם נפשו בשמחה אז ראוי לקבל נפשו שלימות התורה.

(ספר דרך חיים - פרק ו משנה ז)

עצות והנחיות

ללימוד התורה בשמחה

אחר שנתברר חשיבותה של השמחה במצות לימוד תורה, נתקדם לשלב הבא - והוא, כמובן, כיצד ובאיזה אופן יביא אדם את עצמו לידי כך, שלימודו יהיה בשמחה. ונביא בזה מספר עצות ומהלכים.

בהירות בלימוד

אין אנו נוגעים כאן בסדרי לימוד, אם להעדיף עיון או בקיאות, פלפול או הלכה, וכל שאר שאלות בנושא. שאלות אלה - בעלי חשיבות גדולה הן, אלא שאין כאן מקומן.

אך דבר אחד יש לציין, שנחוץ הוא בכל צורת לימוד שתהיה. ולגבי נקודה זו, שייכת היא הארתו של בעל המסילת ישרים בהקדמתו, ש"כפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה". והיינו:

להקפיד שבסופו של דבר, יהיה הלימוד ברור ובהיר ביד הלומד. וכדרך שאמרו חז"ל (סנהדרין דף ז):

"אמור לחכמה אחותי את - אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו...".

ואילו כאשר בסופו של דבר יוצא נושא הלימוד מעורפל, ולא נעשה בו 'קנין', וכל השקעת הלימוד לא הניבה את הפרי המיוחל, מרגיש הלומד: "אם כן - למה זה אנכי". ואז שמחת הלימוד פוחתת והולכת.

דברים אלו פשוטים וברורים. ולפיכך, אם הלומד מרגיש שאין לימודו מעלה בידו מסקנות ברורות ובהירות, אזי דבר ראשון - יבדוק היטב את צורת הלימוד שלו, וידאג בכל כוחו לשפר את הנקודה הנחוצה הזו.

דברים אלו מפורשים הם בדברי חז"ל. וכך כתוב בגמרא עירובין (נד.) וז"ל:

"אמר רבי אמי, מאי דכתיב "כי נעים כי תשמרם בבטנך", אימתי דברי תורה נעימים? בזמן שתשמרם בבטנך (פרש"י שהן שמורים בידך שאינן משתכחין ממך). ר' זירא אמר מהכא, "שמחה לאיש במענה פיו", אימתי שמחה לאיש? בזמן שמענה בפיו (פרש"י אימתי אדם שמח בתלמודו, בזמן שיש לו מענה כששואלין ממנו דבר הלכה)".

הרי לנו דרך להגיע לידי שמחה בלימוד - לדאוג לכך שהלימוד יהא בהיר וברור, ולהקפיד שסדר הלימוד יביא לידי כך שהדברים "אינן משתכחין ממך" כדי שיהא מענה בפיו כששואלין ממנו דבר הלכה.

וההסבר בזה פשוט, שאדם מרגיש סיפוק כאשר הוא רואה את התוצאות של יגיעתו, וזה ממלא אותו שמחה. הזורעים בדמעה - ברינה יקצורו. לעומת זאת, מי שמרגיש שהוא יגע לריק ח"ו, אינו מרגיש סיפוק, ובמה ישמח!?

שינון וחזרה

באמת נכלל ענין החזרה בשורשו במה שכבר נתבאר בקטע הקודם על הנחיצות שיהיה הלימוד ברור ובהיר, אלא שדומני שהצורך בסדרי חזרה על הלימוד קובע ברכה לעצמו, וראוי לכותבו כענין נפרד.

(ואולי הכותרת שניתנה כאן אינה מדוייקת לגמרי. כי "חזרה" היא פעולה הנעשית בגמר הלימוד, לחזור כדי שלא ישתכח. ואילו "שינון" הוא בשעת הלימוד, שיהיה הלימוד ברור ובהיר, ושכאשר מסיים את אותו ענין או סוגיא, תהיה הידיעה בו ברורה. השינון מתחייב ממצות "ושננתם - שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך".)

וכבר זכיתי לחבר בס"ד ספר שלם ("הדרן עלך") אודות חשיבות החזרה על הלימוד, ובו ליבון הנושא בהרחבה יחד עם עידוד, עצות והדרכות וכו'. מקורות רבים מצביעים על הקשר שיש בין חזרה על הלימוד לבין השמחה המגיעה על ידי הלימוד, וכאן - ניגע בנושא בקצרה.

בגמרא פסחים (ס"ח, ב) איתא שרב ששת חזר על לימודו כל שלשים יום, ואח"כ אמר "חדאי נפשאי חדאי נפשאי" (פרש"י, שמחי נפשי!). הרי שההתבטאות המיוחדת של רב ששת על השמחה שקיבל מלימודו, באה בזמן שגמר תקופה בת ל' יום של חזרה, והן הן הדברים.

ובאגרת הדרכה כתב מרן הקהילות יעקב זצ"ל וז"ל:

"ראשית כל מה שאתה לומד תחזור עליו לכל הפחות ד' פעמים כן מבואר בגמ' עירובין (נ"ד, ב) ... תלמוד סדר ראשון הגמ' של הישיבה בעיון כנהוג ושאר היום תלמוד גמ' אחרת מסדר מועד והכל לחזור כמה פעמים... העיקר לדעת היטב מה שלמדת את כל הפרטים... אם (אחר שלמדת הסוגיא ארבע פעמים) תחזור כל פרק שגמרת עוד ארבע פעמים תראה במשך הזמן תועלת גדול מאוד מזה ותהיה בגדר בקי ממש בזה הגמרא שלמדת וגם תרגיש אי"ה נעימות גדול בלימודך, ובתנאי שלא תקרא ח"ו ספרים חיצוניים ולא עיתונים רק לעסוק בתורה".

ושמעתי מפי האדמו"ר מגור הגה"ק רבי פנחס מנחם אלתר זצ"ל שהעיר, דבתשעה באב אסור ללמוד תורה מפני שמשמח הלב, ובתענית (ל' א) ס"ל ר"מ שאע"פ שאסור ללמוד מ"מ קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לשנות (פרש"י דכיון דלא ידע אית ליה צערא), ואף דקיי"ל כר' יהודה שאוסר, פירש הט"ז (סי' תקנ"ד) שבעיקר הסברא מודה לר"מ, אלא דמ"מ ישמח לאחר שיבין, ורואים מכל זה שעיקר החדוותא דשמעתא אינו בא אלא ע"י חזרה!

רבינו הגר"א ז"ל כשרצה לבדוק אם לקבל מישהו לתלמיד, אם נזדככה נפשו לטעום מתיקות התורה, היה מצוה עליו לחזור על ענין אחד הרבה פעמים וכל מה שהיה מרבה החזרה היתה מתגברת חמדתה בלבו יותר ויותר לחזור בלא הפסק, ובזה מצא חן בעיניו להתקבל אצלו. (כן איתא בספר מנוחה וקדושה שער התורה סי' ד', והובא בעמלה של תורה עמ' כ"ח)

בחור אחד בא אל רבינו ה"קהילות יעקב" זצוק"ל, בתלונה כי החברה בישיבה אינה תואמת לרוחו ויתכן שגם מפריעה להתקדמותו בלימוד, ושאל אם כדאי בגלל זה לעבור לישיבה אחרת.

אמר לו הקה"י, "אין צריך לעזוב את הישיבה, אלא כל דבר שילמד יחזור עשר פעמים".

אותו בחור יצא נבוך, כי לא ידע מה תשובה יש לשאלתו. לכן נגש אל בנו של הקה"י הלא הוא מרן הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א, כדי שיבאר לו.

אמר לו הגר"ח, שעיקר הבעיה - שרשה הוא במה שאינו מרגיש סיפוק מהלימוד, ואם יחזור עשר פעמים ירגיש סיפוק מהלימוד ושוב לא יפריעו לו שאר דברים.

והוסיף מרן הגר"ח ואמר: "התועלת בזה בדוקה ומנוסה...". (שמעתי מפי אחד שנלוה לאותו בחור)

סיפר לי ת"ח אחד, שהיה משגיח באחת הישיבות המפורסמות לבעלי תשובה, והיה תמיד מעורר וממריץ את הבחורים שם לחזור הרבה וללמוד בע"פ את השקלא וטריא של הגמ'.

נגש אליו פעם אחד הבחורים ואמר לו, שטעם כבר מכל הנאות העולם הזה כולם... ואין שום הנאה שמשתוה לידיעת דף גמרא שקלא וטריא!

ובאמת הנסיון יעיד ויוכיח על זה כמאה עדים, כי אחר שהשקיע אדם הרבה כוחות וחזר הרבה פעמים על חלק מסויים של תורה עד שיש לו ידיעה ברורה, מקבל הוא מזה סיפוק גדול ועצום ונעימות נפלאה מאוד.

גודל המצוה

גישה נוספת שתביא לקורת רוח ושמחה בלימודו היא בחתירה להכרת גודל הערך של מצות הלימוד; כאשר ישים האדם אל לבו את עוצם האהבה ונחת הרוח שיהא להקב"ה עי"ז, ואת רוב ההשפעה והשראת השכינה המתחדשות ע"י לימודו - הן בעולם הזה, והן בעולמות העליונים.

על גישה זו הצביע רבנו חיים מוולאזין:

בפרקי אבות נאמר ש"בשמחה" הוא ממ"ח קניני התורה, וכתב על כך רבנו הגר"ח ב"רוח חיים" שם:

"כי התורה היא שעשועים של הקב"ה, וצריך שישמח בדבר גדול כזה".

ונציין עוד בקצרה:

דהנה אמרו חז"ל, "ותלמוד תורה כנגד כולם", מצות הלימוד גדולה ושקולה כנגד קיום כל המצוות כולן!

ובזוהר הקדוש האריך בזה, וציטט משם רבנו ה"חפץ חיים" זי"ע בספרו "שמירת הלשון" שער התורה פ"ב כמה מאמרים (עיינ שם ותרוה נחת), וכאן נביא רק שניים מהם:

איתא בזה"ק פרשת וישלח:

כמה חביבא אורייתא קמי קב"ה, דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא, קב"ה אצית ליה למלולי (תרגום: כמה חביבה התורה לפני הקב"ה, שכל מי שיגע בתורה אהוב הוא למעלה אהוב הוא למטה, הקב"ה שומע לדבריו) וכו'.

ובפרשת פינחס:

דלית חדוה דקוב"ה אלא במאן דאשתדל באורייתא, ומכל שכן מאן דיתער בלילא לאשתדל באורייתא, דהא כל צדיקיא דגינתא דעדן צייתין לקליה וקוב"ה אשתבח ביה (תרגום: שאין חדוה של הקב"ה אלא במי שיגע בתורה, ומכל שכן מי שניעור בלילה להתיגע בתורה, שהרי כל הצדיקים שבגן עדן שומעין את קולו, והקב"ה מתפאר בו)

וכאשר ישים אדם על לבו את כל אלה, כיצד לא ילמד מתוך אהבה וחשק ושמחה!

'חברותא' - עם הקב"ה

הלומד תורה - אפילו אם הוא לבד, תמיד השכינה עמו. שכך איתא בגמרא (ברכות ו,א):

"מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו, שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך".

ולא רק שהשכינה עמו, אלא אף גדולה מזו מצינו, שהקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול יושב ולומד עם האדם יחד בחברותא!

וכדאיתא בתנא דבי אליהו (פרק י"ח):

"מאי שפכי כמים לבך נוכח פני ה' מכאן אמרו, כל תלמיד חכם שיושב וקורא ושונה ועוסק בתורה, הקדוש ברוך הוא יושב כנגדו וקורא ושונה עמו".

וראה בתניא (פרק ה') שכתב:

"והוא יחוד נפלא שאין יחוד כמוהו ולא כערכו נמצא כלל בגשמיות להיות לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה",

ועיי"ש עוד שהאריך בערכו הרם של כל השגה בלימוד תורה, שהיא השגת רצונו וחכמתו של הקב"ה.

הלומד תורה - נשפיע טובה על כל העולם

בוא וראה את גודל ההשפעה המגיעה לעולם ע"י הלומד תורה, דאיתא בגמרא (סנהדרין צט,ב):

"כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה... כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה... אף מגין על כל העולם כולו... אף מקרב את הגאולה".

ועוד כהנה וכהנה תמצא בדברי חז"ל מאמרים נשגבים ומרוממים, על גדלות התורה ולומדיה; מאמרים אשר המתבונן בהם ונותנן על לבו יתעורר על ידם ללמוד מתוך אהבה ומתוך שמחה.

לימוד תורה - ביטוי לאהבת ה'

בפרט יועיל להתעורר לשמחה, כאשר ישיב האדם אל לבו את דברי חז"ל, שלימוד התורה הוא ביטוי לאהבה שאוהב אדם את ה' יתברך. וכדאיתא בספרי (ואתחנן):

"לפי שהוא אומר "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך", איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה? ת"ל "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך", שמתוך כך (כלומר: ע"י התבוננות בתורה) אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו"

ולפיכך גם מצינו בהמשך הפרשה, שמצות לימוד התורה היא בכל מצב: "ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך".

הרשב"א בתשובותיו (שו"ת ח"ה סי' נ"ה) מבאר פרשה זו באריכות, וכותב על מצות "בשבתך בביתך וכו'", שהכוונה היא שאדם מדבר בהם בכל עת מחמת שזה ערב עליו ומשמח אותו:

"כאדם המלמד לבנו דברים ערבים עליו, והם מורגלים בפיו ומדבר מהם תדיר, שאין אדם מדבר בדברים שלבו קץ ומואס בהם", עכ"ד.

יתפלל ויבקש שיזכה ה' לטעום את נועם מתיקות התורה

קרוב ה' לכל קוראיו, לכל אשר יקראוהו באמת.

ובהחלט ראוי לקרוא לה' באמת עבור דבר כה חשוב כשמחה בלימוד תורה!

הדבר כה פשוט. אחר שנוכחנו בחשיבות הענין - שלימוד התורה יהיה מלווה ברגש של שמחה, הרי בודאי מן הראוי הוא להתפלל לזכות לכך, לייחד תפילה ולשפוך שיח לפני ה' נותן התורה לבקש על השגת השמחה בלימוד תורתו. ואין תפילה שכזו חוזרת ריקם.

ואכן מצינו בקשה מיוחדת בתוך ברכות התורה, על ענין זה ממש: "והערב נא ה' א-להינו את דברי תורתך בפינו".

וכן גם בברכות קריאת שמע באים אנו בתחנונים ובקשות, שנזכה "ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה".

אמירת ברכות התורה ככוונה

על חשיבותן של ברכות התורה אין צורך להאריך - הלא ידוע שהן מצוה וחיוב מדאורייתא.

בפרט באה חשיבותן לידי ביטוי בכך שהגלות והחורבן באו מחמת אי הקפדה כראוי על ברכות התורה. וכמו שכתוב "על מה אבדה הארץ ... על עזבם את תורתך", ופירשו חז"ל דהכוונה היא משום שלא בירכו בתורה תחילה (נדריים פא.).

אך כאן נדגיש עד כמה חשובה ברכה זו כדי להשיג על ידה את השמחה הראויה לתורה.

ושתי סיבות יש לכך.

ראשית, שהלא זהו עצם תוכן הבקשה, שיהיה הלימוד ערב עלינו, "והערב נא... את דברי תורתך בפינו", ובודאי המכוין לבקש דבר זה מאת ה' - ימלא ה' את משאלות לבו לטובה.

בכל נושא ועל כל דבר נאמר שה' שומע תפילת כל פה, ושומע ברחמים את בקשות עם ישראל.

אך בוא וראה עוד, שה' שומע בפרט את הבקשות עבור הצלחה בתורה.

וכמו שכתוב בגמרא בברכות (ג.) שאינו הגון לשאול מאת ה' שאלה גדולה מדי. ומקשה הגמרא מהכתוב: "הרחב פיך ואמלאהו"? מתרצת הגמרא, "ההוא בדברי תורה כתיב", ששם אפשר לשאול מלוא הרחבת הפה.

[ועדיין יש לעיין בטעם הדבר, מדוע באמת דוקא בדברי תורה מתאים לשאול שאלה גדולה - יותר מאשר בכל שאר העניינים? שמעתי בהסבר הדבר מפי ידידי הרב יהושע הרטמן שליט"א. שהנה המהר"ל מפראג כתב (נתיב התורה פי"ד) ש"הדבר שהוא קרוב אל ה' יתברך, הוא יתברך משפיע אותו מיד". וכתב עוד (שם פ"ד) "אין דבר שהוא קרוב אל ה' יתברך כמו התורה". ולכן דוקא בבקשה על דברי תורה, יכול אדם לשאול את כל תאוותו. ולכן הוא שהפסוק "הרחב פיך ואמלאהו" רק בענין תורה הוא שנאמר - "ההוא בדברי תורה כתיב!"]

סיבה נוספת יש למנות, מדוע מסייעת הכוונה בברכות התורה להגביר את שמחת הלב בלימוד התורה. והיינו, משום שעצם התזכורת לאדם - המזכירו כי כאן (בלימוד תורה) הוא שיש למצוא את שמחתו ותענוגו - יכולה תזכורת זו לפעול רבות כדי לעורר את הלב לשמחה בשעה שהוא לומד בפועל. כלומר, עצם הבקשה של "והערב נא" מעוררת את הלב למצוא את הערבות שבלימוד התורה - דבר גדול הוא זה! והבן, כי קשה להאריך בכתב.

להכין את הלב בהתכוננות מעט קודם הלימוד

מה נכון הדבר, קודם שיתחיל אדם ללמוד תורה, לקחת מעט זמן ליישב את לבו לגודלה וחשיבותה של התורה ולימודה. וכאשר יעמיק בדעתו שהוא עומד בפני המצוה שהיא שקולה כנגד כולם, ושעל ידה משיגים את הדביקות הנעלית ביותר בה'

יתברך, אזי ישמח מאד ויגל בלימודו בתורת ה' תמימה שהיא משיבת נפש ומשמחת לב.

וכן כתוב בספר "נפש החיים" (שער ד - פרק ו):

"האמת שזו היא הדרך האמתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, על כל פנים זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב, להתודות על חטאתו מעומקא דלבא, כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה, ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה, היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול".

וראה שם עוד בנפש החיים, שהאריך בליבון הנהגה זו וחשיבותה - שיטהר אדם את לבו בבואו ללמוד תורה.

דע, שהרגשת "כי הם חיינו" הוא סופו של תהליך (לא תחילתו!)

כך היא דרכה של תורה.

שכר לימודה הוא נפלא מאד... "ותלמוד תורה כנגד כולם".

עצם הלימוד גם משנה את החיים, נהיה חלק מהאדם, חודר אל עצמותו, מגדיר את יישותו. "כי הם חיינו" לא בתור מליצה נאמר, אלא כפשוטו. התורה היא "חיים" ללומדיה.

והלומד הנמצא עדיין בשלבי התחלה רואה את כל זה בלומדים הנמצאים סביבו, ויודע גם שכך כתוב בספרים הקדושים.

מאידך, הוא מביט בעצמו ורואה שלא הגיע לידי כך, ולא זכה לטעום מנופת הצוף של מתיקות התורה. הלימוד קשה, אין מוחו מתענג על עומקן של הענינים, והוא נתפס בעיני עצמו כמישהו שכל הסיפור "לא מדבר אליו".

וזה גורם צער.

האמנם נדחה הוא מכל החוויה של תורה שעליה הוא קרא ולמד ואותה הוא רואה אצל אחרים?

היתכן?

תשובת הדבר היא, שלכל מטבע יש שני פנים.

אם תורה היא כה משפיעה על החיים, זהו משום שמשקיעים בה את החיים.
ואין השקעה זו באה ביום אחד.

אם תענוג כה גדול הוא למוד תורה, זהו משום שזהו לימוד כה נעלה, הטומן בחובו חכמה אלקית. חכמה כזו לא בקלות היא מושגת.

עצם הדבר שהתורה היא כה גדולה, קובע גם שהשגת גדולתה אינו דבר של מה בכך, ואינו מגיע בקלות.

ממילא, נחוץ להתקדם לאט. לצעוד צעד אחד בפעם, ולדעת שמטרה כה גדולה מצריכה עמל, השקעה, וסבלנות.
סבלנות רבה.

ידיעת דבר זה, תוכל להקל על הקשיים שמרגיש כל מתחיל, עד אשר יזכה גם הוא לטעום מהצוף האלקי ולחוש כיצד היא מהות חייו ומשוש ישותו.

אולי כבודו עייף?

יומם ולילה.

מצות הלימוד שייכת כל יום ויום, במשך כל היום כולו, ללא הפסק. בכל רגע בחיים מצווים אנו: "והגית בו יומם ולילה".

תלמידי חכמים גדולים, לא זו בלבד שלומדים בכל רגע פנוי, אלא גם מנדדים שינה מעיניהם כדי לנצל עוד רגע של לימוד.

נחוץ להעיר, שאין זו דרך סלולה לרבים. רק אנשים שמכירים בעצמם שיכולים להתמודד עם קיצור זמן השינה, ושאינן לזה השפעות שליליות עליהם, יכולים לנהוג כן. אך רוב האנשים - אדרבה, קיצור זמן השינה מזיק להם.

ישנם כאלה שמנדדים שינה מעיניהם אע"פ שאין זה לפי כוחם. הם רואים אחרים שנוהגים כן, קוראים אודות הנהגות של גדולי תורה שכך עשו וגדלו, וגם הם - חשקה נפשם ללכת בעקבותיהם ולנהוג כמוהם.

אך אנשים מן השורה אינם מוגנים מפני השפעות שליליות של חוסר שינה - ורבות הן. זה גורם קושי בריכוז, ממעט את הסבלנות הרבה הנצרכת לפתרון הסוגיא, וגורם חוסר בכוחות שרוצים להשקיע בעמל ויגיעת התורה.

שמחת החיים נפגמת מאד מכך שאדם סובל מחוסר שינה.

ולמרות הכל, זו תופעה מצויה, שמסתובבים כל היום בעייפות גדולה וחוסר שינה - חבל חבל חבל! אף אם תדמה למצוא תועלת בכך - יתכן שהנזק רב מן התועלת.

בדוק נא בעצמך אם פרק זה נוגע אליך. אם לא, אשריך.

אך אם כן, נא לדאוג (בהקדם!) לתקן את הדרוש תיקון בתחום זה, ותעשה את הצעדים המתאימים כדי להיות דוקא בקבוצה של אלה שאין פרק זה ענין להם. (ועיין בזה דבר נחמד שכתב ה"ז באבן העזר סי' כ"ה סס"ק א').

קיצרתי במקום שיש להאריך.

"... ודבר בעתו מה טוב"

פסוק הוא במשלי (טו, כג):

"שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב".

למדו חז"ל, שבפסוק זה כלולות הנחיות כיצד יגיע אדם לשמחה בלימוד תורתו.

כך איתא במסכת עירובין (דף נד.):

אימתי שמחה לאיש במענה פיו? בזמן שדבר בעתו מה טוב (רש"י: שיודע לדרוש הלכות חג בחג).

מכאן למדנו חלק נכבד מסוד הענין, מפסוק זה.

שתי הנחיות מעשיות למדנו כאן.

ההנחיה המעשית הכלולה כאן היא, שיש להקפיד ב'הלכות חג בחג', שיתעסק בדברי תורה של אותו הזמן בבחינת "דבר בעתו מה טוב". כאשר יש 'ענינא דיומא', יהא זה מועד או חג, והדברים שגורים בפיו של האדם - זו דרך להשגת "שמחה לאיש

במענה פיו". ונראה להוסיף עוד, שבמסגרת דברים אלו יש גם לדעת דברי תורה על פרשת השבוע - זה תמיד בגדר 'דבר בעתו'...

(ויצויין, שהדיבור אודות 'הלכות חג בחג' כפשוטו, הוא גם קיום תקנה של מרע"ה - הן בעניני הלכה והן בעניני אגדתא הקשורים לחג. וכמבואר במגן אברהם ובגר"ז בסימן תכ"ט. והארכנו בזה במקום אחר).

אנו עמלים והם עמלים

כך הוא נוסח ההודיה הנאמר ביציאה מבית המדרש:

אָנוּ עֵמְלִים וְהֵם עֵמְלִים. אָנוּ עֵמְלִים וּמְקַבְּלִים שְׂכָר. וְהֵם עֵמְלִים וְאֵינָם מְקַבְּלִים שְׂכָר.

שאל ה"חפץ חיים" - האם אמנם אין הם מקבלים שכר? האם ראית מימך בעל מלאכה העמל במלאכתו ואינו מצפה לקבל את שכרו המלא עבור פעלו? מדוע "הם עמלים ואינם מקבלים שכר"?

פירש ואמר הח"ח, שכך היא הכוונה: כאשר בעל מלאכה עמל, השכר שהוא מקבל אינו עבור העמל - אלא עבור התוצאה.

הרי שהשקיע הנגר רוב עמל ויגיעה בבניית ארון, ובסוף מתברר שעשה טעות בחישובים והארון אינו משמש לכולם - אין לו תביעה לקבל תשלום. 'רגע', יזעק הנגר, 'הלא עמל כה רב השקעתי בעבודה זו?' - אין כזו טענה. אין משלמים עבור ההשקעה, אלא רק התוצאה היא הקובעת.

שונה הוא בענין תלמוד תורה.

יושב אדם בבית המדרש ומנסה לפענח את צפונותיה של הסוגיא, העמיק וחשב והעלה ביאור בידו. לבסוף בא חבירו והקשה על כך קושיא וסתר את דבריו, שמא תאמר איבד את שכרו? חס וחלילה! הקב"ה משלם את השכר המלא עבור כל רגע שהשקיע הלה, אף שלבסוף לא היה זה הפשט הנכון.

הקב"ה משלם שכר על ההשתדלות, על ההשקעה, על המאמצים. בלי שום קשר לתוצאות.

אנו עמלים, ומקבלים שכר - על העמל!

לימוד עם מטרה

התורה גדולה ועמוקה היא, "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים". בכך יש עידוד נפלא - אפשר להשקיע את כל החיים בתלמוד תורה, כי עולם מלא של חכמת אין-סוף כלול בה. אבל מאידך יש כאן גם קושי, בפרט למתחילים.

שכן, בשאר מקצועות (להבדיל) יש גדרים ברורים מה בדיוק כלול ב'חומר' אותו צריך ללמוד עכשיו. בכל שנה יש יחידת לימוד מסויימת, והלומד יודע בדיוק מהי המטלה שעמה הוא צריך עכשיו להתמודד. וממילא גם יש תחושה של סיום מוצלח בגמר אותה יחידת לימוד.

ואילו בתורה אין כזה דבר, אין שום גבולות, היעד הוא אינסופי. נצבים בפני ים גדול, שהוא 'מים שאין להם סוף'. וקושי יש כשהמטרה הלימודית אליה רוצים להגיע אינה מוגדרת. לא תמיד יודעים כיצד והיכן להשקיע את הכוחות. ובפרט, שקשה להגדיר 'גמר', וממילא להגיע לרגש הסיפוק של השלמת יחידת לימוד.

קושי זה גדול הוא, ונחוץ ביותר שהלומד יבהיר לעצמו את מסגרת לימודו בנקודה זו. יתכן וימצא הלומד צורך להיעזר בחבריו ורבותיו בהבהרת ענין זה.

דומני שכל באי בית המדרש מכירים בצורך הגדול שיהיה אדם "יודע את מקומו" במטרת לימודו. לפעמים זהו מעכב גדול המונע את תחושת הסיפוק שהיא כה נחוצה עבור השמחה בלימוד.

נקודה זו כה חשובה היא, שחשש יש לי כי הכתיבה כאן מקצרת במקום שיש להאריך. אבל קשה לפרט יותר, ומי שהדברים נוגעים אליו - יתן אותם אל לבו, ויעשה את הדרוש כדי להבהיר לעצמו את מטרותיו ואת סדרי לימודו, וכך יוכל בעז"ה להשקיע בצורה נכונה - ולמצוא את סיפוקו.

ללמוד וללמד

במסכת מכות (י): "אמר רבי: הרבה תורה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולן".

בשם הסבא מקלם שמעתי, שבעצם שלושת ההגדרות הללו - "רבותי", "חברי", "תלמידי" - שייכות בבחינה מסויימת לכל אדם.

גם גדול הדור צריך להרגיש שהוא עדיין 'תלמיד'.

וגם מי שהוא עדיין תלמיד כפשוטו צריך לדעת שהוא יכול להיות 'רב', וללמד אחרים.

זה יכול להיות במסירת שיעור או 'חבורה'. וזה יכול להיות בסיוע למי שחלש יותר בלימודו. וזה יכול אפילו לבוא לידי ביטוי באמירת דברי תורה בשולחן שבת.

'ללמד' מצריך הכנה, שליטה בחומר, וגישה רצינית ואחראית. וכמו שזה מחייב, זה גם בונה ותורם לאדם.

מתלמידי - יותר מכולם!

ללמוד אודות גדלותה ורוממותה של התורה

קיומה של כל מצוה נעשה משמעותי יותר כאשר לומדים אודות עניניה. הלב נמשך ביתר שאת אחר עשיית המצוה, ומתחבר אליה בתוספת פנימיות ורוממות.

בודאי בכלל הזה - גם המצוה ללמוד תורה!

מן הראוי, אם כן, ללמוד אודות רוממותה של מצות לימוד תורה. ספרים כמו "נפש החיים" (שער ד') וכן "שם עולם" (להחפץ חיים זי"ע) ועוד דוגמתם, יכולים להלהיב את הלבבות ולהשכין את השמחה בלב.

כל המחפש להוסיף שמחה בלימוד תורתו - ימצא את מבוקשו בלימוד הענין בספרים הקדושים.

עידוד ללומד ללא שמחה

למרות כל אשר כתבנו לעיל אודות כח השמחה המונח וגלום בלימוד תורה, ידוע שיש גם קשיים מרובים בלימוד. לא כל אחד זוכה מיד לתחושת השמחה והנעימות, ופעמים רבות הלומד רואה (בפרט בתחילת דרכו!) יותר חושך מאשר אור. ויתכן שלמרות כל העצות, עדיין לא זכה להשרות שמחה בלבו.

ולכן, נצרכים אנו להתייחס אף לזה.

כי זאת צריך לדעת, שכך הוא דרכו של עולם, כל דבר הוא ככה; אך בפרט בדברי תורה, באים דברים אלו לידי ביטוי.

כך היא דרכה של תורה, שסופה אמנם אור - אך תחילתה קושי, חושך וצער.

וכן איתא במדרש תנחומא (נח פרק ג), בקטע - המפורסם אצל כל בן תורה - המתאר את דרך לימודה והשתלשלותה של לימוד התורה, (וכבר הובאו הדברים לעיל) וכך נאמר שם:

"...תורה שבע"פ שהיא קשה ללמוד ויש בה צער גדול, שהיא משולה לחשך שנאמר העם ההולכים בחשך ראו אור גדול (ישעיה ט), אלו בעלי התלמוד שראו אור גדול שהקב"ה מאיר עיניהם באיסור והיתר בטמא ובטהור ולעתיד לבא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה)".

ובאמת חשוב לדעת, שאע"פ שבודאי רצוי להרגיש טעם וחשק ונעימות בלימוד - צריך גם להתרגל ללמוד בלי רגשות אלו.

וכך כותב ה"עלי שור" בתחילת ספרו (פרק א' של חלק א'):

"תורה איננה כשאר המקצועות. מקצוע בוחר לו כל אחד כפי נטייתו וכשרונו. תורה - אלולי היא לא היה חיים..."

צעירי ישראל שזכו ללמוד תורה - אין להם להשתית את לימודם על חשקם בתורה, אלא על הכרח התורה. בדורות קדומים ידע כל יהודי כי "אילולי היא לא היה חיים", וכולם למדו.

...ומה הנפקא מינא אם לומדים מצד חשק או מצד הכרח? אם לומדים מצד הכרח, אזי כשהחשק נחלש או פג לגמרי, אין נותנים לרפיון להשתלט, תוך הכרה כי הכרח הוא ללמוד ולעסוק בתורה, וכי בלי התורה - החיים אינם חיים.

חשק הוא דבר שברגש, ולפעמים בדברים קטנים הוא נפגע. אולם, החשק בא עם הלימוד... " (ועיי"ש עוד).

מן הראוי להוסיף התבוננות שאמר רבי יצחק הוטנר זלה"ה בעל ה'פחד יצחק' - בסגנונו המרענן והייחודי. וכך הוא אמר:

כשם ששתייה שייכת רק לאדם שצמא, כך גם לימוד תורה שייך רק באדם שיש לו צמאון ללימוד. בלי זה - חסר במהות הלימוד.

והוסיף ואמר: "צמא להיות צמא" - גם זה סוג של צמאון...

ואחר כל זה יש לזכור, ש"כל התחלות קשות", וכשיתרגל בלימוד - ייקל עליו. כך הבטיחונו חז"ל (מובא ברש"י שמות יט ה):

"אם עתה תקבלו עליכם - יערב לכם מכאן ואילך, שכל התחלות קשות".

עוד עידוד ללומד בלי חשק

מעשה שהגיע אדם לאדמו"ר הצמח צדק מליובאוויטש, ותלונה בפיו (נ.ב. 'תלונה' נפוצה היא זו!!): 'מה אעשה, ואיני מרגיש הנאה בלימוד התורה?'

ענהו הצ"צ: 'ומה אני אעשה, ויש לי הנאה גדולה בלימוד התורה?'

פירוש לדברים: בודאי עדיף ללמוד עם הנאה, זו המצוה הראויה, ולכך ראוי לשאוף ולחתור. אך אין להכחיש שיש מעלה מסויימת בלימוד של יהודי שאין לו הנאה מלימודו; יותר כפיית היצר יש לו, לפום צערא אגרא, ויפה יותר מצוה הבאה לאדם ע"י צער. ומעלה זו חסרה היא אצל מי שזכה ללמוד מתוך שמחה והנאה.

הלקח העולה מן הסיפור: אם אתה מוצא בעצמך הזדהות עם אותו יהודי שלא זכה (עדיין) ליהנות מן הלימוד, תן אל לבך שמעלה גדולה מצויה בלימודך: בכל רגע של

לימוד תורה יש לך גם מעלת כפיית היצר, ויפה אחד בצער ממאה שלא בצער.

וכן שנינו באבות דרבי נתן (פ"ג מ"ו):

אם למדת תורה בשעת העושר, אל תשוב לך בשעת העוני.
 אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה.
 אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק.
 לפי, שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח.

א"כ, הזדמנות זו שבאה לידך - אל תתן לה להתבזבז!

בדומה לזה כותב מרן ה"קהילות יעקב" אודות מי שמחפש "יסורין" כדי למרק עוונות. וכך הוא ז"ל היה מייעץ: יעשה 'חזרה' על לימוד שאין לו חשק ללומדו. וזה עדיף מעשיית תענית. אלה יסורין שהם ממש 'למהדרין'!

וז"ל במכתב (קריינא דאגרתא - מכתבי מרן הקהילות יעקב - ח"א אגרת יז):

"...נבהלתי מראות המובן במכתבך (מתוך איזה מילים) שאתה צם תעניתים חלילה. תדע שזהו דרכי היצר לבטל אותך מתורה כי בזמנינו המסגף גופו אי אפשר שלא יזיק ללימוד התורה שלו, ושעה אחת של לימוד חביב אצל הקב"ה יותר מאלף תעניות..."

מי שרוצה לסגף עצמו לשם כפרת עוונות, ילמוד בחזרה על דבר שכבר הוא יודע היטב, דללימוד זה אין לו חשק והוי לימוד הזה לשם שמים ממש והוי ג"כ סיגוף..."

כאותו ענין ממש שייך גם במי שאין לו חשק בלימודו - יראה זאת כהזדמנות לייסורים של אהבה. אשריו ואשרי חלקו שאלה הם ייסוריו!

"בשמחה" - אחד מקניני התורה

התורה נקנית בארבעים ושמונה דברים (פרקי אבות ו ה),
ואחד מהם: בשמחה.

מפרש רבי חיים מוולאזין זי"ע (רוח חיים שם):

"כי הלומד בשמחה בשעה אחת ילמוד יותר הרבה ממה
שילמוד בכמה שעות בעצבות.

וגם, כי התורה היא שעשועים של הקב"ה, צריך שישמח
בדבר גדול כזה".

ברכות התורה -

ההודאה היא משום שהתורה היא היא ה"חיים"

בכתבנו לעיל בענין השמחה במצוות, ביארנו מהלך וגישה לנושא: שהשמחה באה כאשר אדם חש שקיום המצוה - זהו החיים שלו. "כי הם חיינו" ממש.

כך בכל המצוות - קל וחומר הדברים כאשר מדובר בלימוד התורה, על כך מתבטאים אנו מידי יום בנוסח התפילה ואומרים "כי הם חיינו ואורך ימינו".

נראה לבאר עוד בענין, שאכן מבט זה הוא שצריך להיות עומד לנגד עינינו כאשר ניגשים אנו ללימוד.

והראיה לכך:

ברכות התורה, נלמדים הם (בגמרא ברכות כא.) מהפסוק "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". משם נלמדת היא המצוה לברך קודם לימוד התורה, וכותב הרמב"ן (מ"ע ט"ו במצוות שלא מנה אותן הרמב"ם) שמצוה זו היא מדאורייתא. ומהותה של המצוה - להודות לה' על המתנה הגדולה שנתן לנו את תורתו.

והנה בפסוק הנזכר ("כי שם ה' אקרא") מפורש שנאמרת בזה ברכה אל ה' ("הבו גודל לאלהינו"), אבל לכאורה איננו מפורש על מה נאמרת היא ברכה זו ומהו התוכן שלה. מנין, א"כ, שבברכות התורה מדובר?

כותב הריטב"א, (שם) שלומדים את זאת מהמשך הפסוקים. שכן הפסוק הקודם מדבר בענין תורה: "יערוף כמטר לקחי..." אשר מתייחס לתורה, וא"כ הפסוק הבא אחריו - "כי שם ה' אקרא" - ממשיך ומדבר על חיוב ההודאה על תורה.

והנה כשננתח את אותו הפסוק הקודם המדבר על תורה, "יערוף כמטר לקחי", נעיין על איזה ענין מיוחד ב"תורה" הוא מדבר? כך כותב רש"י שם בשם הספרי:

"יערוף כמטר לקחי - זו היא העדות שתעידו שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהיא חיים לעולם, כמטר הזה שהוא חיים לעולם כאשר יערפו השמים טל ומטר".

התורה היא "כמטר" כיון שהתורה היא "חיים", וזהו המכוון בהשוואת התורה למטר.

ומכאן ראיה ליסוד עליו אנו כותבים כאן.

מצות הברכה על התורה היא בעצם מצוה לברך על ה"לקח" (-התורה) שיערוף "כמטר". ואחר שכתוב בפסוק שהלקח של תורה יערוף כמטר, כמטר שהוא חיים לעולם, בא הפסוק הבא ובו המצוה לברך על התורה. מכך שהתורה היא "חיים" - משם הוא שמגיעה המצוה להודות לה' על שנתן לנו את תורתו, על כך היא המהות של ברכות התורה.

ממקור הדברים למדנו, שהסיבה המחייבת את ההודאה על התורה היא משום - שהתורה היא "חיים". ודו"ק.

[עפ"י ספר "שלמי נחום"]

בכל יום יהיו בעיניך כחדשים

בדברי תורה יש סגולה מיוחדת, אשר אין היא מצויה בכל תענוגי תבל!! והיינו, שעל דברי תורה נאמר: "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים".

כך מבאר רש"י על הפסוק "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך". וכן בפסוק "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום".

מה עושה ה"חידוש בכל יום" של דברי תורה? - ע"י זה, יש לאדם חשק ללימוד. וכדברי רש"י:

"אשר אנכי מצוך היום - לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה. דיוטגמא, מצות המלך הבאה במכתב".

והנה זה פשוט, שהתכונה הזו אינה שייכת בתענוגי תבל. לא שייך לומר על תענוג זה או אחר שיהיה חדש בעיניך כל החיים, כל יום ויום, למשך כל היום. לא רק משום שאין אנחנו מצווים על כך, אלא משום שמצד עצם הענין זה בכלל לא שייך.

נשאל מעתה: מדוע בתורה זה כן שייך?

התשובה הפשוטה היא: כי תורה היא אמנם תענוג, אך אינו תענוג גשמי אלא תענוג רוחני.

בתענוג גשמי הוא ששייכת הקביעה שאין כאן מקום להתחדשות יומית. תענוג רוחני שאני⁷.

8. גם על ירושת ארץ ישראל מובא שצריך אדם לחוש בכל יום כאילו ניתנה הארץ "היום". כך כתב רש"י בסוף בא (יג, יא): "ונתנה לך - (מכילתא) תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות". וגם שם פשוט הוא שאין זה שייך אלא ביחס לפן הרוחני של ארץ ישראל.

הרוצה לחוש תחושה זו (ואין רצונו זה עולה בידו), יבדוק היטב שתהיה גישתו לתורה רוחנית, לפן הרוחני שלה. ואז, יעלה בידו הרגש של "כחדשה - שהכל רצין לקראתה". וראה עוד בהמשך.

מצינו שחז"ל מגדירים את רצונו של היצר הרע להכשיל את האדם, כרצון המתגבר בכל יום ויום: "אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום..." (קידושין ל:). אין אף פעם שאפשר להגיע לשלוות מי מנוחות באופן שהיצר כבר אינו מטריד, זו מלחמת עולם המצריכה התגברות למשך כל החיים.

ויש לעיין אם כן, איך יעלה בידינו לנצח במלחמה זו? הרי ידוע ש"זה לעומת זה עשה האלקים", ואיך זה שלא מצינו התגברות יום יומית של היצר הטוב שתוכל להילחם בהתגברות היומית שיש בצד הרע? אכן, לא קשיא. כי ההתגברות כנגד היצר הרע, הלא היא על ידי תורה.

"...כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו" (קידושין שם).

זו התרופה הגדולה להתקפותיו של היצר. זו, ורק זו.⁸

ובתורה אכן מצינו התגברות בכל יום, והיינו ההתחדשות של "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים". וזו התרופה להתגברות היומית של היצר הרע, זהו ה"לעומת זה" של

8. יצויינו דברי המסילת ישרים (פרק ה') בזה:

"והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשבו להנצל זולתה, אינו אלא טועה...הא, למה זה דומה: לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה. והוא, מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם והוא ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי, כן הדבר הזה. כי אין מי שמכיר בחלי היצר הרע ובכחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה". עיי"ש שהאריך בזה.

הטוב כנגד הרע. שכיון שיש החדשות בתורה, והיא התבלין ליצר הרע, היא שתתמוך במלחמה נגד היצר המתחדש והולך בכל יום⁹.

כיצד זוכים ל: "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים"?

כיצד יוכל אדם לזכות שיהיו דברי התורה כחדשים בעיניו בכל יום ויום? למשך כל החיים... יום אחר יום ללא הרף... בכל פעם שיושב ללמוד תורה... מה יביאנו לידי כך?

שאלה גדולה היא זו, והיא נשאלת בלבו של כל יהודי...

תשובה לשאלה זו כותב בעל התניא זי"ע בספרו "ליקוטי תורה" (מאמר "ציון במשפט תיפדה - ריש דברים).

ומסביר, שזה בא בעקבות המבואר בפסוק זה גופא, "אשר אנכי מצוך היום".

כי היכולת של האדם להתקשר עם עצמות האין-סוף ב"ה, אינו אלא בעולם הזה בלבד. "אנכי" - עצמותו ית', "מצוך" - ענין התקשרות, מלשון צוותא וחיבור, "היום" - רק בעולם הזה.

וממילא יהיה בכל יום כחדשים, כיון שההשגה הגדולה של לימוד התורה אינה מצויה ביד האדם אלא למשך ימי חייו ותו לא, והזמן מוגבל, וצריך א"כ לנצל כל רגע.

וכך לשונו בליקו"ת שם:

"וזהו שכתוב והיו הדברים האלה אשר אנכי, מי שאנכי - עצמותו ית', מצוך לשון התקשרות ולא מבחי' שם כבוד מלכותו ית', היום דוקא ולא למחר בעוה"ב שאינו רק לקבל שכרם. ובהתבוננו בזה בכל יום יהיו בעיניך כחדשים ממש כיון שהיום בעוה"ז הוא שיכול להמשיך מבחי' עצמותו ומהותו ית' משא"כ למחר בעוה"ב".

(קיצרתי מאד בדבריו, ושם האריך כדרכו בקודש, ודומני שמה בהבאתי הוא התמצית של המכוון. ותן לחכם ויחכם עוד).

9. שמעתי מידידי רבי אליהו דוד לעווין שליט"א.

לא מחמת סיגוף אלא מאהבתו את התורה

כתוב בפרקי אבות (פרק ו'):

כִּן הִיא דַרְכָּה שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בַּמַּלַּח תֹּאכַל וּמִים בַּמְּשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל
הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תַּחֲיֶה וּבַתּוֹרָה אַתָּה עֹמֵל. אִם אַתָּה עֹשֶׂה כֵן -
אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ, אֲשֶׁרֶיךָ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא.

כותב החיד"א (בספרו "זרוע ימין" על פרק"א):

אפשר לפרש דהכוונה, דכל כך יהיה חשקו גדול ונמרץ בתורה, שיסיר
מעייניו מכל ענייניו וקנייניו, ולרוב חשקו לא ידע לאכול ולא לישן כי
כל לבו ודעתו בתורה.

וממילא אם יזכה לזה בלי שום מכריח ימצא דיאכל מעט פת במלח
ומעט מים וישן בארץ כדי לעסוק בתורה. ולא שיעשנו לסיגוף, רק
מאהבתו וחשקו בתורה.

וזהו שכתוב כך היא דרכה של תורה וכו'.

תורה שהיא "שירה"

(מהרב מ'פוניבז' זצ"ל)

א.

בהיות יהושע ביריחו, נגלה אליו שר צבא ה' - וחרבו שלופה בידו.

חרב שלופה בידו של המלאך - סימן יש בה, שחטאו ישראל. בגמרא מגילה (ג.) מובא סיפור הדין ודברים שהתנהלו בין יהושע למלאך באותו מעמד נשגב, כך:

"אמר לו (המלאך ליהושע): אמש בטלתם (קרבן) תמיד של בין הערביים. ועכשיו ביטלתם תלמוד תורה!

אמר לו (יהושע): על איזה מהן באת?

אמר לו: עתה באתי! (ופירש רש"י: על של עכשיו, דהיינו, על ביטול תורה!)

מיד: "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה".

ב.

הנה דין ודברים אלו אינם מפורשים בפסוק - המשא ומתן שנכתב במפורש אינו אלא זה, שיהושע שאל את המלאך "הלנו אתה אם לצרינו"? והשיבו המלאך: "אני שר צבא ה' עתה באתי".

ברם, חכמי התוספות מגלים לנו, כי הדיבורים שבין המלאך ליהושע עליהם מסופר בגמרא, אף שאינם מפורשים בכתובים - מתבארים המה במשמעות הפסוקים עצמם.

ואלו הן פירושן של המקראות:

הלנו אתה - האם בשביל תלמוד תורה באת. דכתיב: תורה ציוה לנו.

אם לצרינו - או בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו.

עתה באתי - על תלמוד תורה באתי, דכתיב ביה (דברים ל"א): ועתה כתבו לכם את השירה הזאת.

עד כאן פירושם של התוספות.

ג.

מבצבת השאלה ועולה מאליה.

יהושע הלא שאל את המלאך על תלמוד תורה בהשתמשו במילה "לנו", המרמזת לפסוק "תורה צוה לנו משה". מדוע, אם כן, המלאך השיב ע"י המילה "עתה", המרמזת לפסוק אחר (-"ועתה כתבו לכם וכו'") המדבר גם הוא כקודמו בתלמוד תורה, ומדוע לא השתמש באותו פסוק שהזכיר יהושע בשאלתו?

ד.

דברים נפלאים אמר בזה הרב מפוניבז', הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל, הובא בספר זכרון שמואל (עמ' תקע"ד):

"ואמר הרב זצ"ל דהביאור הוא דישנן שתי בחינות בתורה, האחת: 'תורה צוה לנו משה', והשניה: 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת'.

וענין הבחינה השניה הוא שהתורה היא שירת החיים של האדם מישראל, ההרגשים העמוקים ביותר של האדם באים לידי ביטוי בעסק התורה, והאדם צריך לבטא בתורה את כל לבו וכל נשמתו. התורה נוגעת במיתרים ובנימים העדינים ביותר של נפש האדם. זוהי בחינת השירה שיש בתורה - 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת'.

וזוהי הכוונה בתשובת המלאך 'עתה באתי' - על תלמוד תורה באתי, דכתיב בה 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת'. כלומר, אמנם מצד הבחינה של 'תורה צוה לנו', מצד עצם מצוות תלמוד תורה כשלעצמה, אפשר היה להם לישראל לפטור עצמם משום שהיו עסוקים במלחמה כל היום, והתביעה לא היתה כ"כ גדולה, ולא היה בא המלאך וחרבו שלופה בידו להוכיחם על כך. אבל מבחינת ה"שירה" שיש בתורה אין שום הגבלות ואין שום פטורים, כי שירת התורה ממלאת את כל כולו של האדם. וכשיש שעה פנויה כל שהיא, האדם צריך לעסוק בתורה. והמצבים הקשים ביותר אינם פוטרים מעסק התורה.

והוא מה שאמרו בהמשך: מיד 'וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק' - אמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה. והיינו לא אך לימוד גרידא אלא לינה בעומקה של הלכה. כי השירה של תורה באה לידי ביטוי דוקא בעומקה של הלכה, כאשר האדם משקיע כל כולו, וכל לבו נפשו ונשמתו, בעסק התורה".

עד כאן דבריו, ודברי פי חכם חן.

ה.

כהמשך וכתוספת לביאורו הנ"ל של הרב מפוניבז', שמעתי מידידי היקר הרב חיים קירשנר שליט"א:

איתא בגמרא במסכת עבודה זרה (ג:):

"אמר ריש לקיש, כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום".

מה עדיפותו ועליונותו של העוסק בתורה "בלילה", יותר מן העוסק בה בעיתים וזמנים אחרים? האם יש איזה ענין סגולי בכך שהעולם כולו שרוי בעלטת לילה? או שמא הלימוד בלילה קשה יותר, כי הוא זמן של עייפות אחרי כל הטרדות של יום שלם, אשר על כן עסק התורה בלילה "יקר" יותר - ועל דרך שנאמר: "לפום צערא אגרא"?

ענין זה יתברר לנו, על פי עיון במקור הדברים, בפסוק שממנו למד ריש לקיש את חידושו.

ו.

הבה נעיין שוב בדברי ריש לקיש, בהבאת דבריו במילואן:

"אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר: יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי. מה טעם יומם יצוה ה' חסדו? משום דבלילה שירו עמי".

שירה!

זוהי אותה בחינה בתורה עליה הצביע הרב מפוניבז' זצ"ל, אותה בחינה הממלאת את כל כולו של האדם, אין בה הגבלת זמן ולא מצויים בה פטורים. זוהי התורה של "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת".

בחינה זו - היא המצויה בעסק בתורה בשעת לילה. עסק התורה בלילה נשגב במהותו. הבריות כולן נמים את שנתם, נחים מעמלם. לעומתם אוזר התלמיד חכם כגיבור חלציו, ומשקיע את תמצית לבו ומוחו בלימוד התורה הקדושה. הוא מוסר את עצמו על התורה, ומתקשר איתה בקשר אמיץ וחזק. בשעה זו, בדממת ליל, מתנגנת חרש שירת חייו של הבן-תורה, העושה לילותיו כימים, על "השירה הזאת" - שירת החיים.

על תורה זו, על שירה שכזו, אמרו חז"ל: "כל העוסק בתורה בלילה, הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום".

זו היא תורה של עת לילה, תורה של שירה, שעליה נכתב בפסוק: "ובלילה שירו עמי".

שמחה בלימוד - שהרי תיבות אלו יוצאות מפיו של הקב"ה

ז"ל ה"נפש החיים":

"באותו העת שהאדם עוסק בתורה למטה, כל תיבה שמוציא מפיו - הן הן הדברים יוצאים כביכול גם מפיו יתברך באותו העת ממש.

כדאשכחן בפ"ק דגיטין גבי פלגש בגבעה, ותזנה עליו פלגשו - ר' אביתר אמר זבוב מצא לה ר"י אמר נימא כו', ואשכחיה רבי אביתר לאליהו א"ל מאי קעביד קב"ה? א"ל עסיק בפלגש בגבעה. ומאי קאמר, אביתר בני כך הוא אומר יונתן בני כך הוא אומר. והיינו מפני שר"א ור"י עסקו ביניהם בענין פלגש בגבעה אז באותו עת, גם הוא יתברך שנה דבריהם ממש.

ולכן אמר דוד המע"ה "טוב לי תורת פיך" כו',

אמר כי לבי שמח בעמלי בתורה הקדושה ברוב עוז בהעלותי על לבי שהיא "תורת פיך" - שכל תיבה ממש מהתורה שאני עוסק בה כעת הכל יצא, וגם עתה היא יוצאת מפוך יתברך".

סגולה להתמדה

(מהג"ר חיים קרייזוירטה זצ"ל)

זכורני, שנכחתי פעם אצל הגאון רבי חיים קרייזוירטה זצ"ל, גאב"ד דאנטווערפן, בזמן סעודה שלישית. דבריו היו תמיד מלאים בחכמה עמוקה ומתובלים בשילוב מיוחד של חן, שמחה והומור. באותה סעודה באו בחורים מהישיבה לשהות במחיצתו, ולשם כך היה עליהם ללכת מהלך שעה ומחצה "כחום היום" עד שהגיעו למקומו. וכה היו דבריו:

אני רוצה להציע בפניכם סגולה להתמדה, סגולה שהיא כ"כ טובה, שכדאי היה ללכת שעה וחצי בחום כדי לשמוע אותה. סגולה שהיא בדוקה ומנוסה.

והסגולה היא... (כאן המתין הגר"ח כמה שניות, כדי שתהיה האוזן כרויה לשמוע את הגילוי הנפלא שעומד הוא לגלות. האם דבר קטן הוא זה, סגולה להתמדה, שהיא כה טובה שהיה כדאי ללכת שעה וחצי כדי לשמוע אותה!?)

אחרי ההמתנה, הוא המשיך והסביר שהסגולה היא...)

ללמוד!

הרב שהה רגע עד שהקהל קלט את משמעות הדברים (כי אכן, כל המחפש סגולות ישתומם על יעילותה של סגולה זו; איזו "סגולה" תוכל לסייע יותר להתמדה, מאשר: ללמוד!?). ואז הוא הוסיף במתק שפתיו להסביר ולבאר את הענין. וכה הוא אמר:

הגמרא בערכין י"א דנה בדין שירה [חלק מעבודת הקרבת קרבן בבית המקדש היתה שירת הלויים]. ושואלת, מנין לעיקר מצות שירה מן התורה? ועונה, דכתיב "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב", איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר זו שירה. שואלת הגמרא: מנין שזו שירה? אולי הכוונה לדברי תורה, כמו שכתוב "פקודי ה' ישרים משמחי לב"? עונה הגמרא, שדברי תורה הם אכן משמחי לב, אבל אינם טוב לבב. וא"כ העבודה של שמחה וטוב לבב היא השירה. אלו

דברי הגמרא. ובודאי צריך להבין את הדברים, מהו החילוק בהגדרה זו, מדוע דברי תורה נקראים משמחי לב, אבל אינם טוב לבב.

ונראה להסביר, ש"טוב לבב" הכוונה לרגש שובע של הנפש, שמסתפק האדם במה שיש לו ואינו חפץ יותר. זהו כאשר הנפש רוותה את צמאונה. הגדרה זו מוכחת בגמרא בסנהדרין ק: (אצל הרב, היה כל דבר מוכח מאיזו גמרא מפורשת...), בהסבירה את הפסוק: "כל ימי עני רעים, וטוב לב משתה תמיד". וכך מוסבר שם: "כל ימי עני רעים" - זה רחמני, "וטוב לב משתה תמיד" - זה אכזרי. דהיינו, דאדם רחמני לעולם אינו מגיע לשובע גמור לנפשו, שהרי גם הצרות של אנשים אחרים מפריעים לו, לעומתו אכזרי, שלא מפריע לו מאומה מצרתם של אחרים, הוא שיכול לחוש רגוע ו"טוב לב". ביאור נוסף בגמרא שם: "כל ימי עני רעים" - אלו בעלי תלמוד, שתמיד בידו קושיות וספיקות חדשים. "וטוב לב משתה תמיד" - אלו בעלי משנה, דהיינו אלו הלומדים בצורה פשוטה ונוחה, ומה שלמדו - ברור ופשוט הוא בידם, הלימוד "הסתיים" ובא לידי גמרו. זהו "טוב לב". ועכשיו שלמדנו מהו "טוב לב", נשוב להבין מדוע דברי תורה - אף שהם "משמחי לב", ברם אינם "טוב לב".

דברי תורה קרויים "משמחי לב", שהרי באמת הם משמחים לב ונפש, ומשרים עריבות ורוממות בלב לומדיהם. אבל "טוב לב" לא אקרי, כי לעולם אינם מביאים רגש ש"מספיק". אין הלומד מרגיש שלמד "מספיק", שהרי לימודו פורש בפניו ים גדול ונרחב, עולם של תורה עמוק עד אין סוף. כל שהוגה בה מוצא בה טעם - ומחמת לימודו, נכספה נפשו להתקדם לדרגות חדשות. כל לימוד חדש מראה וממחיש כמה עדיין נותר ללמוד, ומעודד להשקיע עוד ועוד, כי כל כך הרבה יש שעדיין לא למד...

ולכן התורה, עם שהיא משמחת לב, אין להגדיר אותה בהגדרת "טוב לב".

ולכן נוכל להבין, שהסגולה להתמדה היא: ללמוד.

הלימוד מגרה את הרצון ללמוד עוד, ומגביר את הצמאון לרכוש ידיעות נוספות בתורה. כמה שלומדים - רוצים ללמוד עוד ועוד, ומגבירים חיילים לתורה בהשקעה והתמדה. ולכן הסגולה להתמדה, שכדאי היה ללכת שעה וחצי כדי לשמוע אותה, היא - ללמוד...

התפילה בשנחה

כותב רבנו קדוש ה' האריז"ל אודות התפילה:
"...ואסור לאדם להתפלל לפני ה' בעצבות,
רק כעבד המשמש את קונו בשנחה גדולה,
שאל"כ אין כח בנפש לקבל הארה עליונה
הנמשכת בו ע"י תפלתו. ואין ראוי להיות
עצב רק באומרו וידוי ובהזכרת עונותיו,
אך בשאר התפלה לא ישים בגד עיניו שום
עצבות, אפילו דאגות עבירות שחטא בהם.
אמנם טוב הוא שיהיה נכנע באמרו את
התפלה אך בשנחה גדולה, וזה דבר גדול
מאד וראוי לזהר בו, ואין ערך לדבר הזה.

(ספר פרי עץ חיים - שער עולם העשיה - פרק א)

ברכת המזון בשמחה - מעוררת ברכות ושפע משמים הניתנות בשמחה ובעין טובה

(מדברי הזוהר הקדוש)

כתוב בזוהר (שמות ריח.):

"מאן דמברך לקודשא בריך הוא מגו שבעא, בעי לכוונא לביה ולשואה רעותיה בחדוה, ולא ישתכח עציב, אלא דיברך בחדוה ברזא דא, ולישוי רעותיה, דהא איהו יהיב השתא לאחרא בחדוה בעינא טבא,

וכמה דאיהו מברך בחדוה ובעינא טבא, הכי יהבין ליה בחדוה ובעינא טבא, ובגין כך לא ישתכח עציב כלל, אלא בחדוה, ובמילין דאורייתא, וישוי לביה ורעותיה למיהב ברכה דא ברזא דאצטריך".

[תרגום:]

מי שמברך ברכת המזון לקדוש ברוך הוא מתוך השובע, צריך לכוין את לבו ולשים את רצונו לברך בשמחה, ולא יהיה בעצבות (כי העצבות היא מצד הקליפה), אלא יברך בשמחה בסוד זה שאמרנו (שהוא לשמח את השכינה), וישים את רצונו לכוין זה הסוד, כי הוא הנותן עתה ברכות לאחר (שהיא השכינה) בשמחה בעין טובה,

וכמו שהוא מברך בשמחה ובעין טובה, כך נותנים לו ברכות ושפע בשמחה ובעין טובה. ועל כן לא יהיה בעצבות כלל בעת סעודתו, אלא בשמחה ובדברי תורה שילמוד על השולחן, וישים את לבו ורצונו לתת ברכה זו של ברכת המזון אל השכינה בסוד הזה שלמדנו - להמשיך שפע ברכות אל השכינה]

(עפ"י "מתוק מדבש")

"שורש התפילה -

שמחת לב"

עונת הפריחה.

כל האילנות מבלבלים, כל עץ מוציא עלים ופרחים בצבעים המרהיבים את העין ושובים את הלב.

כל האילנות - מלבד עץ אחד בודד, שכל פריחה לא נראית בו. שום פירות, שום עלים, שום צבע ירוק.

מדוע?

שמה נמצא הוא רק למראית העין, ואינו עץ אמיתי? - אבל לא, יש לו גזע וענפים. וגם אם דוחפים אותו, הוא עומד חזק ואיתן. הוא אכן אמיתי.

מדוע, א"כ, לא נראה כל גידול בעץ זה?

התשובה היא שהוא עץ מת.

הוא קיים אמנם, אבל הוא לא חי.

ולמה?

כי השורשים שלו אינם מביאים לו שום חיות. ולכן הוא מת, כי אין חיים בלי שורשים! לא בעץ, ולא בשום דבר אחר 'חי'. חיות באה רק מיניקה מן השורשים.

ומה עם תפילה? גם לה יש חיות. וגם היא מקבלת חיות זו רק מן השורשים בלבד.

ומהו השורש של התפילה, המזרים לה את החיות שלה?

"שורש התפילה, שמחת לב בהקב"ה, שנאמר (דהי"א טז י) התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה'".

ציטוט זה לקוח מ"ספר חסידים" (אות י"ח). ספר זה נכתב ע"י רבי יהודה החסיד, מגדולי רבותינו הראשונים (הוא נקרא בתואר זה - "החסיד" - מאות שנה לפני התייסדות תנועת החסידות ע"י הבעל-שם-טוב זי"ע). הוא גם מחבר הפיוט הנודע: "אנעים זמירות". בדבריו הקצרים למדנו מהו ה"שורש" של התפילה.

וממילא, אם יבוא אדם ויתלונן שהתפילה שלו יבשה, ריקה, חסרת חיות [תלונה שהיא, לצערנו, נפוצה מאד]...

אזי תחילה יש לנו לבדוק את שורש הבעיה, כי אכן יתכן שהבעיה היא ב"שורש". שמא מדת השמחה בתפילה היא החסרה?

משם הוא שצריכה לבוא החיות של התפילה!!

וכך נאמר לאותו אדם: יש להקפיד על גישה של שמחה לתפילה, ואזי בעזרת ה' תרגיש גם את החיות לה לבך משתוקק!

”אמר רבי איבו...”

(בענין חשיבות השמחה בתפילה)

פסוק שגור הוא זה בפי כל מתפלל, ובפי כל יהודי שומר תורה ומצוות:

עֲבֹדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה

באיזו עבודת ה' מדובר?

בלא ספק, כל המצוות נכללות הן ב”עבודת ה'”, וממילא לכולן שייכת הנחייה זו שיהיו נעשות בשמחה.

אך כאשר נעיין במדרש תהילים על פסוק זה, נגלה שהדברים שייכים בפרט לענין התפילה.

וכך נאמר שם (מדרש תהילים מזמור ק'. מביאו גם המסילת ישרים פרק י”ט):

”אמר רבי איבו, בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמח כי לאלהים עליון אתה עובד”

הרי שכוונת ”עבדו” בפסוק זה, היינו עבודת התפילה. התפילה בפרט היא הקרויה ’עבודה’. [ואכן, מצות תפילה נאמרה בתורה במילים ”ולעבדו בכל לבבכם”, על פסוק זה אמרו חז”ל (תענית ב.): איזו היא עבודה שהיא בלב, הוי אומר זו תפילה].

מדברי רבי איבו למדנו את הגדרת ענינה של השמחה בתפילה.

לעומת שאר מצות, שהשמחה מעלה במצוה, הידור בעשיית המצוה, מייפה היא את המצוה וכו’... השמחה בתפילה קשורה למהות התפילה, ומגדירה את עצם ענינה.

המתפלל יוצר קשר בינו לבין הקב"ה. עצם פירוש המילה תפילה - הוא מלשון קשר, כמו (בראשית ל ח) "נפתולי אלקים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי", שהוא מלשון 'צמיד פתיל'.

ואין קשר נוצר אלא ע"י מידת השמחה בלבד.

כך צריכה תפילה להיות - רק כך ולא אחרת!

"לב זמנו"

רצונך לידע כיצד היא תפילה אמיתית? הטה נא אוזן קשבת לדבריו של רבי יהודה הלוי, מחבר ספר "הכוזרי" (מאמר ג, סי' ה'), וזה לשונו:

"ותהיה העת ההיא לב זמנו ופריו, ויהיו שאר עונותיו כדרכים המגיעות אל העת ההיא, יתאוה קרבתו שבו מתדמה לרוחניים ומתרחק מהבהמיות. ויהי פרי יומו ולילו - ג' עיתות של תפילתו. ומתמדת (וממשיכה) עליו ברכת התפילה עד עת תפילה אחרת כהתמדת כח סעודת היום עד שיסעוד בלילה. וכל אשר תרחק עת התפילה מהנפש, היא הולכת וקודרת מה שפגע אותה מעסקי העולם, ובעת התפילה תנקה נפשו מכל מה שקדם".

תפילה בצורתה הנכונה והראויה היא מליאה רוממות. היא "לב הזמן ופריו", כל מעשי היום מובילות הן לקראת התפילה.

זהו הזמן בו אדם 'מרגיש' וחש רוחניות.

ככל שמתרחקים מזמן התפילה, כמה הנפש לחזור להתרוממות הנפש שיש בחווית התפילה!

בודאי מדריגה מיוחדת היא זו המתוארת בכוזרי, ואינה דוקא שייכת לכל אדם... אך לפחות נדע למה יש לנו לשאוף!

בהקשר לדברי הכוזרי, אציין מעשה במורי ורבי, הגה"צ המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל, מחבר הספר "עלי שור".

וכך כתוב סיפור זה בספר אבני שלמה (-ממורשתו של מורנו המשגיח רבי שלמה וולבה זצ"ל, עמוד יח):

"וכבר התפרסם המעשה עם המשגיח ז"ל שהיה מתפלל בחורף בישיבת גבעת שאול מנחה גדולה, ואילו בקיץ היה מגיע רק למוסר ולא התפלל מנחה קטנה. והפצירו בו פעם אחר פעם להגיע למנחה, ולא הסכים. וכשלחצו עליו מאד גילה את טעמו: "וכי אתם חושבים שאני יכול להחזיק מעמד יותר משתים עשרה שעות מבלי לדבר עם הקב"ה?" -ואכן ראו זאת בחוש, כיצד הוא מדבר עם הקב"ה..."

שמחת הנפש - היא כבוד לה'

(כי רק כך יוכל לקבל מהודו של ה', ותשרה השכינה על האדם)

על האדם להיות בשמחה, כדי לכבד את ה';

כי כבוד ה' הוא שתהיה השמחה שרויה בלבו של אדם, כי רק כך יוכל לקבל מהודו של ה' ית', ותשרה השכינה עליו.

וכך מתבאר בדברי רבותינו הראשונים:

הם מסבירים שהברכה האחרונה של שבע ברכות הנאמרות בחתונה, היא כנגד כל הברכות הראשונות. ופתיחתה בנוסח "אשר ברא ששון ושמחה" - זהו מעין הברכה הראשונה שהיא ברכת "שהכל ברא לכבודו".

ומדוע היא מעין ברכת "שהכל ברא לכבודו"?

פירש רבינו בעל ה"אורחות חיים" (הל' קידושין), והעתיקו בספר "כל בו" (סי ע"ה), וזה לשונם:

"אשר ברא ששון ושמחה ר"ל לכבודו,

כי כבוד ה' בשמחת הנפש כדי שתהיה מוכנת לקבל מהודו.

כי היגון סותם מקורי הנפש, והיא מחיצה מפסקת בינה לבין אלוקיה. שאין ראוי לאדם שיכעוס, רק שיקבל גזירת ה' מאהבה.

שכל מי שנותן מחשבת היגון בלבו קרוב לכפור בה' יתברך. הלא תראה שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה, וזהו כבודו יתברך".

דע לפני מי אתה עומד תיאורו של ה"מסילת ישרים"

מילים אלו שבכותרת ידועות הן עד מאד. ובכל זאת, לא כהתה עינם ולא נס ליחם.

הבה נראה את ניסוחו של המסילת ישרים (פי"ט) הכותב אודות התחושה שצריך שתהיה למתפלל, וז"ל:

"הנה עיקר היראה היא יראת הדוממות, שצריך האדם לחשוב בעודו מתפלל או עושה מצוה כי לפני מלך מלכי המלכים הוא מתפלל או עושה המעשה ההוא, והוא מה שהזהיר התנא, וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה מתפלל.

והנה שלושה דברים צריך שיסתכל האדם ויתבונן היטב כדי שיגיע אל זאת היראה.

האחד, שהוא עומד ממש לפני הבורא יתברך שמו ונושא ונותן עמו אף על פי שאין עינו של אדם רואהו.

ותראה כי זה הוא היותר קשה שיצטייר בלב האדם ציור אמיתי, יען אין החוש עוזר לזה כלל. אמנם מי שהוא בעל שכל נכון, במעט התבוננות ושימת לב יוכל לקבוע בלבו אמיתת הדבר איך הוא בא ונושא ונותן ממש עמו יתברך, ולפניו הוא מתחנן, ומאתו הוא מבקש, והוא יתברך שמו מאזין לו מקשיב לדבריו כאשר ידבר איש אל רעהו, ורעהו מקשיב ושומע אליו."

התפילה -

כמו נבואה היא

בפרק זה נעמיק עוד בעומקו של ענין, להבין מדוע כה מרכזית היא השמחה להיותה חלק מהותי בתפילה. נראה את דברי הגר"א מווילנא, אשר - כדרכו בקודש - כתב כמה מילים ספורות, וגנז בהם תילי תילין, הממצים את הענין ומאירים את אורו הפנימי.

בגמרא (ב"ב י') מובא מנהגו של רבי אלעזר, שהיה נותן פרוטה לעני ואח"כ מתפלל. הוא למד זאת מהפסוק: "אני בצדק אחזה פניך" (תהלים י"ז). "אני בצדק" (נתינת צדקה), אחזה פניך (אתפלל)".

על כך כותב הגר"א (בליקוטי הגר"א מכת"י על הפסוק בישעיה א' י"ב: כי תבואו לראות פניו וז"ל:

"נמצא כי התפילה היא ענין כמו ראיית פניו של הקב"ה".

למדנו, איפוא, מדברי הגר"א את ענין התפילה. "אחזה פניך". ראיית פני השכינה. התפילה היא "ראיית פני השכינה" ע"י המתפלל.

מכאן, נתקדם לברר אודות התכונות הנצרכות כדי להיות מאלה הזוכים לראות את פני השכינה. וממילא, נדע גם כיצד לשפר ולהיטיב את תפילתנו.

אם על התפילה נאמר שהיא כמו "ראיית פני השכינה", יש עוד דבר ששייכת לו הגדרה זו עוד יותר. והיינו, כמובן, נבואה.

המדריגה העליונה שיכול בן אדם להשיג אליה, היא הנבואה. זהו השיא של ראיית פני ה', בבחינת הנאמר בנביא ישעיהו "ואראה את ה'".

והתפילה אף היא דומה לה, אם כי במדריגה נמוכה יותר.

וכך אמנם מפורש בשולחן ערוך (סימן צ"ח), ששני אלה - התפילה והנבואה -

קרובים הם בעינינו זה לזה. כותב השו"ע אודות הכוונה שצריך שתהיה לו לאדם בתפילתו:

"וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתם עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה".

שניהם, גם הנבואה וגם התפילה, הם עלייתו של אדם למדרגת "רואה פני השכינה", כל אחד מהם בדרגתו הוא.

אם כך, נחקור כיצד מגיעים לנבואה, ומשם נוכל ללמוד את ההכנה המתאימה והראויה לתפילה.

כיצד אכן זוכה אדם לנבואה?

מאמרי חז"ל אלו שגורים הם בפי כל:

"אין השכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה של מצוה"

(שבת ל:, פסחים קי"ז)

"אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה"

(רמב"ם יסוה"ת ז,ד)

"יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרתה עליו רוח הקדש, ללמדך שאין רוח הקדש שורה אלא על לב שמח"

(ירושלמי סוכה ה,א)

רק ע"י גישה של שמחה, יכול אדם להכשיר את עצמו לקבלת פני השכינה בנבואה.

וא"כ, מובן גם שכך נגשים לתפילה. בשמחה!

ברגש הודיה על הזכות לדבר עם ה', ובהתרוממות רוח לקראת מאורע חשוב זה. בהערכה מרובה לגודל יקרת ערכה של התפילה.

כך היא הדרך!

"שורש התפילה, שמחת לב בקב"ה"...

נכונים אנו מעתה, לברר עצות וללבן אופנים ודרכים - כיצד להשיג את הגישה של שמחה. שתהיה היא המגדירה את חוויית התפילה שלנו.

נועלה את כל התפילות

בפרק זה נעסוק בהרגשה המצויה בלבותם של בני אדם - שתפילתם אינה מוצלחת. רוצים הם בכל מאודם להתפלל עם כוונה רבה, ולמרות זאת הם מוצאים - פעם אחר פעם, שתפילתם היא [לפי הרגשת לבם] ללא כוונה מספקת. רגש זה מתסכל מאד, כי אדם המשקיע מאמץ - רוצה בעיקר שיהיה מזה תועלת, שמאמציו ישאו פרי. הרבה יותר קל להיות "זורעים בדמעה", כאשר יודעים שבסוף - "ברינה יקצורו".

פרק זה יכלול איפוא חידוש, שכל כולו מיוחד ומיועד כלפי אותם רגשות האמורים.

הארכנו לעיל לבאר ולהראות שעיקרה של תפילה היא - כאשר מתפלל בשמחה, [ודוקא באופן זה!], כי בכך נוצר קשר בין המתפלל לבין אביו שבשמים.

ועדיין לא מלאנו את חובתנו, אם לא נעסוק גם במבט על המפריע הגדול לרגש השמחה בתפילה.

והיינו, כשמתפללים ללא כוונה.

כל רצונו של המתפלל הוא להתפלל עם כוונה, ושתהא תפילתו מקובלת לפני ה'. ללא זאת, התפילה מרגישה ריקנית, ואם כן - 'למה זה אנכי'.

ומה לעשות, ומצוי הוא מאד שהמתפלל מרגיש חוסר הצלחה בתפילתו. רצונו לכוין - ואין עולה בידו. רצונו לחוש התעלות, ולא מצליח. רצונו לדעת שפעל משהו בתפילתו... ותחת זאת הוא מרגיש שלא זז מאומה, לא למטה ולא למעלה...

יאוש!

תחושה זו מהווה את אחד המפריעים הגדולים ביחס אל התפילה באופן כללי. ומה אפשר לעשות?

והנה באופן כללי כל תפילה מקובלת, והיא לרצון לפני ה'.

עצם זה שאדם עומד להתפלל - הרי הוא מכריז ואומר שה' הוא הכתובת אליו צריכות הבקשות להגיע, ורק הוא ית' יכול לקיימן. הכרזה זו קיימת בכל מצב, גם ללא התייחסות לכוונה של אמירת המילים.

נמצא, שבכל תפילה יש לפחות מעט כוונה, ואפילו אם היא עמומה וקלושה. וכפי שכתב החזון איש (בגליונותיו לחידושי רבנו חיים הלוי הלכות תפילה): "כל אדם העומד להתפלל לא שייך בו 'מתעסק'. דלעולם יש בו ידיעה כהה שהוא תפילה לפניו ית' אלא שאין לבו ער כל כך, ובידיעה קלושה סגי דיעבד אלא שאינה רצויה ומקובלת כל כך".

א"כ, - בהכרה והכרזה זו עצמה יש לשמוח!

אך הבה נראה יחד דבר שיש בו מן החידוש, אשר עידוד גדול ונפלא טמון בו.

נראה את דברי הזהר הקדוש; וביותר, את אשר פירשוהו רבותינו וביארו בכוונת דברי קדשו.

הזהר כותב, שכל התפילות שאדם מתפלל, ואפילו ללא כוונה הראויה, נצבות בסופו של דבר לפני ה' ומעטרות את כתרו של המלך. וזאת משום שהן מצטרפות לתפילה אחרת שאותו אדם מתפלל שהיא כן ראויה, ויחד - התפילה הראויה מצורפת לזו שאינה ראויה - עולות הן יחד אל ה'. א"כ, אפילו תפילה הנאמרת ללא כוונה, עם מחשבות זרות - סופה שתעלה לרצון אל ה' ותפעל את פעולתה!

וזו מחשבה מאד מעודדת ומנחמת - אין אף תפילה יוצאת לבטלה!!

מקורן של דברים הוא בזהר פרשת פקודי (דף רמה:). המובא בזה הוא עפ"י תרגומו של ה'מתוק מדבש', וז"ל:

ואם היא תפלת יחיד היא עולה עד שמגיעת לפתח היכל הזה שהממונה הזה עומד בו, אם יפה תפלה ההיא וראויה ליכנס לפני המלך הקדוש מיד הוא פותח לה את הפתח ומכניס אותה. ואם אינה תפלה יפה, דוחה אותה לחוץ ויורדת

ומשוטטת בעולם עד שעומדת ברקיע התחתון מאותם הרקיעים שלמטה המנהיגים את העולם הזה.

ובאותו רקיע עומד ממונה אחד ששמו סהדיא"ל שהוא ממונה על זה הרקיע, והוא לוקח את כל אלו התפלות שנדחו הנקראות תפלות פסולות וגונז אותם עד שאדם ההוא ישוב בתשובה שלימה אל הקב"ה כראוי ואח"כ יתפלל תפלה אחרת טהורה כראוי, אז כשעולה תפלה הטהורה היא לוקח הממונה סהדיא"ל את תפלה הפסולה ומעלה אותה למעלה למקום מעבר התפלות עד שנפגשת בתפלה הטהורה והזכה היא ועולות ומתערבות ב' התפלות יחד ונכללת תפלה הפסולה בתפלה הכשרה והשלימה, ונכנסות יחד לפני המלך הקדוש להתקבל, ונעשה יחוד למעלה בתשובתו ותפלתו הכשרה.

ועדיין לא סיימנו בזה, ונכונים אנחנו להמשיך הלאה. מהי התפילה הראויה, כיצד תהיה התפילה האחת ה'טובה' שבכוחה להעלות יחד איתה את שאר כל התפילות ה'פסולות'?

הספרים הקדושים הביאו את אשר כתב בזה בספר "מקדש מלך".

המקדש מלך הוא פירוש על הזהר, שנכתב ע"י תלמיד לגורי האריז"ל. הוא מביא את דברי רבו, המפרש שהתפילה שהיא עולה למעלה (ומעלה עמה את התפילות האחרות) אינה צריכה שתהיה תפילה אחת שבה יש כוונה מראשיתה ועד סופה. אלא, אפילו אם במשך השנה, מראש השנה ועד ראש השנה, כיוון אדם פעם בברכה אחת, ופעם אחרת בברכה אחרת, עד שבמשך השנה כולה יש צירוף של תפילה אחת שלימה עם כוונה - גם זו מועילה לענין הנזכר.

וכך לשונו שם:

"כתב הרב שאין צריך האדם שיתפלל י"ח ברכות כולם בכוונה ואז יעלו התפילות שאינם הגונים עמה. אלא אפילו בכל תפילה ותפילה, אם כוין באחת מכל הברכות, עד שמראש השנה עד ראש השנה צירף הקב"ה י"ח ברכות בכוונה מכל תפילותיו, אגבן עולים כל התפילות של כל השנה שאינם הגונות עכ"ל¹⁰,"

[עיקרי הדברים מובאים גם בספרי חסידות:

10. המילה "עכ"ל" מופיעה בגוף דברי ה"מקדש מלך" בסוף דבריו, ומכאן שזהו ציטוט לשונו של רבו.

כתב התולדות יעקב יוסף (פרשת שלח - אות ו):

בתפלה, ע"י מחשבות זרות נפסל התפלה, ומשליכן במקום פסולי המוקדשין. ואם מתפלל בר"ה בכוונה, מעלה כל התפלות של כל השנה שחרית לשחרית ומנחה למנחה וכו':

ובספר יושר דברי אמת (אות נו):

ועוד צריך אני לעורר ולהזכיר ולהזהיר, אף שכבר ידוע הוא לך אבל להזכיר אני צריך, בענין התפלות של ראש השנה ויום הכיפורים שהעולם אומרים אותם באמת בהתעוררות גדול, אך עיקר מגמתם שהם מתעוררים הוא בפיוטים ותפלות החדשות הנאמרים במחזור, אבל התפלה הסדורה בפסוקי דזמרה וקרבנות וקריאת שמע ותפלה הם אומרים במרוצה כמו בכל השנה, ואינם יודעים כי זה העיקר, וזה התוספות, ולא יקובל התוספות בלתי העיקר... בפרט ביום נורא כזה צריך לשום נפשו בכפו לכוונת התיבות ואותיות כידוע, ובזה מעלים התפלות הפסולות של כל השנה כידוע מכל הספרים ואין להאריך בזה:

ובספר התניא (קונטרס אחרון ג)

"...ואינן מניחות אותן לסלקא לעילא זה"נ בתפלה שלא בכוונה שמחשב מחשבות זרות (אלא מפני שכוונתן לשמים לכך יש לה תיקון בקל לחזור ולעלות כשמתפלל בכוונה אפי' תפלה אחת מלוקטת מתפלות כל השנה כמ"ש במקדש מלך פ' פקודי).]

וראה מה שכתבנו בענין זה עוד בפרק הבא.

ביאור אפשרי בחידוש שבפרק הקודם

אינני בא בסוד ה', ואיני ראוי לומר ביאורים בדברים הנשגבים ממני. ואעפ"כ נראה לי להציע ביאור קצת בדברים הללו, ואף שאיני כדאי.

מדוע באמת תהיה תועלת בתפילה פסולה? כיצד היא מתערבת עם התפילה הכשרה? איך היא "מוכשרת" בעתיד אם היתה בלתי מספקת בשעתה?

נראה עפ"י מעשה שראיתי מובא על הרבי הגדול מקאצק זי"ע. בקאצק שונאים היו את החיקוי, את עשיית הדברים מתוך הרגל. נגד זה בפרט היתה להם מלחמה עיקשת ובלתי מתפשרת.

"לא תעשון כן לה' אלקיכם", נאמר בפרשת ראה. ביאר הרבי מקאצק: לעשות "כן" היינו לעשות בחיקוי, שכיון שכך נעשה בעבר, שוב עושים "כן", מתוך הרגל, מחמת שגרה. על כך זועק הכתוב: לא תעשון "כן". את ה' אין לעבוד בצורה שכזו!

ובמדרש בריש קהלת (פסקא ג) כתוב שבכל תקופה של חייו דומה אדם לדבר זה או אחר.

"בן שנה דומה למלך נתון באיספקרפסטי (עריסה) והכל מחבקין ומנשקין אותו. בן שתים ושלש דומה לחזיר שפושט ידיו בביבין. בן עשר שנה קופץ כגדי... הזקין הרי הוא כקוף".

והרי המדרש ממשיל אדם זקן לקוף, ואינו כותב במה הוא דומה לקוף, באיזה פן נעשית ההשוואה?

אמר הרבי מקאצק: תכונתו של קוף הוא החיקוי, ידוע שקוף מחקה (imitates) אחרים. גם אדם זקן מחקה.

את מי? את עצמו! אין הוא עושה דברים היום משום שהוא עושה אותם היום, אלא משום שכך עשה גם אתמול וגם שלשום, כך היא דרך החיים שהוא כבר סלל, והיום אין הוא סולל כביש חדש, אלא נוסע על כביש שהוא כבר סלול. דומה לקוף...

ועל זה כתוב: לא תעשון "כך"!

סיפור: פעם לפני חודש אלול נאספו חסידי קאצק ונדברו ביניהם, אודות תקיעת שופר בכל בוקר שעומדים הם לקיים כנהוג בכל חודש אלול.

וכך הם דנו: מי אומר שאנחנו עושים את זה משום שאנחנו עושים את זה "השנה"? שמא אנחנו עושים את זה השנה רק משום שכך עשינו בשנה שעברה? -נמנו וגמרו שיש לכך עצה: השנה לא יתקעו בשופר, וכך יהיו בטוחים שאין כאן שום חיקוי ושום הרגל! אלא שכמובן נדונו הדברים רק בתחום המחשבה, ומה בנוגע למעשה - האם נבון לנהוג כן למעשה? את זאת שאלו את הרבי.

הרבי שמע את הדברים, וכך הוא הגיב: חוששים אתם שמא השנה אתם תוקעים רק בגלל ששנה שעברה תקעתם? אין עצתכם עצה. כי, אם לא תתקעו באלול השנה, שמא בשנה הבאה גם כן לא תתקעו, משום שלא תקעתם השנה - שוב 'חיקוי'!! מן החיקוי אין אתם נמלטים!! מוטב, איפוא, שתכשלו ב'חיקוי' במעשה טוב של תקיעת שופר, מאשר במעשה גרוע של ביטול מנהג קדוש זה...

את דברי תבונתו של הרבי זי"ע נקיש לכאן, לעניינינו.

נכון שתפילת מנחה של היום, כשהיא ללא כוונה, פסולה היא בעצמותה. אך הלא מי שיתפלל היום יתפלל גם מחר, ושמא מחר יכוין. ואילו אם לא יתפלל היום, ממילא גם למחר לא יתפלל, ונמצא שלא מגיע כלל אל התפילה בכוונה. עדיף שיתפלל היום גם בלי כוונה, כי דרך זו היא שתביאנו להגיע בסופו של דבר אל התפילה הנכונה והראויה.

וא"כ, נמשיך ונעמיק עוד: התפילה שאינה ראויה, היא שלב מהשלב שצריך לעבור, בלעדי שלב זה לא יגיע האדם אל המטרה הנרצית. זהו בבחינת "מתוך שלא לשמה בא לשמה". ו"אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם תחילה". נמצא א"כ, שהתפילה ללא כוונה היא הגורמת, היא המביאה לידי תפילה בכוונה. היא השלב שצריך לעבור כדי להגיע לתכלית, וממילא כשמגיעים לתכלית, היא גם נכללת במעשים הרצויים לפניו ית', כי היא האמצעי המביא את השלב הסופי.

בדין הוא, אם כן, שהתפילה שהיא ללא כוונה תהא נכללת ומתערבת ומתעלה יחד עם התפילה הראויה, ושתיהן יחדיו יעלו לרצון לפני אדון כל!!

נ.ב. כל מה שכתבנו בזה בענין תפילה - נראה ששייך לאמרו גם לענין לימוד תורה וקיום מצוות.

שהנה כתב ה"באר היטב" (תקעא א) וז"ל:

"ודע שכל המעשים שאדם עושה ותורה שלומד בעודו רשע בעו"ה מוסיף כח בקליפות עד שחוזר בתשובה מוציא מהקליפה",

עכ"ל. וכ"כ בשו"ע הרב הל' ת"ת פ"ד ה"ג, ובתניא ספל"ט. והביאור כפי שהצגנוהו לענין תפילה - שייך הוא גם כביאור לענין תורה ומצוות, וכנ"ל.

ההשתוקקות למצוות (מדברי ה"שם משמואל")

[בוידוי מעשרות נאמר:] "ולא שכחתי", פירש"י - מלברכך על הפרשת מעשרות. ותמוה, דהא ברכות דרבנן.

והנה כ"ק אאמו"ר זצלה"ה [בעל ה"אבני נזר"] אמר בשם שו"ת ר"י מגא"ש דקאי על ברכת שהחיינו. כוונת הדברים, כי עיקר המצוה הוא החיות והשמחה ותשוקת האדם למצוה, דהיינו שהוא עושה המצוה מפנימיות הלב, וע"כ הוא משתוקק מתי תבוא לידו המצוה ויעשנה.

וע"כ ברכת שהחיינו היא דאורייתא, כי זה עיקר המצוה כשעושה בשמחה וחיות כנ"ל, וזה מורה ברכת שהחיינו כמובן.

ספר שם משמואל פרשת תבוא - שנת תר"ע

מחשבות זרות בתפילה

דברי חיזוק מרבי נחמן

הדברים דלהלן נכתבו בספר שיחות מוהר"ן (אות עב) של רבי נחמן מברסלב זי"ע:

"...גם אמר שזה טובה גדולה מה שבאים עליו מחשבות זרות ופניות כי בלא זה אם היה האדם מתפלל התפלה כראוי לא היה אפשר לסבול כלל את גודל עצם הקטרוגים שיש על התפלה שהיא כראוי. אבל על ידי שהתפלה מלובשת במחשבות זרות, על ידי זה אין החיצונים מסתכלין עליה כל כך ואין הקטרוג גדול כל כך, ועל ידי זה יכולה התפלה לעלות. ובוחן לבבות הוא יודע האמת לאמיתו שאף על פי שיש להאדם פניות ומחשבות זרות, אף-על-פי-כן פנימיות מחשבתו הוא לה' לבדו כי פנימיות כוונתו בתפלה הוא באמת להשם יתברך. והשם יתברך בוחן לבבות ומסתכל על פנימיות כוונתו ורצונו ומקבל תפלתו באהבה אף על פי שהיא מלובשת במה שמלובשת, כי פנימיות רצונו וכונתו הוא טוב.

וזהו (משלי י"ט כא) "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום". היינו שיש מחשבות הרבה בלב איש בשעת התפלה כי אז באין עליו בלבולים גדולים ומחשבות רבות. אבל "עצת ה' היא תקום". היינו פנימיות הנקודה שבלב, מה שבפנימיות המחשבה מתכוין להתפלל להשם יתברך לבד, שזה בחינות 'עצת ה' ' שמתכוין להשם יתברך לבד בפנימיות מחשבתו, זה נשאר קיים בחינת 'עצת ה' היא תקום' כנ"ל. על כן אין להסתכל על שום מחשבות חוץ ופניות רק להתפלל כסדר כנזכר לעיל".

התפילה -

חידוש הפרספקטיבה על החיים

מטרתו של פרק זה הוא דברי חיזוק, עידוד והדרכה: כיצד להפוך את התפילה - אפילו אם היא רק 10 דקות - לעשר דקות של שמחה!

פרק זה נלקח מספר "רגשי לב" (בנושא תפילתן של נשים), לידיד נפשי היקר רבי מנחם ניסל שליט"א. הוא נכתב בפרט עבור נשים (נשואות) - הן בהתייחסות לאתגרים בהם הוא דן, והן ביחס לפרקי הזמן המוקדשים לתפילה. ברם, הרעיונות הכלולים בו שווים לכל נפש, לגברים ולנשים כאחד. תשואות חן לו על רשותו האדיבה להדפסת פרק זה.

• תפילה - חידוש הפרספקטיבה

• תפילה - ב-10 דקות?

תפילה - חידוש הפרספקטיבה של חזון החיים

אנשי דורנו טרודים הם תמיד. קצב החיים המודרניים מהיר מאד. כולם עסוקים - תופעה המצויה הן בגברים והן בנשים. יש טרודים בעבודתם, יש שמוסיפים לעסוק בגמילות חסדים, והצד השווה הוא שאין הרבה זמן פנוי לתפילה. ונשים - הן הרי אלו שמטפלות גם בכל טרדות הבית המרובות.

קשה להיות עקרת בית - העבודה עלולה להיות משעממת וחד-גונית. כלים, כביסה, נקיון, חיתולים. ושוב אותו דבר, וחוזר חלילה. וכל מה שעושים, אינו מונע את הצורך לחזור למחרת שוב לאותן פעולות.

שעמום. הרגשה של שפלות.

האמת היא, שדורנו באופן כללי הגיע לשפל במדת ה"שמחת חיים" הפועמת בו. אנשים בכלליות נטולי חזון וחסרי שאיפה לחיים של רוממות. אין שום כיוון ברור בחיים, רק הליכה מהירה ל... לא יודעים לאן... אין מטרה. זה מצער, אבל זו האמת. קשה לאדם לחוש חשיבות, גדלות, אידיאליזם.

חזון החיים נתמעט.

כיצד ניתן להתמודד עם זה? מהו "חזון החיים" שיכול להנחיל לנו את "שמחת החיים"? נציע בזה פרספקטיבה חדשה: ראיית התמונה "בגדול" - זהו שורש של שמחה מיוחדת, היא הנותנת לאדם משמעות אמיתית בחייו.

וכאן, בדיוק בנקודה זו של גדלות האדם לעומת פחיתותו, יש לנו לקבל חיזוק מנקודת המבט של היהדות; ותמיכה יומית ממעשה התפילה.

הבה נסביר דברים אלו: אין אנחנו אנשים תלושים הנמצאים במקום מקרי כלשהו וחיים את חייהם כפי המזדמן. יש לנו אחריות, אתגר, מטרה. אנחנו עם ה', והדבר החשוב לנו ביותר הוא להעביר את ערכי היהדות הלאה לדור הבא; אנחנו חוליה המקשרת בשרשרת זו שתחילתה באבות הקדושים ובמעמד הר סיני, וסופה בביאת משיח בגאולה העתידה.

כשמבינים את המטרה, כשרואים את עצמנו כטבעת מקשרת בשרשרת הדורות, הרי שנגלה לעינינו תפקיד גדול ונעלה.

כל בית בישראל הוא "מוסד" בפני עצמו, בעל חשיבות מיוחדת ונעלית. שני ההורים הם המנהלים והראשים, שהכל תלוי בהם. כל טיפול בצרכי הילדים וטרדות הבית הוא חלק מהמאמץ של כל עם ישראל, להמשיך הלאה את קיום האומה ואת החזון הגדול שכלפיו אנו צועדים. כל מעשה קטן מצטרף לשרשרת מעשים גדולה של מיצוי פוטנציאל החיים והתקרבות ליעד הסופי, למטרת החיים כולם.

ואז; יש משמעות גדולה גם לטרדות הבית הקטנות והיומיות, כל פעולה של קיום הבית הוא חלק מהתהליך הגדול של נצחיות עם ישראל. אכן, הכל תלוי בגישה!

גישה זו שנתבארה לעיל, נתמכת בתפילת שמונה עשרה. ברכותיה של התפילה עוסקות בשאיפה לקראת האידיאל הגדול, במבט על התמונה הכללית. התפילה מפרטת את הדברים החשובים ביהדות, וממילא - גם את שאיפות החיים העמוקות ביותר שבלבנו. ובכך כל יהודי רואה גם את החשיבות של החיים שלו עצמו.

ניגש לתפילה כהזדמנות יומית לחזק את הפרספקטיבה הנכונה על החיים ומטרתם, ואת השאיפה לקראת האידיאל שלמענו קיים עם ישראל. ובכך גם כל יהודי יחיד ימצא את מקומו, את תפקידו האמיתי, וממילא את שמחת חייו. עד כה, עסקנו בתחום המחשבה; הפרק הבא יעסוק בפן המעשי, כיצד ליישם את כל הנ"ל בעולם המעשה של התפילה.

תפילה - ב - 10 דקות?

פרק זה יעסוק ביישום המעשי של הרעיון שהובא בפרק הקודם.

מציאות החיים שלנו היא כזו, שתמיד אנו עסוקים. טרדות רבות יש מכל צד, ומסוגים מגוונים. לא דבר נדיר הוא שאשה הרוצה להתפלל מתקשה למצוא זמן פנוי לכך; הן הטרדות כה רבות הן!

למרות זאת, אם משקיעים מאמץ - כמעט תמיד ניתן למצוא פנאי לייחד זמן לתפילה, עכ"פ זמן מועט. אך כיצד ניתן לנצל זמן שהוא מועט, לתפילה שתהא משמעותית, ערכית ומרוממת?

לשאלה זו נקדיש את השורות הבאות; "מה לעשות כשיש רק 10 דקות להתפלל?" והנה מצד ההלכה, ראוי שהזמן הלזה ינוצל לקטעי התפילה המוזכרים בפוסקים כחיוב [או עכ"פ כראוי ונכון] לתפילת נשים¹¹.

וכאן באים אנו לתת תבלין לקטעים אלו; להסביר איך להתפלל את התפילות האמורות, כדי שהתפילה תחדור לעומק ותשאיר את רישומה בלב. באיזה מבט ובאיזו גישה יש לנקוט, כדי לנצל את המקסימום מן הזמן המועט ולקבל ממנו את מלוא המשמעות.

וסוד העניין הוא, כדברי הגמרא במסכת ראש השנה (לה.):

"לעולם יסדיר אדם תפילתו ואח"כ יתפלל".

11. באופן כללי: ברכות השחר, וקריאת שמע מתחילתה, ומשם והלאה עד סוף שמונה עשרה. עי' ב"קובץ תשובות" (למרן הגר"ש אלישיב שליט"א) ח"א סי' י"ד, וב"רגשי לב" פרק ה', וב"שירת הלב" - בפרק העוסק בהלכות תפילה לנשים).

וכתב על זה הגר"א מווילנא:

"צריך להחריש מקודם התפילה ולחשוב על התפילה, דאז התפילה אחר כך שגורה בפיו, דדבר שאדם חושב קודם שידבר הדבר, אחר כך הוא שגור ולא מגומגם. וזהו ענין מה שאמרו צריך לסדר תחילה" (ביאור הגר"א לתקו"ז מח, ב ד"ה "והאיש משתאה").

ואם כן, לעניננו: לפני כל קטע של תפילה, יש להרהר מעט מהו כוונתו ותפקידו של קטע זה. יש להפנות את תשומת הלב לעמוד על משמעות הקטע; לא כוונת המילים, אלא המשמעות, הרעיון הכללי, הנושא במבט "רחב". להבין מה תוכנו ותרומתו של הקטע ביחס לכלל הקשר בין האדם לקב"ה. ובקטעים הדנים בגאולת עם ישראל וצרכי הכלל, לחוש את משמעות העובדה שהאדם אינו בודד בעולמו, אלא חלק מן הכלל והייעוד והנצחיות - על כל המשתמע.

הבה נפרט, לפי סדר התפילה:

ברכות השחר: בברכות אלו אנו מודים על הטובות והחסדים שעושה עמנו ה'. זה מעורר רגישות לכל הטובות המרובות שעושה ה' במשך כל היום וכל החיים! אפילו הדברים ה"קטנים", שאדם מרגיש שהם באים "ממילא" - מתעוררת תשומת הלב לחוש בהם את חסד ה'.

הידיים, הרגליים, העיניים.

הבריאות.

הנשמה.

ברוך השם, ברוך השם, ברוך השם! כה רבות הן הטובות, כל כך הרבה חסדים. דרכו של אדם להתרגל לקיומן ולא לשים לב אליהן. ברכות השחר מעוררות את הרגישות המיוחדת הזו. יש להתבונן בפרט בברכת "שעשה לי כל צרכי", זה נותן חיזוק גדול לכל מי שרוצה להתקדם במידת "השמח בחלקו".

פסוק "שמע ישראל": לפני אמירת הפסוק, יש להכין את המחשבה לכך שבאמירת פסוק זה אנו עומדים להביע ולהכריז את עיקרי אמונתנו; תוכן הפסוק הוא הציר המרכזי של כל החיים.

אמירת הפסוק בכוונה מביעה ויוצרת הזדהות עם כל הנאמר בו.

"שמע": כאן יש לחשוב: "שמע" היינו שמיעה אישית. על כל יהודי להבין ולדעת מצד עצמו, ואני יוצרת קשר שלי עם ה'. לא רק כאמונה שעוברת 'בירושה', אלא משום שזו האמונה האישית שלי.

"ישראל": חלק מרכזי מהמהות שלי היא שאני חלק מאומה, וכל האומה - שאני חלק ממנה, היא אומה שמטרתה לפרסם את אלהותו בעולם. "עם זו יצרתי לי - תהלתי יספרו"!!

"ה": אני מאמינה שה' ברא את העולם, בהכרזה זו כלולה המטרה הנעלית ביותר בחייו של יהודי. ברוך השם שזכיתי לאמונה האמיתית!
יש לכוין שה' הוא אדון הכל, היה הוה ויהיה (שו"ע או"ח סי' ה').

"אלהינו": כל "אלהים" לשון מנהיג ובעל הכחות. הקב"ה מנהיג את העולם, ועם ישראל הוא מרכז הכל! א-להינו - אני מאמינה שה' מנהיג אותנו בפרט, ושעם ישראל הם במרכז ההשגחה!

"ה' אחד": אני מאמינה שתכלית העולם כולו הוא, שהקב"ה יהיה מלך, ויהיו מלכותו ואחדותו ניכרים לעיני כל!

פסוק אחרון בשמע: **"...אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים כו".** צריך להזכיר יציאת מצרים לפני שמונה-עשרה, כדי שיהא סומך גאולה לתפילה. והענין - הכרת הטוב אל הקב"ה עבור כל הישועות שבהם מושיע את עם ישראל, והבטחון שבידיו של ה' הם כל הגאולות, [ולכן ראוי להתפלל אליו דוקא, כי הוא יכול להושיענו מכל צרות ופורעניות המתרגשות ובאות לעולם] (עפ"י רבינו יונה ברכות ד:).

דקה קודם התפילה: דקת מחשבה של הכנה: 60 שניות לפני התפילה, להתכונן כראוי לקראת תפילת שמונה-עשרה. גם זה בבחינת "יסדיר אדם תפילתו ואח"כ יתפלל". ואע"פ שמדובר במי שזמנה המוקדש לתפילה מסתכם ב-10 דקות בלבד, הזמן מצומצם וכל דקה יקרה, בכל אופן כדאי ורצוי להשקיע דקה זו, כי כה משמעותית היא ביכולת להתפלל בצורה איכותית, וכבר נפסקה הלכה (או"ח סימן א') שטוב מעט בכוונה מהרבות בלא כוונה. ואם 60 שניות הן זמן ארוך מדי - גם 20 שניות יכולות לעשות מהפיכה באיכות הכוונה שבתפילה!

שלשה צעדים: בזמן פסיעת שלשה צעדים קדימה לקראת התפילה, יש לחשוב: הריני בזה יוצאת מהעולם הפרטי והקטנוני שלי, ואני מקשרת את עצמי להיותי חוליה בנצחיות של עם ישראל. אני עומדת להתפלל עבור צרכי הכלל, ועבור המטרות הנצחיות של האומה ושל העולם כולו.

שמונה עשרה: יש לחשוב על שלשה עיקרים:

- זכות גדולה היא לעמוד לפני ה', להיות האדם מדבר עם המלך. אני מדברת עם ה', והוא מקשיב ושומע.
- הענינים שעליהם מבקשים בשמונה עשרה, הם החשובים בחיים. כשיש לי הזדמנות לבקש, אלה הם דברים שראוי לבקש עבורם!
- רק ה' יכול לעזור, ורק בידו האפשרות למלא בקשות אלו.

בסיום שמונה עשרה: לפני פסיעת שלשה צעדים אחורה, זה הזמן המתאים לבקש עבור מה שמפריע לי באופן אישי; שאלי את עצמך: "מה באמת מפריע לי?" כאן המקום לומר בקשות פרטיות, במילים של האדם עצמו הנובעות מן הלב (וגם באנגלית אם קל יותר). שמוישי'לה יצליח בלימודים שלו, ושרבקה'לה תבריא מהחולי, ושנצליח להשיג כסף ולהתגבר על החובות... שאזכה למצוא שידוך הגון [או: להפקד בזרע של קיימא]... כל מה שלא נכלל בשמונה עשרה.

זהו, נגמרו 10 דקות. חוזרים לטפל בבית ובכלים ובכביסה.

אבל חוזרים עם תחושה קלה יותר, כי ברוך השם זכינו - לפחות למשך עשר דקות של תפילה - למילוי המצברים, לחיזוק האמונה, לנתינת הדעת על מה חשוב בחיים, לדיבור עם בורא העולם.

גם עשר דקות הן אוצר יקר!

"אשרינו!"

להחדיר ללב את גודל הזכות

כאשר רוצים לחוש את השמחה שבמעשה התפילה, חשוב להחדיר ללב את ההכרה בחשיבותה של התפילה. נחוץ לדעת אודות גודל הזכות שיש בכך שאדם זוכה לעמוד בתפילה לפניו ית'. כשנתבונן בדבר נוכח, שחלק מעצם התפילה מוקדש להדגשת זכות זו. על כך, בפרק זה.

סופה של כל תפילה, הוא באמירת "עלינו לשבח". נוסח נפלא ומרומם, שמרוב אמירתו הוא עלול להשחק ולהעשות מורגל על הלשון. קשה להרגיש רגשי התעלות, כאשר האמירה היא במרוצה וללא תשומת לב.

ברם, נפנה את תשומת לבנו לתוכן של תפילה זו: הודיה ושבח.

אנו מציינים בה את חובתינו לשבח את ה' על כך, שאנחנו זוכים להתפלל לה'.

לא כמו הגויים, המתפללים אל אל לא יושיע.

אנחנו זוכים להתפלל למלך מלכי המלכים הקב"ה. ועל זכות זו, רצוננו לתת שבח והודיה.

זו הנקודה שאנו מדגישים בגמר כל תפילה ותפילה! (בראש השנה ויום הכיפורים, נאמרת תפילה זו לאט, בנעימה ובכוונה. כמה מרוממת היא אמירת "עלינו" אז בימים נוראים! האם אי אפשר לומר את התפילה בצורה ראויה גם בשאר ימות השנה? ואם אמנם זה קשה מדי תמיד, עכ"פ לפעמים, לעיתים מזומנות, אפשר לומר אותה לאט, בהתרוממות הרוח והודיית הלב, ובשימת לב לתוכן. ואולי גם בניגון מתאים. אין הדבר "גוזל" אלא דקות ספורות, ובכוחה של אמירה כזו, אפשר ממש לשנות את כל הרגשת התפילה, וכפי שיתבאר מיד בהמשך).

זכורני שבאחת השנים, באו לביתי ביום הפורים בחורים מהישיבה בה לימדתי. הם שרו ורקדו כנהוג עד שהגיע זמן תפילת המנחה, ואז דפקתי על השלחן והכרזתי "מנחה! - אשרי יושבי ביתך..."

אחד הבחורים - אשר אני מכיר לו טובה עד היום עבור זה - רצה להמשיך עוד הלאה את רוח יום הפורים, והתחיל לשיר ולרקוד את הניגון המפורסם למילים אלו: "אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו". שאר הבחורים שרו ורקדו בעקבותיו - במשך כמה דקות, ואח"כ המשכנו בתפילה כרגיל. ומדוע אני מכיר לו טובה עבור זה?

משום שהניגון חדר עמוק לליבי (אולי משום שהלב פתוח יותר בפורים). ועכ"פ, במשך התקופה שאחרי כן הייתי מזמר לעצמי ניגון זה כל אימת שהתקרב זמנה של תפילת מנחה.

ומה בכך?

התחלתי לשים לב לתוכנן של המילים, ולרעיון המובע בהן. אשריהם של אלו שיושבים בביתך. מאושרים הם, זכות מיוחדת בידם. ומהי? "עוד יהללוך סלה", הם זוכים להלל אותך: אשריהם של העם שזכו לכך שה' הוא אלקיהם.

זו ההקדמה המתאימה לפני התפילה: ההרגשה שזכות נפלה בחלקי להתפלל ולהיות מאלו ה"רואים פני השכינה!"

ה"עלינו" שאחר התפילה, דומה מאד בתוכנו ל"אשרי" שלפני התפילה. בשניהם כלול אותו רעיון: התפילה היא זכות מיוחדת, לדבר עם ה'.

וכמה תואמים הדברים למה שהביא ה"משנה ברורה" סי' קל"ב ס"ק ח':

כאשר אדם אומר "עלינו" בכונה, כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים ואומרים: "אשרי העם שככה לו אשרי העם" כו', ע"כ דבריו.

וא"כ, נמצא כי זהו המבנה של תפילת מנחה:

תפילת "שמונה עשרה", שהיא בגדר "לחזות בפניו של הקב"ה" ולדבר עמו (כדברי הגר"א).

תפילת "אשרי" לפניה, המציינת את האושר המיוחד בכך שזוכים להתפלל.

ותפילת "עלינו" לאחריה, בה אנו מודים ומשבחים על שנפלה בחלקינו זכות מיוחדת זו.

אדם המחדיר בלבו גישה לתפילה שתהא דומה לגישה לנבואה - שמחת הלב בקרבת ה' ואהבתו, זוכה להרגיש רוממות בתפילתו. אין זו תפילה של שגרה, אלא תפילה חיה ותוססת.

בעצם, זהו גם ענינם של פסוקי דזמרה בשחרית - להכשיר את הלב לתפילה בשמחה.

שכך איתא בגמרא (ברכות לא):

"תנו רבנן, אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ... אלא מתוך שמחה של מצוה"

ובתוספות שם:

"ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ו"אשרי" קודם תפילה"

הבה נאמר את הפסוקי דזמרה וה"אשרי" באופן המשרה שמחה בלב, נאמר נא את ה"עלינו" בצורה של שבח על הזכות הגדולה שיש לנו, להתפלל.

הבה נאמר את ה"שמונה-עשרה" בשמחת לב על כך שאנו יכולים לראות את פני השכינה (לפי ערכנו).

ואזי, אכן תהא תפילתנו תפילה ראויה, שמחה ומרוממת.

שתי ברכות של שמחה

(על פי ספר "עלי שור")

האמונה מביאה שמחה.

המאמין האמיתי הוא שמח בחלקו, כי ברור לו שאין הקב"ה מקפח כל בריה, ובכחות שה' נתן לו - יכול האדם בהחלט להגיע לשלימותו. לכן חייב אדם לקבל את עצמו כפי שהוא ולהיות מרוצה עם מה שיש לו - הן ברוחניות והן בגשמיות. זהו העומק בשמחה זו, שהאדם מוצא שלום עם עצמו וגורלו וחי בהרמוניה עם עצמו.

התפילה בכללותה מחזקת את האמונה, שהרי יסודה של התפילה הוא ש"הכל בידי שמים".

ויש גם לייחד מקום להתעורר בזה, והוא - בברכות השחר. בברכת "שעשה לי כל צרכי", ובברכת "המכין מצעדי גבר" (שפירושה היא, שהקב"ה מכין את דרכו של האדם ואת כל תהלוכות חייו).

יש להגיד כל בוקר שתי ברכות אלו בהתבוננות מרובה ובחיזוק רב באמונה, עד שמגיעים ממש לשמחה בחלקו. וזאת לא יום או יומיים, אלא חודשים רבים.

(עפ"י עלי שור ח"ב עמ' שכ"ו)

שירה

שמחה בתפילה - ע"י שירה

לעיל כתבנו אודות כך שהתפילה הראויה צריכה שתהא בשמחה. ויש לנו להמשיך וללבן, כיצד להגיע לרגש זה. שהרי השמחה איננה תלויה בתנועות האיברים, שיוכל האדם להניעם כרצונו, אלא, השמחה תלויה ברגשת הלב - וכי זה נתון להחלטתו של האדם?

והנה הובא לעיל (בעמ' 119) מדברי הגר"א, שהתפילה דומה באופן מסוים לנבואה. שתיהן בגדר ראיית פני ה'. ואשר על כן, כשם שהנבואה מושגת רק ע"י שמחה, כך גם התפילה צריכה להיות ברגש זה.

מעתה, גם את האופן להשיג שמחה זו, נלמד מהמבואר בענין הנבואה. ואין כוונתנו בזה אלא לפתיחת הלב ע"י שירה.

שירת בני הנביאים

נחזור נא לימי קדם, לתקופה שהיתה נבואה שורה בישראל, תקופת גדולי הנביאים כשמואל, אליהו ואלישע. מסופר בתנ"ך, שהיו מתקבצים אליהם "בני נביאים", שמטרתם היתה ללמוד מגדולי הנביאים את הדרך להגיע לפסגת ההשגה האנושית - הנבואה.

אלו היו ה"ישיבות" החשובות שבדור, קבוצות תלמידים שבאו ללמוד את ההנהגה הראויה מפי הנביא שהיה הגדול בדורו.

מה היה עסקם של התלמידים? מלבד התמדתם ויגיעתם בעבודת התורה, התפילה והמצוות בהפלגה עצומה, אלו הנהגות מיוחדות היו בישיבות הללו של גדולי האומה שהביאו את התלמידים לידי נבואה?

הסכת ושמע לדברי הרמב"ם (יסודי התורה פ"ז ה"ד) בדבריו על הנבואה:

"כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים. שאין הנבואה שורה כו' אלא מתוך שמחה. לפיכך בני הנביאים, לפנייהם נבל ותוף וחליל וכינור והם מבקשים הנבואה, וזהו שנאמר והמה מתנבאים כלומר מהלכים בדרך הנבואה עד שינבאו."

הנהגות אחרות לא כתב הרמב"ם... ובכן כאן נתגלה לנו הסוד! כח השירה והניגון! זהו הכלי המיוחד שעל ידו מגיעים לידי קרבת אלקים, עד כדי השגתו ית' באספקלריית הנבואה ממש!

שמא תאמר בלבבך, שהנהגה זו נצרכת היא אמנם לנביאים ולבני נביאים, אבל לא נאמרה לכלל ולכל אדם... הסכת ושמע לדברי הגמרא.

הגמרא מפורשת ערוכה לפנינו במסכת ערכין (יא.) וז"ל:

"מנין לעיקר שירה מן התורה... 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב', איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר זה שירה!"

א"כ, כשכתובות בתורה המילים "בשמחה ובטוב לבב", הכוונה היא לעבודת השירה. ומעתה, כשהתורה באה בתביעה לבני ישראל, "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב..." - ותביעה זו בודאי לכל יחיד ויחיד נאמרה..., הרי זו תביעה על כל אחד שיעבוד את ה' בשירה, וע"י שירה יעורר את ליבו לשמוח באהבת ה'!

מעתה יהא מובן מאליו, שכך ראוי להיות גם בתפילה. התפילה, שהיא בבחינת ראיית פניו של הקב"ה, וששרשה נעוץ ברגש השמחה על זכות זו, תוכל להיות נאמרת בצורה נכונה ואמיתית, כאשר היא קשורה לשירה וזמרה. וכך אמנם ראיתי מובא בשם אדמורי"ם, שכאשר שאלו אותם חסידים כיצד הדרך להיטיב את הכוונה בתפילה, היו משיבים ואומרים שיש לשיר ולזמר את התפילה!

את העצה הזו מצאתי בס"ד במקור קדום מרבותינו הראשונים, ב"ספר חסידים" של רבי יהודה החסיד, שכך כתב שם (באות י"ח - את תחילת הציטוט כבר הבאנו לעיל, וכאן מובא במלואו) וז"ל:

"שרש התפילה שמחת לב בהקב"ה, שנאמר 'התהללו בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה' ולפיכך היה דוד מלך ישראל מנגן וכינור על כל תפילותיו וזמירותיו כדי למלאות לבבו שמחה באהבתו של הקב"ה."

כך היתה הנהגתו של דוד המלך בבואו להתפלל!

"והנה דוד ערך שולחן התפילה לכל באי עולם, וכיון שבא דוד - באת תפילה לעולם, כי הוא החזיק יסודותיה והדריך בה לכל הבריות, ולימד דעת את העם איך יתנהגו בתפילה ובתחינה לפני אדון הכל" (רבנו בחיי, כד הקמח ריש ערך "תפילה"),

ואם כך היתה דרכו - כך ראוי גם לנו.

ובאמת, בהמשך כתב ה"ספר חסידים" את הדברים בצורה מפורשת וברורה, כהנחייה מעשית לכל אחד ואחד, כיצד לעורר בלבו כוונה כשמתפלל.

ואלו דבריו (באות קנ"ח):

"טוב להתפלל ולכוין בשמחה ובכבוד להקב"ה להתפלל בכוונה..."

חקור לך אחר ניגונים וכשתתפלל אמור אותן באותו ניגון שנעים ומתוק בעיניך, באותו ניגון אמור תפלתך ותתפלל תפלתך בכוונה וימשוך לבך אחר מוצא פיך.

לדבר בקשה ושאלה - ניגון שמכין את הלב.

לדברי שבח - ניגון המשמח את הלב.

למען ימלא פיך אהבה ושמחה למי שרואה לבבך ותברכהו בחיבה רחבה וגילה כל אלה הדברים המכינים את הלב."

מפי הנסיון למדנו, שלא כל אחד מתעורר ע"י שירה. ישנם כאלה שאין לבם נמשך ע"י כח הניגון ואין הדבר משרה שמחה בליבם. לא להם נאמרו הדברים בפרק זה. אנשים אלה ימצאו את השמחה בדרכם שלהם, בגישה של רוממות, ואהבה ודביקות. בשימת לב לגודל יקרת ערכה של תפילה, שהיא התעלות מיוחדת - הזדמנות לשוחח עם בורא העולם ולהתקרב אליו.

אבל אלו שיכולים להתעלות ולשמוח ע"י שמוצאים "ניגון שנעים ומתוק בעיניך" (לשונו של "ספר חסידים" שצוטט לעיל), ובכך ללכת בעקבותיו של אדוננו דוד המלך ע"ה - ראוי להם לנצל כלי זה, עם כל העוצמה הכרוכה בו.

משה רבינו התפלל מעומק לבו שיזכה להכנס לארץ ישראל, ועל כך כתוב: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא". אומרים חז"ל (ילקוט ראובני שם) שמשה התפלל תקט"ו (515) תפילות כמנין "ואתחנן", ועל כך העיר בעל הטורים (שם):

"ואתחנן בגימטריא שירה, שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפילתו".

וכבר העירו קדמונים שהמילה "תפלה" והמילה "שירה" עולים שניהם למספר זהה בגימטריא, ושניהם כמנין "ואתחנן" - מספר התפילות של משה!

השירה - פשוטו של מקרא הוא!

לאור הדברים האמורים, נפתח בפניך, ידידי הקורא, צוהר למבט מחודש אל דבר המוכר לך מאד: פסוקי התהילים.

ישנו מסר חד וברור השזור כחוט השני בין פסוקי ופרקי התהלים המופיע עשרות פעמים, וללא ספק מהווה את אחד המסרים המרכזיים ביותר שבהם: עבודת השירה לאלקים.

ועל הנהגה זו, הנהגת הקירבה לה' הבאה ע"י שירה, אנו רגילים לקרוא בקריאה חטופה ושטחית ["כמו לקרוא תהילים"...] ולא שמים לב בצורה מוחשית למציאות המתוארת בהם!

חשוב נא, ידידי היקר, על משמעות המילים - כפשוטן ממש!

• שירו לה' שיר חדש!

• בנבל עשור זמרו לו!

• יהללו שמו במחול, בתוף וכינור יזמרו לו!

• הללוהו בנבל וכינור, הללוהו בתוף ומחול, הללוהו במינים ועוגב!

• נכון לבי אלקים, אשירה ואזמרה!

• עורה הנבל וכינור, אעירה שחר!

• זמרו לה' בכינור, בכינור וקול זמרה, בחצוצרות וקול שופר...

• שאו זמרה ותנו תוף, כינור נעים עם נבל!

כפשוטן ממש נאמרו הדברים. לא בדרך רמז ודרוש, ולא כמשל ומליצה. בכיוון

ברור מצביעים הפסוקים: זו הדרך לכו בה!

שירו לו! זמרו לו!

ואכן לא בחנם נקרא דוד המלך ע"ה: "נעים זמירות ישראל".

כוונת התפילה -

מקצתה ככולה

לא לו המרגישים בנפילת רוח, שלמרות מאמצייהם החזקים ביותר אינם מצליחים לכוין כראוי ברובה של התפילה - להם מוקדש פרק זה.

התפילה במהותה - תלויה כל כולה בלב. "ולעבדו בכל לבבכם - איזוהי עבודה שבלב? הוי אומר זו תפילה" (תענית ב.). ההגדרה המתאימה לזה היא: חובת הלבבות.

מן התורה אין נוסח קבוע לומר, וכן אין זמן קבוע להתפלל כדי לקיים חובה זו. כל אחד אומר את אשר בלבו, וזו המצוה. ומשעשה כן, יצא ידי חובת מצות התפילה דאורייתא - קיים אותה למהדרין.

לפיכך, גם לא שייך ענין של כמות. כל מה שאדם אומר, ואפילו משפט אחד ויחיד, אם אמרו בכוונה - קיים בזה את המצוה. לא בדיעבד אלא לכתחילה, לא במקצתה אלא בשלימותה. היה כאן "עבודה שבלב".

כל זה, כאמור, בנוגע למצוה הכתובה בתורה. אך אח"כ באו חז"ל ותקנו לנו זמנים קבועים להתפלל בהם, ונוסח קבוע שיש לומר אותו. לכאורה השינוי שנעשה בזה אינו צדדי אלא מהותי, שהרי מעתה התפילה היא חובת האברים: על האדם לומר כך וכך בזמן זה וזה. וכמו שהנחת תפילין ונטילת לולב היא חובת האברים, כך גם חובת התפילה היא כזו.

האמנם? היתכן?

האם נשתנתה התפילה מ"חובת הלבבות" ל"חובת האברים"? האם יתכן שתקנת חז"ל גרמה לשינוי במהות התפילה, בעצם הגדרתה?

בודאי שלא. התפילה נשארה חובת הלבבות במהותה.

ולא היתה כוונתם של חז"ל אלא ליצור מסגרת שבה יוכל האדם להגיע לרגשות הראויים לתפילה, ולנצל את הקביעות של זמני תפילה כדי שיעסוק הלב בתפילה, שלולי הקביעות - לא היה מתפנה לה.

החיוב דרבנן - אין תפקידו אלא לשמש מסגרת לקיום החובה שמדאורייתא. 'חובת האברים' כולה אינה אלא אופן ואמצעי שיבוא לידי קיום 'חובת הלבבות'. לא התחדשה שום הגדרה חדשה לתפילה, והיא נשארה 'חובת הלבבות' בלבד.

מפורשים הדברים בספר "חובות הלבבות" (שער חשבון הנפש פרק ג' חשבון ט') וז"ל:

"וראוי לך, אחי, שתדע, כי כוונתנו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל האלקים, וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה, ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהביה עליו.

ולפי שהיה כבד על הנפש לזכור כל זה בלי חיבור וסדר, כתבו (סידרו) רבותינו זכרונם לברכה הענינים שצריכים להם רוב כיתות בני אדם... במילים מתוקנות מפני שמחשבת הנפש הולכת אחר המאמר ונמשכת אל הדיבור".

מעתה, בואו חשבון. אם אדם התפלל תפילה ארוכה, והצליח לכיין רק במקצתה. באותו מקצת הוא אכן כיון כראוי, וביקש את בקשתו מעומק הלב - אבל כל זה רק במקצת התפילה; ובשאר התפילה הוא לא הצליח לכיין. הכיצד נגדיר תפילה שכזו, האם היא מוצלחת או שמא כשלון?

מן הסתם כשלון יש כאן, שהרי באחוזים כה גבוהים מן התפילה הוא לא כיון כלל.

אך בעקבות דברי הספר "חובות הלבבות" הנ"ל הייתי מציע שאיפכא מסתברא! בודאי הצלחה גדולה נחל האדם בתפילה זו! את ה"תפילה דאורייתא" הוא קיים בהידור, את "חובת הלבבות" המוטלת עליו הוא השיג. אין ספק שעל מה שזכה להתפלל, יוכל להודות בפה מלא ושמחה עצומה בהודאת "עלינו לשבח", שהרי אכן זכה לכל המעלות של המהות של תפילה. וממילא, גם את המצוה דרבנן קיים - שהרי לא נתקנה מתחילה התפילה ע"י חכמים, אלא כדי שיגיע אדם לזה, לקיום המצוה דאורייתא.

כמובן, עדיף היה לכיין כוונה שכזו בכל התפילה כולה, ובודאי איני בא להכחיש דבר פשוט שכזה, שהוא מובן מאיליו. אבל, מי שאין כחו מספיק לזה, ידע נא כי בבחינה מסויימת ניתן לומר ש'מקצת התפילה ככולה' - מקצת הנובע מעומק הלב ומקשר את האדם לאלקיו. זהו "הכל". זהו קיום התכלית של כל התפילה כולה.

הנסיון מראה שפעמים רבות אדם במצב הנ"ל מסתובב מדוכא, בהרגשה שתפילתו בגדר כשלון, ואינו מצליח להגיע לידי "כוונה". ואילו בעקבות ההגדרה דלעיל, הרי זו טעות גמורה. כי אותו אדם המביט על עצמו כנכשל, הרי לפי האמת מוצלח הוא ביותר, בכך שקיים (אפילו במקצת) את מצות "עבודה שבלב".

והבן דברים אלו, כי חיזוק גדול טמון בהם.

נ.ב. שמעתי להוסיף עוד על האמור בפרק זה: גם המתפלל בלי שום כוונה כלל, גם הוא מקיים פן מסויים של ענין התפילה.

שהנה כתב הרמב"ן (בדבריו הנודעים בסוף פרשת בא):

"...ואין אל עליון חפץ ב[עולמות] תחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו. וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה, ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו".

הרי שכוונת התפילה היא הכרזת הידיעה שה' הוא שברא אותנו, "בריותיך אנחנו".

ובאמת תמצא שכל אדם המתפלל 'מכריז' את זאת, כי עצם העובדה שהוא עומד לתפילה היא רק מחמת ההכרה שה' הוא הבורא.

ועל כן מתחדש מזה, שגם מי שלא כיוון כלל, אפילו מאומה, וכל תפילתו היתה באמירת המילים ללא מחשבה וכוונה, עם כל זה, בעצם עמידתו - מקיים הוא את כוונת ענינה של התפילה.

אמנם ברור שאין תפילה שכזו משפיעה על הלב כמו תפילה שעם כוונה, ואין ספק שעדיפות גדולה יש למי שכן מכוין. התפילה בלי כוונה - כגוף בלי נשמה.

אך עכ"פ חיזוק גדול וחשוב הוא בידיעה והבנה זו, שאפילו המתפלל ללא כוונה במילים - הישג גדול וחשוב יש לו בעצם מה שהוא עמד בתפילה לפני ה'.

והערה חשובה ונכבדה למדנו כאן.

התפילה בשמחה נענית יותר

(מדברי הבעל-שם-טוב)

התפילה שהיא בשמחה גדולה - בודאי יותר מקובלת לפניו יתברך יותר מהתפילה בעצבות ובבכיה.

ומשל לזה, כשעני שואל ומבקש ומתחנן לפני המלך בבכיה גדולה - אעפ"כ אין נותנין לו אלא דבר מה. אבל כשהשר שואל ומסדר לפני המלך שבח המלך בשמחה ומתוך זה מבקש גם בקשתו, אז נותן לו המלך מתנה מרובה מאוד כמו שנותנים לשררות.

ספר צוואת הדיב"ש (מרבי ישראל בעל-שם-טוב)

- הנהגות ישדות צז.

תפילת "כל עצמותי"

הלקח העולה מפרק קצר זה - מהוה לפי דעתי את אחת ההנחיות המועילות ביותר לתפילה בכוונה באופן מעשי. כדאי לא רק לקרוא, אלא גם לנסות ליישם ולעשות בחיי היום-יום!

דרשות ליל שבת רבות שמעתי במשך שנותי, הזמן הפנוי שבין "קבלת שבת" לבין מעריב כמעט מתחנן שידרשו בו. הרבה חומר נכנס באוזני, אך רק מעט נקלט ונשתמר. אשתף אתכם באחת הנקודות שנקלטו אצלי היטב, ואשר אף כעבור שנים מרובות לא שכחתי, משל נחרתה ונחקקה בזכרוני. עמד לו חסיד סלונים, ודיבר על תפילה. ובתוך דבריו הזכיר מנהג שנהגו בו חסידים ואנשי מעשה שבעדתו, בתפילת שבת קודש בשחרית. והיינו, שייחדו זמן כדי לומר בכוונה מרובה את תפילת "נשמת כל חי".

לא רק שאומרים אותה במתינות, אלא שגם מייחדים לה לא פחות מחמש עשרה דקות. חמש עשרה דקות על קטע אחד של התפילה!
הנהגה זו - היא שנשתמרה בזכרוני.

אין לך תפילה יפה יותר מ"נשמת", בה מפרטים את רגשי ההודיה והכרת הטוב להקב"ה על כל טובותיו המרובות. ה' יתברך מנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים. רופא חולים, פוקח עורים וזוקף כפופים, זן ברעב ומכלכל בשבע. ועד כדי כך, שאילו פינו מלא שירה כים, אין מספיקין להודות על טובה אחת כראוי. אפילו על אחת!!!
מאלף אלפי אלפים מטובותיו יתברך.

תפילה זו, הנאמרת כדרכה וכרגילותה בפיות עמך בית ישראל מידי שבת בשבתו - בודאי יפה היא, ומעוררת לבבות.

אך אין להשוותה כלל לאמירה מתונה ופנימית, החודרת לעמקי לבב ופורטת על נימי הלב העדינים ביותר. אמירת התפילה במשך ט"ו דקות - הרי מאפשרת לאדם לממש כל מילה כמרגלית יקרה, כספיר ויהלום. לרומם את כוונתו עד אשר טובותיו יתברך ימלאו את כל חלל לבו, וישטפוהו בסערת רגשות. כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב. ואז, הרי הוא שמח בעולמו של הקב"ה, וכל העולם כולו שמח עמו. אין זו אמירה בעלמא, אלא חוויה ודביקות בטעם של עולם עליון. אין לך דרך טובה יותר מזו, כדי לידע מהו רגשת "מעין עולם הבא". ברוך שככה לו בעולמו.

הנהגה זו שוה היא לכל נפש, כלום יש לך אדם מישראל שאינו יכול למצוא רבע שעה כדי לטעום מצוף הדבש של דביקות בשכינה מעין עולם הבא?

אך בל נגביל עצמינו, אפילו אם מאיזה טעם שיהיה אין בידו של אדם לנהוג בהנהגה זו ממש, הלקח שלה ונקודת קיומה בודאי ששויים לכל נפש ממש. כי תמיד אפשר לקיים מעין הנהגה זו, ואזי לזכות על כל פנים להרגשה שהיא "מעין" של מעין עולם הבא.

וזאת - על תקן יומי ממש. לא בחמש עשרה דקות, אשר לא כל אדם ירשה לעצמו, אלא בזמן מועט, בדקה ממש, או פחות או יותר מעט. ולא בתפילה מסוימת, אלא לכל אדם באשר הוא, ימצא איזה פסוק או קטע בתפילה ש"מדבר אל לבו", דבר שמרגיש בו רוממות הנפש, קירבה ודביקות.

אולי ב"פותח את ידך", אולי ב"מודים אנחנו לך", או ב"הטוב כי לא כלו רחמך". ואין אלו אלא דוגמאות בלבד! הִיא אתה חכם, בחר לך את הקטע המתאים לך.

קטע קצר זה שבחרת לך - אמור אותו בכוונה יתירה. לא רק כ"מונה מעות", אלא כ"מוצא שלל רב", "מאלפי זהב וכסף". אמור אותו ברוממות הנפש, בשירת הנשמה, בנעימת הודיה, מצא בו את עונג ההודיה לאלקים והקירבה אליו. ובו יבא לידי ביטוי סערת הרגשות של תפילתך, לפחות בזעיר אנפין, "מעין".

"אין לך אדם שאין לו שעה". אמנם טרודים אנו בעסקינו, ואפילו טרודים בתפילתינו, אבל אין לך אדם שאין לו דקה! דקה, שיתכן מאד כי תהיה הנקודה המרכזית בתפילה, ואולי גם הרגע הפנימי ביותר שבמשך היום.

כל עצמותי תאמרנה.

טעמו וראו כי טוב!

הכנת הלב -

דקה שקודם התפילה

בהקדמת ספר מסילת ישרים, ציין הרמח"ל התבוננות מפליאה בטבען של בני אדם.
וכך הוא כותב:

"...אלא שכפי רוב פרסומם [של דברים] וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה..."

טבע זה הוא נגד השכל וההגיון, אבל מה נעשה - וכך היא המציאות!

מסברא היינו מצפים שהדברים הפשוטים והידועים יהיו זכורים אצל כולם... ואעפ"כ יש דוקא תועלת גדולה לשוב ולהזכיר שוב ושוב, ולעורר גם בדברים שהם ידועים, ברורים ופשוטים.

דומני שכל הנ"ל שייך במיוחד ובפרט לענין הכנת הלב לתפילה.

יתכן והתרומה המשמעותית ביותר לאיכות התפילה, היא בהקדשת דקה למחשבה והכנה מיד לפני מעשה התפילה.

על אף המאמץ, כדאי הדבר! ואפילו אם הזמן שניתן להקדישו לתפילה מצומצם ביותר - גם אז ראוי להקדיש זמן קצר להכנת הלב.

הרינו מביאים בזה את דברי הרמב"ם, ודברי הספר "עלי שור".

כתב הרמב"ם (תפילה פ"ד הט"ז):

"...לפיכך צריך לישב מעט קודם התפילה כדי לכוין את לבו, ואחר כך יתפלל... חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם התפילה וכו'".

ובספר "עלי שור" (ח"ב עמוד שמ"ט) הוסיף, וזה לשונו:

"חסידותם של החסידים הראשונים היתה ששהו שעה שלימה, אבל לשהות מעט לפני ואחרי התפילה היא הלכה לדורות!

כמה זה "מעט"? חמש דקות יהיה הרבה. השוהה לפני התפילה דקה אחת ממש, וישב בשקט על מקומו, מרוכז בעצמו ובתפילה שהוא עומד להתפלל, יראה נפלאות איך דקה זו עשויה להשפיע על כל תפילתו.

אנחנו רדופים מאד מקצב החיים המודרניים שהכל צריך להיעשות במהירות. באוכל ובשיחת רעים אנו מאריכים למדי... אבל בתפילת שחרית אנו לחוצים. כל אחד ממהר לעבודתו זה בכה וזה בקושי רב אנו יכולים להתרגל בתפילה מתונה, ואפילו דקה אחת יקרה לנו. לכן, אפילו דקה זו של שהיה לפני התפילה עולה לנו במאמץ ומאבק.

אבל אין לוותר עליה!"

עד כאן דבריו של הספר "עלי שור", וקילורין הן לעינינו.

"תוקף ועיקר השמחה האמיתית"

מאמר זה עוסק בהסברת ההכנה הראויה לתפילה, שהיא בהעמקת המחשבה בכך ש"אין עוד מלבדו". בתוך הדברים יתבאר גם שזהו המקור ממנו נקח את "תוקף ועיקר השמחה האמיתית".

כדי לעורר את הכוונה הראויה בתפילה, נחוץ לו לאדם להקדים ולחשוב קודם תפילתו אודות כך שהוא עומד להתפלל; ההכנה המוקדמת למעשה התפילה, יפה כחה להשביח את התפילה הבאה לאחריה. כך כותב הרמ"א בסימן צ"ח, וז"ל:

"ויחשוב קודם התפילה מרוממות הא-ל יתעלה ובשפלות האדם ויסיר כל תענוגי האדם מלבו".

והנה הדברים צריכים פירוש וביאור לאנשים כערכי, מה בדיוק צריך לכוין ולחשוב: "רוממות הא-ל יתעלה" - מי שאינו בקי ברזי הקבלה, מה יחשוב? איך נתפסת הדעת במושג ה'רוממות', שלאדם מן השורה זהו מושג שהוא בדרך כלל קצת עמום, ואינו ברור לו כיצד ובמה תתפוס מחשבתו?

"ובשפלות האדם" - וכי אין מחשבה זו מדכאת, כאשר אדם נותן אל לבו את שפלותו ואפסותו, והרי ברור שאדם צריך להכנס לתפילה מתוך התעוררות החושים ולא מתוך דיכאונם! (ועוד, שגם במחשבת 'שפלות האדם' דומני שאדם מן השורה מתקשה ליישם אותה ולהבין כיצד הוא שפל וחסר חשיבות וכו', על אף שבהגיון ניתן להסביר זאת).

"ויסיר כל תענוגי האדם מלבו", כאן כבר בודאי הגענו לכאורה לדבר שקשה ליישם אותו! מי ירצה לבטל מלבו דווקא את הדברים המענגים אותו בחיים? אם קבלה היא - נקבל, אם פסק הלכה הוא - נקיימו, ודאי וודאי, אבל הדברים נשמעים

כמנוגדים לרצון הטבעי של האדם, וממילא גם אין חשק לחשוב בהם! (צא וראה כמה אנשים מקיימים כהוגן את דברי הרמ"א?).

ננסה במאמר זה לקרב קצת את הדברים, הן אל השכל והן אל הרגש, לבאר שהרעיונות שכאן אינם רחוקים מאתנו אלא שווים לכל נפש ממש, ועוד - והוא העיקר - שיישום הלכה זו הוא דבר המשמח מאוד ונותן טעם אמיתי במעשה התפילה (ובכל קיום מצוה שאדם מישראל מקיים).

נתחיל בהבאת דברי המפרשים המבארים את המושג שנאמר אודות הקב"ה: "אין עוד".

וז"ל המהר"ל מפראג (בתחילת הדרוש שלו לשבת הגדול):

"וכן אמר הכתוב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, ואין פירוש 'אין עוד' כי אין עוד אלהים, אבל פירושו כי אין עוד דבר בעולם רק ה' יתברך".

והנה פירוש זה צריך להבינו; וכי אין המציאות הקיימת לנגד עיני אמיתית? וכי כל העולם אך חלום בלתי־מציאותי הוא? ומה הכוונה שאין עוד דבר בעולם מלבד הקב"ה?

כדי להבין זאת, הסכת ושמע להמשך דבריו של המהר"ל שמסביר את כוונתו באר היטב:

"כי כל הנבראים לא נבראו אלא למענהו יתברך, ואם לא כן לא היה נברא אותו נברא בעולם, רק הכל נברא בשביל לשבח ולפאר יוצרו ולעבדו. לפיכך אמר אין עוד, כלומר כי אין בריאה עוד בנמצא רק הכל הוא לשבח ולפאר ה' יתברך. כי הכסא אשר ישב עליו בעל הכסא אין לכסא שם בפני עצמו רק כי הוא לישיבת בעל הכסא אבל מצד עצמו אין מציאות לו, לפיכך הנבראים כולם אשר נבראו לשבח יוצרם ולפאר שם כבודו אין להם שם בפני עצמם, והרי אין עוד".

כלומר: הבריאה כולה נבראה ע"י הקב"ה לתכלית אחת ברורה ויחידה: לכבודו יתברך. והרי כך שנו חז"ל בסוף פרקי אבות: **"כָּל מֵה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, לֹא בָּרָאוּ אֶלָּא לְכָבוֹדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכָבוֹדִי בְּרִאתִיו יִצְרָתִיו אֶף עֲשִׂיתִיו".**

נמצא, שאמיתת ההגדרה של כל דבר בבריאה, עצם הבנת מציאותו, הוא: כיצד הוא מביא כבוד ה' בעולם, כיצד הוא מביא את האלוקות לבריאה. זו ה'תעודת זהות' האמיתית - והיחידה - שיש לכל נברא. וכפי שממשיל זאת המהר"ל לכסא, שכל ענינו של הכסא הוא ישיבת בעל הכסא עליו, ואין לו שום זהות עצמית ושום ענין קיום אחר מאשר: שימושו לישיבתו של בעל הכסא. כך גם העולם אינו משמש לשום דבר אחר מאשר לכבודו של ה', זו תעודתו, תכליתו וזהותו במבט האמת הצרופה.

מכאן גם תבואר תכלית האדם בחייו, התכלית שלמענה הוא קיים. הייעוד האמיתי של אדם בעולם הוא להביא את כבוד ה', לכך נברא, לכך קיים, וזהו ייעודו השלם והנעלה ביותר.

לדברים הנ"ל יש גם תוצאות מעשיות ביחס לרגשות האדם בקיום מצוות. כי הלא רגש השמחה תלוי ברגש של שלימות, כך הגדרתו של המהר"ל מפראג:

”כי כל שמחה כאשר הוא שלם ואין לו חסרון ומפני השלימות נמצא השמחה”
(ספר נתיבות עולם - נתיב התורה - פרק ד).

והרי מעתה מבואר - הואיל וכבוד ה' הוא התכלית, והוא הוא השלימות האמיתית ביותר שניתן לו לאדם להשיג, לכן גם יוכל אדם למצוא בזה את השמחה האמיתית והאינטנסיבית ביותר, כראוי לשלימות הגדולה ביותר שתגיע לו לאדם.

נוסיף עוד בביאור נקודה זו. כתב רבי צדוק הכהן (מגדולי בעלי המחשבה) בספרו **”צדקת הצדיק”** (אות ר"ב), וז"ל:

”שמעתי דלכן קורין קהלת בסוכות - לא מפני שמהביל שמחת עולם הזה, רק שממנו נקח תוקף ועיקר השמחה האמיתית, ע"י ההבלת כל עניני עולם הזה - רק 'זה חלקי' כו”

דבריו קצרים ומתומצתים מאד, אבל הם ממש בבחינת מועט המחזיק את המרובה. העולה מדבריו הוא, שאין ענינו של קהלת לומר שהעולם 'הבל', לא זו מטרותו. אלא, קהלת בא ללמד שהעולם 'הבל'... 'ורק זה חלקי'!

תוספת שלש מילים אלו, "רק זה חלקי", מבטאת את עיקר תוקפו של הענין. וההבדל ה'קטן' הזה הוא כגבוה שמים מארץ; הבה ונסביר. אם נקבע ונבהיר לאדם שהעולם בו הוא חי הוא 'הבל', הרי רק אמרנו שלילה. קבענו את אפסותם של רוב עסקי חיינו, וזה איננו מעודד ואולי גם להיפך... אבל לעומת זאת, רצוננו הוא לקבוע בפני האדם מטרות חיוביות בחייו. להצביע בפניו על רוממות והתעלות, על שאיפה ודביקות, על עסקי חיים אמיתיים המגביהים את האדם למעלה מעשרה טפחים מהמגבלות החומריות של החיים הגשמיים האפורים.

זכורני אודות פעם אחת שנסעתי במונית, ובדרך למדתי משניות. הנהג היה אדם מסורתי (לא דתי), וביקש שאלמד בקול, שגם הוא ישתתף בלימוד. עשיתי כבקשתו, ומשסיימתי את הפרק הוא הטיח בי את שאלותיו: 'למה זה חשוב? מה איכפת לי אם השיעור של הוצאת חפץ בשבת הוא כך או כך? מה התועלת בלימוד שכזה?' וכך עניתי לו אף אני, בשאלה: 'מהן ההשגות שלך בחיים, מה נותן הנאה ושמחה? למה אתה מצפה ומייחל? משחק כדורגל? בקבוק קוקה-קולה? צפיה בסרט? אמנם יתכן שאדם יקבל מזה הנאה, אבל רק בדרגה רדודה מאד. כי הרי השמחה באה משלימות (כדברי המהר"ל שצוטטו לעיל), וכאשר השלימות היא רק ברובד הגשמי של האדם ועוסק רק בתענוגים חומריים, היא אינה יכולה להביא שמחה מהותית לאדם, היא אינה עוסקת ברובד הפנימי העמוק של ה'אדם' שבו. לפיכך, לעולם לא תוכל להשיג על ידי ערכי התרבות שלך שמחה אמיתית, לא שייך שם הרגשת רוממות הנפש. אין בידך כלל את הכלים הנצרכים להשגות שכאלה.

אבל כאשר אדם לומד תורה ועוסק במצוות, הרי הוא מתעסק בהשלמת הפן המהותי שלו כאדם, ואז יכולה השמחה להיות כזו המביאה רוממות הנפש, שאיפה אמיתית, וכל שאר רגשות נעלות ונפלאות שנפשו של כל אדם צמאה וכמהה להן, ואינן תמיד בתחום השגתו. תגובתו של נהג המונית היתה קצרה ועניינית, וסיימה את הדיון בנושא. הוא אמר בנימה של 'מנוצח': "אתה צודק!"

וזו כוונתו של רבי צדוק הכהן. לומר רק שהעולם הבל - אין זו תכלית הדברים. זהו רק דחיית החיים הגשמיים, ואולי אף מדכא את מי שאין השגותיו גבוהות דיין. אבל התכלית היא להציב בפני האדם מטרה אמיתית, תכלית חיים נעלית שבאמת ראוי לחיות עבורה. להבהיר לו שאין להסתפק בהתעסקות בצד הרדוד והשולי של החיים, אלא דוקא להיות מודע לגדלותן של השגות אמיתיות וחיים ראויים. התפיסה האמיתית של "הבל הבלים" איננה יכולה לעמוד בפני עצמה, כי מתחילה היא לא נועדה אלא בצירוף ההבנה שיש מטרה נעלית לחיים. וזהו שנאמר בסיומה של מגילת קהלת: "סוף דבר הכל נשמע, את הא-להים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם".

ואזי, מטרה נעלית שכזו היא המביאה שלימות אמיתית, וממילא גם ממלאת את הלב בשמחה אמיתית. וזהו שאמר רבי צדוק, שכוונת קהלת היא ללמד את השמחה האמיתית של 'רק זה חלקי', של ידיעת החלק האמיתי שיש לאדם בחייו, שזה ורק זה נותן את תוקף ועיקר השמחה. דבריו מעתה מאירים כספירים, אף כי קצרים הם - הם מכילים עולם ומלואו.

נרשה לעצמנו, טרם נמשיך, קריאה פעם נוספת בדברי רבי צדוק הכהן:

"שמעתי דלכן קורין קהלת בסוכות - לא מפני שמהביל שמחת עולם הזה, רק שממנו נקח תוקף ועיקר השמחה האמיתית, ע"י ההבלת כל עניני עולם הזה - רק 'זה חלקי' כו", ע"כ לשונו.

אחר שזכינו לכל הנ"ל, נשוב לנושא שבפתח דברינו: ההכנה לתפילה. "רוממות הא-ל" "שפלות האדם" "יסיר כל תענוגי האדם מלבו", כל אלה מאירים באור חדש. הכוונה כאן היא להחדיר בהכרה ולקבוע בלב שהכל הוא ה' יתברך; אליו היא עיקר השאיפה של החיים, וכל שאר עיסוקינו המרובים - אינם אלא כטפלים לעומת העיקר והמרכזי, שהוא הקירבה אל ה'. "שפלות האדם" הוא מושג מדכא אם הוא נתפס כשליה בלבד. ברם, הוא מרומם ומשמח כשנתפס כמוביל למטרת-על של גדלות הבורא והקשר של האדם אליו. זו ההכנה לתפילה שעליה כתב הרמ"א ואליה כיוון את דבריו - והדברים שמחים ומרננים לא-ל חי.

יצוין בשולי הדברים:

זמן רב היה לי קושי בלשונו של הרמ"א שנתבארה בפרק זה: "ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם ויסיר כל תענוגי האדם מלבו". והרי היסוד של התפילה הוא שמחת לב בקב"ה (כפי שנתבאר בהרחבה בפרקים דלעיל), ומדוע זה לא הוזכר בדבריו? יישבתי לעצמי שאמנם זו כוונתו, שהמחשבות עליהן הרמ"א כותב נועדו לעורר את השמחה. אך מנין לי שאכן נכונים הדברים?

עד שמצאתי את שאהבה נפשי, בדברי רבי חיים מוולאזין בספרו "נפש החיים" (שער ב פרק א), בתוספת כמה מילים שהוא מוסיף בהביאו הלכה זו. וז"ל:

”... גם לשרש מלבו בעבודת התפלה תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל. ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא יתברך. כמו שאמרו (יבמות ק”ה ב’) המתפלל צריך שיתן לבו למעלה. עד שיהא כל כח לבו משוכה רק למעלה להתענג על ה’ לבד בתיבות התפלה. וכענין החסידים הראשונים שהיו שוהים שעה א’ כדי שיכוונו את לבם למקום. וכענין שפי’ רבינו יונה ז”ל שם ענינה ע”ש ולבך תשית....”.

והן הן הדברים שנתבארו.

"בא אל התיבה"

שני המאמרים הבאים נכתבו והתפרסמו במקורם באתר של הישיבה לקירוב וחוקים "אש התורה" (aish.co.il) בה יש לי טור אישי הקרוי: "הדרך אל השמחה".

תפילה... מעמקי הלב... האם שני אלו משתלבים אצלך ליחידה אחת?

הבקיאים בתנ"ך יזהו מיד את הפסוק שבכותרת המאמר, כלקוח מספר בראשית. כאשר הגיע זמנו של נח להנצל מהמבול, ניתן לו הציווי המתאים: "בא אל התיבה".

במאמר זה נתייחס לפסוק האמור במובן אחר לגמרי, על פי פירוש חסידי שנמסר לנו בשם ה'בעל-שם-טוב' הקדוש, מייסד תנועת החסידות. הפירוש אמנם אינו פשוטו של מקרא (כבר הזכרתי שהוא 'חסידי', לא?), אך הרעיון שבו קצר, תמציתי - ומאיר עיניים.

הנושא הוא: עבודת התפילה.

לא 'תפילה' - כמילה הכוללת אינספור פרטים וענינים, אלא 'עבודת' התפילה.

'עבודה'?

האם התפילה היא 'עבודה'?

אכן כן, הבקיאים שבכם בודאי כבר נזכרים שרבותינו ז"ל למדו את מצות התפילה מן הפסוק הנאמר בקריאת שמע "ולעבדו בכל לבבכם", שעליו פירשו: איזוהי עבודה שבלב, הוי אומר זו תפילה.

אם היא נקראת 'עבודה שבלב', אם כך מובן שיש איזה מאמץ מיוחד שצריך להשקיע כדי שתהיה נקראת 'תפילה' כמו שצריך. זו 'עבודה'. והמאמץ הזה צריך שיהיה 'בלב', וזהו מה שיתאים להגדרה של 'עבודה שבלב'.

בינתיים דיברנו באויר קצת. הבה ניגש ליישום פרקטי.

האם מצאת שלפעמים תפילתך נאמרת ללא מספיק כוונה? שמא אינך מרגיש שהתפילה מגיעה עד עמקי לבבך, וההתעלות והדביקות שרצית להרגיש במעשה התפילה אינן נמצאות במידה מספקת לשביעות רצונך... הרגשה זו היא שכיחה ומצויה. מה שבמיוחד מתסכל הוא, שאדם לא כל כך יודע כיצד להתגבר על הבעיה, מה עושים כדי לצאת מזה? כמובן שאפשר לתת כל מיני עצות של הכנה לתפילה, אמירת התפילה באריכות, לימוד הענינים כו', אבל הרי בודאי יש אפשרות לשיפור גם ללא הנהגות שהן מעבר ליכולת של אדם רגיל מן השורה, וללא שינויים מפליגים בכל המערכת הרוחנית של האדם. התפילה היא מצוה על כל אדם, לא רק לי ולך ולשאר השלושים וארבע מתוך הל"ו צדיקים שבדור!

על כך באו דבריו של הבעל-שם-טוב, "בא אל התיבה". ה'תיבה' היא המילה הנאמרת בתפילה, והעצה היא 'להכנס' לתוך אותה מילה. ברמ"ח אבריק, בשס"ה גידך. אמור את המילה בכל לבבך ובכל מאדך, את כל מהותך תרכז בתוך התיבה הנאמרת. יכבשו הדברים את קרקע נשמתך, את דם התמצית שבך, את כל ישותך. אל תאמר את המילה בפיק, אלא תחיה אותה!

את זה, איך עושים? זו איננה שאלה. עושים.

מנסים, משקיעים, מתאמצים. מי שמנסה מצליח. העיקר שלא להיות לחוץ בזמן, כי זה לא עובד אם ממהרים מדי. צריך לגייס את מלוא הריכוז, להסיח כל דבר אחר מן הלב, ולהשקיע את הדעת במילים היוצאות מן הפה.

-מה רצית לשאול? זה קשה? גם אם כן, הרי בכל אופן זה נקרא 'עבודה' שבלב, מה שקל מדי לא נקרא עבודה. כבר אמר אחד ממנהיגי החסידים, (ואגב, זו אימרה יפה לכשעצמה) שתפקידו של הרבי הוא להעמיד את הסולם; החסיד צריך לתפס עליו בעצמו. וחוץ מזה, מנין לך שזה קשה? -עד שתנסה, לא תדע!

ולשאלה האחרונה שרצית לשאול: הרי התפילה תקח המון המון זמן לפי המרשם המובא כאן, וממילא זה לא פרקטי. אתה צודק. אם רצונך שכל התפילה כולה, מתחילה ועד סוף, תהא נאמרת בצורה כזו - זה באמת הרבה. נשאר את זה לשלושים וארבעה האחרים שכבר הזכרנו אותם לעיל.

אבל לפחות קצת!! בחר לך איזה קטע מסויים בתפילה, אפילו קצר. את אותו קטע אמור בכל הרוממות שתוכל, שם תמצא את היישום הנפלא של 'בא אל התיבה'. זה כבר באמת לא קשה, לא לוקח זמן. שווה הנהגה זו לכל נפש, והתועלת שבה - מי יוכל לשער.

נו, העמדנו לך את הסולם. קדימה, תתחיל לתפס!

עסוק מדי בתפילה מנדי להתפלל

במאמר זה נעסוק בהצגת רעיון אודות תפילה. ובפרט, במה שנוגע ליהודים יקרים שמתפללים הם בקביעות, ורוצים להשביח את חווית התפילה.

מדי פעם מושמעת שאלה מפי אנשים אלו, הנובעת מהשאיפה שלהם לכוין יותר בתפילה. רצונם הוא בתפילה הנובעת יותר מעומק הלב; ולמרות מאמציהם, נותרים הם בתחושה שאינם מצליחים בכך. ונפשם בשאלתם, מה עושים? כיצד מצליחים להתגבר על המחסום החוצץ בין המילים ללב? כיצד יוצרים חוויה מילולית שנוגעת בשורשי הנפש ומעמקי הלב?

הרעיון אשר נביע בזה הוא - בו זמנית - עמוק אבל פשוט. מקורו בתחום התיאוריה, אבל הוא פרקטי, ויישומו בתחום היום יום. שוה הוא א"כ לכל נפש, בדרך זו או אחרת.

והנה, כולם יודעים שהתפילה בצורתה הראויה דורשת ריכוז (-ודאי, ודאי). ותפילה גם דורשת הכנת הלב כראוי לפני התפילה (-זה גם ודאי). וגם דורשת... זמן. נו בודאי, זה פשוט וברור, האם התחדש כאן משהו?

ועם כל זה, נבוא להציע קצת 'חידוש' - שהדרך היא בהשקעת יותר זמן.

והואיל והקורא הממוצע בודאי משקיע הוא כבר את הזמן הדרוש לתפילה, ושוא יעלה בדעתו שכוונתי עכשיו להטיף על השקעת זמן נוסף, בדברים שהם מעבר ליכולתו לעשות. משהו בסגנון של לבוא לבית הכנסת מוקדם יותר; לשהות פרק זמן קודם התפילה כדי להכין את הלב; אולי אפילו להיות כמו אלו שהגמרא מספרת אודותם שהיו "חסידים ראשונים" והיו שוהים 9 שעות כל יום בתפילה... אם כך הדבר, יחשוב הקורא - זה לא בשבילי!

נא להרגע.

כוונתי להמליץ על השקעת יותר זמן בתפילה, מבלי להוסיף אפילו דקה נוספת לפרק הזמן שכבר מוקדש לעסק זה בהווה.

ואם תתפלא איך זה יתכן ועל מה אני מדבר, אז הנה עצם הרעיון.

כאשר צריכים אנו לשקול את כמות התפילה לעומת האיכות: מה חשוב יותר, איזה יש להעדיף?

ודאי לא יהסס אדם מלענות שהאיכות היא הקובעת יותר מן הכמות. (ובעצם, כך כתוב בשולחן ערוך, בסימן הראשון: "טוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה").

אל מה מכוונים הדברים?

זה בעצם שייך לכולנו.

אנו עסוקים מדי מכדי להוסיף זמן בתפילה.

עסוקים במה?

בכל דבר. בעסקי פרנסה, בעסקי נופש, אולי אפילו בבזבז זמן (זה גם "עסק"). נכון, היה נחמד להשקיע עוד זמן בתפילה, אבל יש גם עיסוקים אחרים בחיים הלוקחים את תשומת לבנו, וממעטים את הזמן הזמין לתפילה. זו מציאות.

אך הנה שאלה ובה מעט אירוניה: היתכן שנהיה עסוקים מדי בתפילה... ולכן לא ישאר לנו זמן להתפלל? - זה כבר נשמע מוגזם ובלתי מציאותי. כי אדרבה, אם אדם עסוק בתפילה אז זה אומר שהוא מתפלל. לא יתכן להיות עסוק מדי ב'תפילה' מכדי 'להתפלל'.

ולמרות זאת אני מציע שִנְשֶׁנָה את המבט שלנו, ונוכח שזה בדיוק מה שקורה בשטח: אנו עסוקים מדי בתפילה, מכדי להתפלל!

נניח שיש לנו די זמן, ואין אנו ממהרים לשום דבר. נקח קטע כלשהו מן התפילה, ונאמר אותו לאט. במתינות, ברגש, בשימת לב. ניתן לעומק של הדברים להיווצר במחשבה ולהתנגן על מיתרי הלב לפני שנבטא אותם בשפתיים.

קטע זה יהיה חי, תוסס, אמיתי. ממש (נא לא לקחת את המילה הבאה בקלות!) חוויה.

בקטע קטן זה, יבואו לידי ביטוי כל מאוויינו. צורת התפילה בה אנו כה חושקים - הנה היא. לזה בדיוק ייחלנו וציפינו!

אלא מה, שאם ככה נתפלל את הכל - הלא התפילה תהיה שעות ארוכות... נכון. בכוונה לא דיברנו על תפילה שכל כולה ככה. רק קטע קטן, אותו נקח להנהגה זו. בו נרגיש את משמעות העומק אליו יכולה תפילה להגיע.

אבל רגע... מאיפה נקח את הזמן אפילו לקטע קטן זה, הרי צריך להתקדם, יש עוד נוסח שלם של תפילה לגמור...

הוא שאמרנו, אנו עסוקים מדי בתפילה מכדי להתפלל!

למה למהר לקטע הבא, כשאפשר לומר את הקטע הנוכחי לאט ולמצוא בו עומק. עומק שלעולם לא יגיע ע"י אמירה מהירה, כי הוא חודר אל הלב רק כאשר נותנים לו זמן "להתבשל" ולחדור פנימה.

חסידים הראשונים השקיעו תשע שעות ביום, כי את כל התפילה ככה אמרו. לאנשים רגילים אני ממליץ לא יותר משש שעות סך הכל (בדיחה, בדיחה. לא להבהל). אבל ברצינות: הבה נשחרר את עצמנו מן ה"עול" לדהור הלאה. ניתן לאיזה קטע "להתבשל" בלב קודם אמירתו, ונחוש בכך חוויה מיוחדת ומרוממת של תפילה. בלי להיות לחוצים על המילים הבאות המחכות שכבר נגמור ונאמר אותן.

לא בכל התפילה, אלא לפחות באיזה חלק מסויים שלה, ואפילו אם הוא רק קטע קטן.

לאט לאט.

שלא נהיה עסוקים מדי בתפילה... מכדי להתפלל!

המצוה הראשונה לנער בר מצוה - לשמוח בקבלת עול המצוות

(מדברי החתם סופר)

זהו המצוה הראשונה שמקיים הנער מיד בכניסת שנת י"ד בצאת הכוכבים, הוא שש ושמח שזוכה לקבל עול מצות ה' אלקיו, והשמחה היא מצות עשה דאורייתא לעבדו בשמחה ובטוב לבב מרוב כל.

ואמרתי, שלא נתפרש בתורה לשמוח ביום זה כמו שלא נתפרש בתורה לשמוח ביום מתן תורתנו הקדושה, אלא תלה היו"ט והשמחה ביום הביכורים וקציר חיטים.

כי לא יתכן שיצוה אותנו במ"ע שנתחייב לשמוח בקבלת עול על צווארנו, דא"כ שמחה זו גופיה עול היא על צווארנו. אלא, הקב"ה לא ציוה, ואנחנו שמחים מעצמנו שזכינו לקבל עול תורתו עלינו, ומטרדת שמחה זו נשכח שמחת ביכורי קציר חיטים שהיא שמחת עולם הזה וכל חפצים לא ישוו לנו.

וכן ביום בר מצוה.

חתם סופר על התורה ס"פ ויחי (ד"ה וירא יוסף)

שבת

ערכה של "מתנה טובה" מבית גנזיו של הקב"ה

מדברי ה"חפץ חיים"

הגמרא (שבת י:) אומרת:

"אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל. לך והודיעם!".

אבאר מאמר זה בדרך משל:

ידוע שישנם בעולם הרבה סוגים של אבנים טובות ומרגליות שאין ערך לשווים, ועולים בדמים מרובים, ואין יד כל אדם - ואפילו הם שרים גדולים ועשירים מופלגים - משגת לרכוש הרבה מינים של אבנים טובות ומרגליות. ואפילו באוצרותיהם של מלכים אדירים קשה למצוא אצלם כל המינים שנמצאים בעולם. וככל שהמלך גדול יותר, ודאי שגם אוצרותיו גדולים וחשובים יותר מאוצרותיו של מלך שהוא בדרגה נמוכה ממנו.

והנה קל וחומר בן בנו של קל וחומר, ה' יתברך שהוא מלך מלכי המלכים, בודאי נמצאים בבית גנזיו כל חמודות הכסף והזהב ואבנים הטובות שנמצאים בעולם. ומכל המתנות הטובות לא השתבח הקב"ה בהן, כי אם באותה ש"שבת" שמה, והיא נקראת אצלו בשם "מתנה טובה".

בודאי אין שיעור לחשיבותה וטובתה.

ומתנה כזו נתן הקב"ה לישראל על ידי שמירת שבת. ואם כן, כמה צריך האדם להשתוקק כדי להשיג חלק במתנה טובה זו, שיגיע לו על ידי שמירת השבת כראוי.

(בית ישראל פרק ב')

השבת הוא שורש התורה -

להמשיך את חיות התורה למעשה בראשית

בזוה"ק כתוב, ששבת היא כללא דכל אורייתא כולא כו'. וכן בגמ' איתא, הכופר בשבת הוי מומר לכל התורה.

וביאור הענין, כי קבלת התורה ועשרת הדברות הם קיום כל העולם, כמו שאמרו חז"ל הששי כו'. וכמו שאמר ה"חידושי הרי"ם" ז"ל כי עשרת הדברות הן כנגד עשרה מאמרות כו'.

ואיתא כי התורה החזירה נשמתן של ישראל שפרחו בשעת עשרת הדברות. וז"ש תורת ה' תמימה משיבת נפש כו', ע"ש במדרש. והיינו שהתורה היא העצה להתלבש חיות ה' יתברך תוך מעשים גשמיים ג"כ, שיוכל האדם להתדבק בו ית' אף בעוה"ז. וזהו "משיבת נפש", לשוב הנפש להיות מקושר בשורש חיות שלו.

והוא ממש בחינת השבת, דכתיב בי' "וינפש". שיש עלי' לכל נפשות ישראל אליו ית'. והיינו שיש נחת רוח לה' ית' מעבודת בני', וממילא נמשך חיות מחדש לבחי' נפש כנ"ל. כי נודע שע"י שבת נמשך חיות לימות החול שיש להם קישור ודיבוק בשורשן ע"י השבת כמו שביארתי בפ' הקודמת. ונמצא כי השבת הוא שורש התורה להמשיך חיות התורה במעשה בראשית.

עפ"י שפת אמת (ריש פרשת יתרו)

"כל מקדש שביעי כראוי לו"

פירוש ה"חפץ חיים"

כך הוא תחילתן של זמירות ליל שבת המודפסים בסידור:

כָּל מִקְדָּשׁ שְׁבִיעֵי כְּרָאוּי לוֹ. כָּל שׁוֹמֵר שַׁבַּת כְּדַת מַחְלָלוֹ. שְׁכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד עַל
פִּי פְעָלוֹ. אִישׁ עַל מַחְנֵהוּ וְאִישׁ עַל דְּגָלוֹ:

ויש לבאר מהו כפל הדברים, שאחר שאמר "כל מקדש שביעי כראוי לו", חוזר ומוסיף "כל שומר שבת כדת מחללו" (פי' ששומר שבת ונמנע מלחלל אותה).

נביא בזה את הביאור שנאמר על ידי החפץ חיים זי"ע (חפץ חיים על התורה, פרשת כי תשא), אך מקודם נמסור כהקדמה - סיפור אודות מרן הח"ח.

רב אחד עמד ודרש במיאמי ביטש שבמדינת פלורידה, בסעודה שלישית. והוא סיפר אודות מעשה שנאמר ונמסר ברבנו הח"ח.

היה זה כאשר מצאו בחור אחד בישיבתו שבראדין, שהיה אותו בחור מחלל שבת. היו אלה תקופות קשות בהתמודדות עם תנועת ההשכלה וכיו"ב, ונתפס אותו בחור ברשתם, ירד מדחי אל דחי - עד שהגיע לדיוטה התחתונה, והיה מחלל שבת בפרהסיא.

ניסו לדבר עמו, להסביר לו בדרכי נועם, לאיים עליו - והוא בשלו עומד. ולא היתה ברירה אלא להחליט שצריך לזרוק את אותו הבחור מן הישיבה.

משהודיעו לח"ח על החלטה זו, ביקש הח"ח שישלחו את הבחור אליו, כדי שישוחח עמו.

נכנס הבחור לחדרו של הח"ח, שוחח עמו כדקה - ושוב יצא; ומאותו יום ואילך קיבל עליו לשמור שבת כהלכתו. ויהי לפלא.

סיפר הרב את הסיפור הנ"ל, ותמה ואמר: מה אמר הח"ח לאותו בחור בדקה אחת? מה ניתן לומר בזמן כה קצר, שהשפיע יותר מכל מה ששאר האנשים שדברו עמו מקודם לא עלתה בידם?

הענין נותר בסימן שאלה. השיעור הסתיים.

בירכו ברכת המזון, התפללו ערבית, אמרו הבדלה.

ואז ניגש בעל-בית אחד משומעי השיעור אל הרב, ואמר: מה שהרב השאיר בסימן שאלה, מה אמר הח"ח לאותו בחור - אני יודע את התשובה.

הכיצד יודע אתה?, -שאלו הרב.

הנה כי כן, המשיך אותו יהודי, -אני הייתי הבחור שעליו הרב סיפר.

תדהמה אחזה ברב - הנה בעל המעשה בעצמו! אותו סיפור המסתובב שנים רבות, המותיר אחריו סימן שאלה כה גדול ומשמעותי, והנה הנה ממש היהודי שאתו זה קרה...

"מה היה שם? מה אמר לך רבנו הח"ח? מה קרה בדקה אחת שם, שהשפיע יותר מכל השאר?"

סיפר היהודי ואמר, שכך היה:

כשהוא נכנס לחדר, בא אליו רבנו הח"ח ולקח את יד ימינו של הבחור בשתי ידיו. ואז רבנו הגדול - שנמוך קומה היה - הסתכל מעלה מעלה, עד שהביט בפניו של אותו בחור.

מילה אחת ויחידה יצאה מפה קדשו:

"שאבעס"

והוא ז"ל התחיל לבכות.

סיפר היהודי כיצד דמעותיו של הח"ח נפלו על יד ימינו והרטיבו אותה. והמשיך וסיפר כיצד עד עתה חש הוא את התחושה של ידיו שנעשו רטובות מדמעותיו של הח"ח.

וכיצד גמלה מיד החלטה בלבו שלעולם לעולם לא יחלל שוב את שבת קדשנו!

נשוב לביאורו של הח”ח בזמירות שבת.

יש מי ש”שומר שבת כדת מחללו”, פירוש - ששומר שלא לחלל ח”ו את השבת. הוא אינו מדליק אש, אינו עושה אף מלאכה, וגם אינו מטלטל מוקצה.

אך מה עם הקדושה של שבת? מה עם הנשמה היתירה, הרוממות הרוחנית המיוחדת של יום שבת קודש?

זו כבר הדרגא הנעלית יותר, זהו מה שמוזכר במילים הקודמות, הוא ה”מקדש שביעי כראוי לו”.

שניהם אהובים, שניהם חביבים. גם ה”מקדש שביעי”, וגם ה”שומר שבת מחללו”.

”שכרו (של כל אחד מהם) הרבה מאד”.

ובכל אופן אין להשוות ביניהם, הבדל רב יש בין שתי המדריגות. וזהו שממשיך ואומר: ”שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו”.

כל אחד מקבל את הראוי לו לקבל.

יתן ה’ שיהא חלקנו לא רק בין אלה ששומרים שבת מחללו, אלא גם בין אלה המקדשים את השבת כראוי!!!

כי הם רצו

בסוף מסכת כתובות מסופר על אהבת ארץ ישראל שבערה בלבם של אמוראים:

רבי אבא היה מנשק את הסלעים בעכו (כשבא מחו"ל, שזהו הגבול הצפוני של ארץ ישראל), ורבי חייא בר גמדא היה מתגולל בעפרה, שנאמר: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו".

וברש"י שם כתב: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", עד כאן לשונו.

ותמוה מה רצה בזה, הרי אינו מפרש כלום ואינו משנה גירסא, אלא רק מביא את הפסוק המובא כבר בגמרא.

בשם הבעל-שם-טוב נמסר ביאור, שבא רש"י להסביר את עומק ההנהגה האמורה.

לא עשו כן האמוראים משום שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה", אלא "כי רצו עבדיך את אבניה", כי הם רצו, כי כך היה הרגש שבלבם.

[הדברים מובאים בסוף ספר "הלכות חג בחג" על מסכת סוכה. ושם מעיר, שהנה כתוב במשנה ברורה (תעז ה): "כתב של"ה ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור. וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו. וכן ארבעה מינים שבלולב. והכל לחבוב המצוה, ואשרי מי שעובד ה' בשמחה", עכ"ל. וגם כאן יש לנוהג לנהוג כן מפני אהבת ה' וחיבוב המצוה הבוער בלבו, ולא מפני 'שנאמר'...]

"פני שבת" נקבלה

"ומה נהדר מראה אדמו"ר ביום שבת קודש שהיתה לו אז צורה לגמרי אחרת מאשר בימות חול".

התיאור הנ"ל נכתב על המשגיח דישיבת מיר רבי ירוחם ליוואוויץ זי"ע בספר תולדותיו "האדם ביקר" (עמוד כב), על ידי תלמידו - מורי ורבי הגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל, מחבר הספר "עלי שור".

תיאור קצר זה מקבל משמעות נוספת כשהוא נקשר עם תוספת רקע; שכך נוהג היה הרב וולבה לספר על השבוע הראשון בו הוא בא לישיבת מיר המעטירה.

תחילת ביאתו היתה ביום שלישי בשבוע, והוא ראה את המשגיח רבי ירוחם זי"ע ביום שלישי ורביעי וחמישי.

הוא הופתע, איפוא, כאשר הוא ראה שבליל שבת יושב אדם אחר במקומו של המשגיח, וסבר שכנראה יש משגיח אחד לימי החול ומשגיח אחר לשבת.

אך הוא הופתע עוד יותר, כשגילה בהמשך שהאדם ה'אחר' שישב שם היה לא אחר מאשר... רבי ירוחם עצמו. כי כה שונה היה מראהו של רבי ירוחם בשבת, עד שנראה היה כאדם אחר ממש!¹²

בהמשך ראה הוא ברבי ירוחם זי"ע, שחוזר היה מחזה זה אצלו בכל שבוע, בכל שבת.

12. וכה סיפרו על כמה צדיקים שמראה פניהם שונה היה בשבת מבחול, מחמת ה'נשמה יתירה' המיוחדת של שבת שהקרינה מהם. (ומה שהבאתי דוקא את הסיפור הנ"ל, כי חביבות מיוחדת יש בהבאת סיפור שאינו רק מפי השמועה, אלא הגיע ישירות מפי בעל המעשה עצמו).

כי כך היה מנהגו של רבי ירוחם, שהיה מכין את עצמו מוקדם לשבת, ויושב במקומו בבית המדרש ועוצם את עיניו, ומכין את מחשבתו לביאתה של שבת קודש. ובכל שבוע - בדיוק בזמן כניסת שבת - היו פניו פושטות צורה ולובשות צורה, מקרינות זיו רוחני, נראות כאילו אין זה אותו אדם שהיה עד כה בימות החול.

הנהגה זו של רבי ירוחם - בעצם הלכה פסוקה היא.

כך כותב הרמב"ם בהלכות שבת (פרק ל):

איזהו כבוד [שבת]... יושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך. וחכמים הראשונים היו מקבצין תלמידיהן בערב שבת ומתעטפים ואומרים בואו ונצא לקראת שבת המלך.

הכבוד הראוי לשבת קודש מצריך 'הכנה לקראת', להיות יושב ומצפה ומייחל.

כי על כן, כל דבר בעולם שרוצים לשמר אותו - צריך כלי קיבול הראוי לו. ושימור של פן רוחני - כלי הקיבול שלו הרי הוא בהכנה הנפשית, במחשבה על גודל יקר הערך של הענין.

(וראה עוד את דברי ה"זכרו תורת משה", המובאים בפעמוד 172 כיצד מתאר הוא את ההכנות לקראת שבת קודש, ואת התחושה המגיעה על ידה).

הרשו נא לי לכתוב בדרך צחות.

לָכֵּה דוּדֵי לְקִרְאָת פְּלָה. פְּנֵי שַׁבַּת נִקְבְּלָה

"פני שבת" הם הפנים של שבת, אותם פנים ששונים הם מהפנים של האדם בימות החול, אותם פנים שצויירו לעיל בסיפור אודות רבי ירוחם.

זהו ה"פני שבת" שנקבל.

וכיצד מקבלים את ה"פני שבת" הללו?

"לכה דודי לקראת כלה"... בהכנה הנכונה והראויה -

אזי נזכה בעז"ה ש"פני שבת נקבלה!"

שמה נוכל להוסיף ולומר. ידועים דברי המדרש, על הפסוק ”ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו”. במה באה הברכה והקדושה לידי ביטוי? בשינוי שבאור פניו של אדם!

שכך הוא לשון המדרש שם (בראשית רבה יא ב):

”ברכו באור פניו של אדם, קדשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת”.

הסיפור הנ”ל אודות רבי ירוחם, ושאר צדיקים עליהם נמסר כדברים הללו, ממחיש הוא את דברי המדרש. אכן אין דומה אור פני האדם בשבת, לאור פניו בימות החול.

אלא, שעדיין לא ניחא לי בביאור האמור. על צדיקים מיוחדים שמענו כדברים האלה. לא ראינו כן בכל אדם מן השורה. ובודאי דברי המדרש גם ליהודים ’רגילים’ נאמרו, מה הביאור?

ולא קשיא. אכן שונה אור פניו של אדם ’רגיל’ גם כן. אולי לא שוני כה קיצוני, אבל האור המאיר מן הפנים - בודאי שונה הוא!

שכבר שנינו את דברי רש”י בעשרת הדברות, מהו ענין ”ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך” - **”כשתבא שבת יהא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה, שלא תהרהר אחר מלאכה”**. בשבת רואה יהודי כאילו כל מלאכתו עשויה.

דאגות הנובעות מעיסוקי ששת ימי המעשה, אין להן מקום בקדושה של שבת. כל עסקי הפרנסה אינם תופסים מעמד כלל ביום זה. [ועוד, שבפרקים הבאים יבואר ענין המבט של שבת, מבט שענינו חגיגת טובן של החיים. של ”גם זו לטובה”, ו”כל מה דעביד רחמנא - לטב עביד”].

אין הראש עוסק בשבת אלא בעניני קדושה, מרומם הוא כמה טפחים מן החול ומן החולין.

ראש המלא במחשבות אלה, בודאי מקרין אור לגמרי אחר. אור של אדם שהוא מלא סיפוק ועונג.

אכן, ”לא דומה אור פניו של אדם כל ימות השבת כמו שהוא דומה בשבת”!

רצונך להרגיש את הנשמה יתירה?

בשבת, זוכה כל יהודי ל"נשמה יתירה".

שמא ברצונכם להרגיש ולחוש את הנשמה יתירה? אם כן, אם רצון זה הוא עז ואמיתי, הטו נא אוזן קשבת.

מחבר הספר "חיי אדם" כתב ספר על הלכות שבת, ושמו "זכרו תורת משה". ושם בהתחלה, בסימן א', הוא כותב כיצד אפשר לאדם להגיע למטרה הנכספת שהיא הכותרת של פרק זה.

כך לשונו:

"יוכל האדם להתבונן ולנסות כי כאשר יכוין האדם את דעתו ויהיה יראת ה' בלבו באמת ויהיו מעשיו רצוים, אזי בודאי לאחר שטבל בערב שבת בכוונה רצויה לקבל קדושת שבת, יבין בדעתו שנתוסף לו נשמה יתירה, כי ירגיש בנפשו יראת רוממות שבאה לו עד שתבער בו אהבת ויראת ה'. וזה בדוק ומנוסה מכמה אנשים כמה פעמים בלא שום ספק. אבל כשאין נשמתו טהורה, אז לא ירגיש בקדושת שבת".

קראו נא היטב, דייקו בדבריו. הוא מבאר לא רק כיצד להגיע לזה, אלא גם מה מהותה של הרגשה זו, אלו תחושות מתעוררות על ידה בלב.

שימו לב גם שזה בדוק ומנוסה (!).

ודי בזה.

[וראה לעיל בפרק "בכל מאודך", שהובאו דבריו של רבי נחמן מברסלב מספר ליקוטי מוהר"ן. שם הוא מבאר שהגעגועים אחר הנפש - הם עצמם היוצרים את הנשמה יתירה של שבת קודש].

חגיגת טוב הבריא

בפרק זה, עומדים אנו להתוודע למבט חדש שבעומק משמעותו של יום שבת קודש. נראה בס"ד איך השבת מחדשת את ההבנה של החיים כולם - גם בכל ששת ימי המעשה. נלמד איך סעודות שבת הן בעצם חגיגת ההבנה שכל מה שעושה הקב"ה הוא לטובה, ושהחיים הם ללא חסרון ודופי. אשרי מי שזוכה להפנים את תוכן הדברים!

שני סוגי הלכות שונות נוהגות ביום השבת. יש את איסור המלאכה, ויש את חיוב העונג. מה משתמע מהלכות אלה?

איסור עשיית מלאכה - משמעותו ברורה, מפורש הוא בתורה. כשאדם נמנע מעשיית מלאכה, הרי שמעיד הוא בכך שהקב"ה ברא את העולם בששה ימים ונח ביום השביעי, ולכן גם אנו נחים ממלאכה.

אך מה ענינו של עונג ליום זה? "וקראת לשבת עונג", מצוה המוזכרת בדברי ישעיה הנביא - עונג זה מה טיבו, מה משמעותו? עונג זה, על מה ולמה הוא בא?

הטו נא אזנכם לדברי המהר"ל מפראג (באר הגולה באר השני), אשר בהסבירו את הענין - מגלה מימד חדש בכל מהותה של שבת. הוא מבאר שאנו מוסיפים עונג ליום שבו מעידים על בריאת העולם - כדי לבטא שהעולם הוא שלם ללא חסרונות, ולכן ראוי לעונג שכזה.

וכך כותב המהר"ל:

כי השבת הוא שה' יתברך ברא העולם והשלים אותו, לכך צוה ה' יתברך שישבות האדם ביום הזה ששבת ה' יתברך ממלאכתו והשלים אותה.

ולא יאמר, אף כי השלים העולם - הוא עולם חסר בדבר מה! ועל זה בא עונג שבת לומר כי ה' יתברך השלים העולם ולא נמצא חסרון כלל רק הכל הוא בעונג והשלמה. ומפני כך ראוי שיהיה מקיים ג' סעודות בשבת.

כלומר: יאמר לעצמו האדם, אמת שה' ברא את העולם כמפורש בפרשת בראשית, אבל הבה נברר מה טיבה של בריאה זו? הלא כה הרבה חסרונות יש בבריאה, בעולם, בחיים...

כנגד מחשבות אלו באה מצוה, שביום זה בו אנו מעידים על מעשה הבריאה, יהא אותו יום גם חוגג את הבריאה הזו. שמחים אנו בבריאתו של הקב"ה, כי היא נעשתה בשלימות וללא דופי וחסרון.

פן ישאל השואל: והרי אין זה אמת, פקח עיניך וראה. יש חסרונות בבריאה! יש בעיות לא מעטות ולא קלות. יש מציאות הנגלית לנגד עינינו של "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", יש עניות, יש יצר הרע, הכיצד אמורים אנו "לחגוג" את שלימותה של הבריאה?

על כך נמשיך לעיין בדברי המהר"ל במקום נוסף, המשלים את ביאורו בנושא.

וכך הוא כותב (בנצח ישראל פרק יט):

... מפני כי השבת בו השלים השם יתברך העולם, ומפני כי יש שהם אומרים כי נמצא דברים שהם חסרון בעולם, ובפרט שיש צדיק ורע לו רשע וטוב לו, דבר זה יחשב חסרון. ועל זה אמר "מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה". כי יש להודות השם יתברך על שלימות הבריאה, ושלא ימצא חסרון בבריאה, רק הכל בהשלמה.

ומפני כי השלמה הזאת אינה רק מצד עולם הבא, ועל ידו יושלם הכל, כמו שיתבאר, ולכך אומר "מזמור שיר ליום השבת", ופירשו ז"ל (סוף תמיד) ליום שכולו שבת, והוא מנוחה לחי עולמים. כי אף אם נראה בעולם הזה דבר מה שהוא חסרון, אבל מצד עולם הבא יושלם הכל. ולפיכך כל המזמור הזה כפול; "טוב להודות ולזמר לשמך עליון" (תהלים צב, ב). וכן (שם) "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות", כל המזמור הזה הוא כפול¹³, מפני שהוא מיוסד על עולם

13. כן איתא במדרש שוחר טוב (תהלים צב): "אמר רבי יצחק, כל עיסקא דשבתא כפול. עומר כפול, (שם, כב) שני העומר לאחד. קרבנו כפול, (במדבר כח, ט) וביום השבת שני כבשים. עונשה כפול, (שמות לא, יד) מחלליה מות יומת. שכרה כפול, (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד. אזהרותיה כפולות, זכור ושמור. מזמורו כפול, מזמור שיר ליום השבת".

שהוא עולם כפול¹⁴.

אם כך, זהו ביאורו של הענין. אכן הכל הוא מושלם, ומה שאין אנו זוכים לראות שלימות זו - הוא מפני קוצר הראייה שלנו. מוגבלים אנו, אין אנו רואים אלא את פן החיים של "עולם הזה". ודוקא כשמתגלה הפן של "עולם הבא", בו יושלם הכל, אזי מגיעה ההבנה אודות שלימותה של הבריא.

ביום השבת יש גילוי מסויים של "עולם הבא". אף שעדיין אין אנו זוכים ביום זה לראות את הכל עד סופו, אך נגלה ללבנו אודות כך שסוף הענין אכן קיים. ולכך, סמוך לבנו ובטוח שהכל בשלימות מאתו ית'. אכן עולם בלי חסרונות.

ולכך, ביום זה יכולים אנחנו לחגוג את הבריא. כי חוגגים אנו את שלימותם של החיים.

"זקראת לשבת עונג" - זהו עונג הידיעה שכל אשר עושה ה' יתברך הוא לטובה, העונג של שלימותם של החיים, העונג של בריאה ללא דופי וללא חסרון. זהו העונג של שבת קודש¹⁵!

כל הכתוב בפרק זה שופך אור לגמרי חדש על סעודות שבת, על עונג שבת.

חגיגה על טובן של החיים! (וראה תוספת והעמקה בזה בפרק הבא)

14. פירש עוד המהר"ל בגור אריה (דברים פרק ה פסוק יב): "כי זהו ענין שבת שיש בו כפל תמיד... וכל זה רמז כי השבת כפול בעולם הזה ובעולם הבא, ולפיכך כל ענין שבת כפול, מפני זה באו אזהרות שלו כפול". ובנצח ישראל (פרק מט): "כי הדבר שהוא לפי הטבע החמרי הוא ענין אחד, ושלא כטבע הוא כפל".

15. וראה את דברי ה"מסילת ישרים" (פרק יט - בביאור חלקי החסידות):

"אמנם כדי שלא תהיינה הצרות והדוחקים קושי ומניעה אל האהבה, יש לאדם להשיב אל עצמו ב' תשובות: הא' מהן שוה לכל נפש, והב' לחכמים בעלי הדעה העמוקה. הא' היא כל מאי דעבדין מן שמיא לטב (ברכות ס'), וזה כי אפילו הצער ההוא הדוחק הנראה בעיניו רעה, איננו באמת אלא טובה אמיתית, וכמשל הרופא החותך את הבשר או את האבר שנפסד כדי שיבריא שאר הגוף ולא ימות, שאף על פי שהמעשה אכזרי לכאורה, אינו אלא רחמנות באמת להטיבו באחריתו, ולא יסיר החולה אהבתו מהרופא בעבור זה המעשה, אלא אדרבא יוסיף לאהבה אותו. כן הדבר הזה, כשיחשוב האדם שכל מה שהקב"ה עושה עמו לטובתו הוא עושה, בין שיהיה בגופו, בין שיהיה בממונו, ואף על פי שהוא אינו רואה ואינו מבין איך זה הוא טובתו, ודאי טובתו הוא, הנה לא תחלש אהבתו מפני כל דוחק או כל צער אלא אדרבא תגבר ונוספה בו תמיד".

שמירת שבת - כנגד היאוש שמפיל היצר הרע על האדם

לאדם שמרגיש ייאוש מחמת ריבוי עבירות שעשה, מה תקנתו?

כותב ה"אור החיים" הקדוש, ששמירת שבת השקולה כנגד כל המצוות - בה טמון החיזוק כנגד התקפה זו של היצה"ר.

שכך כתוב בפסוק (דברים ד לט): "וַיִּדְעַתְּ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֶל לְבַבְךָ".

האזה"ח שם מסביר שעל ידי ידיעת "היום", יוכל להשיב אל לבו ולהכניע את היצר. איזה "יום" ישיב אל לבו? עשרה מהלכים מביא האזה"ח, והנה העשירי שבהם:

יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ירושלמי ברכות פ"א ה"א) שקול שבת כנגד כל התורה כולה.

והנה לפי שיבא היצר ויאמר לאדם, מה כחך כי תיחל לקיים כל התורה כולה שהיא שלימות האדם, ומה גם אדם שעברוהו רעות רבות ירחיקהו היצר, מה תוכל לתקן את אשר פעלו ידיך מהרעות?

לזה אמר משה "וידעת היום" - אותו שכתוב בו "היום" שהוא השבת דכתיב (שמות טז כה) "כי שבת היום", תן דעתך עליו.

ובו תשיב אל לבבך, כי הוא שקול כנגד כל התורה, וזה יועיל לסתור ב' טענות, בין לתקן מה שעברוהו מהמרדים, בין להשלמת הנפש, שעל ידי שמירתו הרי הוא כאלו קיים תרי"ג מצוות.

התגלות ה"טוב להודות לה" "

פרק זה קיים כיחידה בפני עצמה, אך באמת הוא תוספת והעמקה לפרק הקודם. יבואר בו שהשבת מורה על כך שהעולם הוא "טוב מאד" - ולכן "טוב להודות לה".

מזמור שיר ליום השבת.

כל הקורא את המזמור הזה בעיון יגלה שאלה המתבקשת מאליה: אחר שהתחלה מציגה נושא ברור, ומודיעה שתוכנו של הפרק יהיה מוקדש ל"יום השבת", הרי בהמשכו של הפרק אין שום זכר לנושא הענין המבואר בפסוק הראשון. היתכן ממזמור שיר שתוכן ענינו הוא "ליום השבת", ואין השבת מוזכרת בו?

???

הט נא אזנך לביאור הענין, ונציע את מהלך הדברים, כפי שמבארים אותו המפרשים. כי אכן הנושא שעליו נסוב המזמור - הוא הוא הנושא השייך ל"שיר" של יום השבת.

כל תוכן מזמור זה סובב הוא על ענין הנהגת "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו". דן הוא במציאות המראה לעינינו שהרשע פורח מהר ובכל מקום, והצדיק - לאט לאט.

והמזמור מציין שבסופו של דבר יבוא הכל על תיקונו המושלם. הרשעים יושמדו ("בפרוח רשעים כמו עשב... להשמדם עדי עד"). הצדיקים, למרות שצומחים לאט לאט, יגיעו לקיום אמיתי ויציב וקיים לעד ("צדיק כתמר יפרח... עוד ינובון בשיבה"). הרשעים והצדיקים, שניהם יקבלו בסוף את הגמול המגיע להם. והזמן בו יבוא התיקון המושלם - אך בידי הקב"ה הוא, והוא במרומיו מנהל את הכל בזמן ואופן הגלוי רק לו יתברך - "ואתה מרום לעולם ה'".

זהו הענין של המזמור, וכל כולו מכוון לקראת המסקנה המודגשת בפסוק האחרון שבו: "להגיד כי ישר ה', צורי ולא עולתה בו". אין שום עול, כי הכל ישר והגון, "א-ל-אמונה ואין עול צדיק וישר הוא", הכל כמו שצריך להיות.

מבט זה שהוא תוכנו של המזמור - זהו המבט על העולם שנקשר ליום השבת.

שכך מפורש בפסוקים שבמעשה בראשית, שהקב"ה ראה את כל אשר עשה "והנה טוב מאד".

ומיד אחר זאת - "ויכולו השמים והארץ...", הכל נגמר ונסתיים. "וישבות ביום השביעי... ויברך... ויקדש".

שבת באה היא מתוך המבט של "והנה טוב מאד", ומשם נובעת ברכתה וקדושתה של השבת.

ולכך מבואר שה"מזמור שיר ליום השבת" אכן שייך בתוכנו ליום השבת. כי על כן, עוסק הוא כולו במבט על העולם שהוא המבט של שבת קודש.

ולכן "טוב להודות לה'"; זהו מאותו "טוב מאד" הבא בראיית הקב"ה את הבריאה שברא בגמר מעשה בראשית.

לאחר שבפרק הקודם נתבאר שמבט זה - הוא השורש של מצות עונג שבת, נתוסף בפרק זה לדעת שמבט זה עצמו הוא מהותי לשבת קודש, הוא הנקשר לשבת של מעשה בראשית, הוא התוכן של המזמור שהוקדש ליום השבת.

נביא בזה את הדברים שזה עתה כתבנו, בלשונו של ה"פחד יצחק" (שבת מאמר ב' אות ה'):

אע"פ שמצות עונג שבת לא נתפרשה לנו אלא בדברי הנביאים, מ"מ שורש הענין של עונג שבת נעוץ הוא בתורה בפרשה של גמר מעשה בראשית. שהרי כך כתוב בתורה: וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויכולו וגו' וישבת וגו' ויקדש וגו'.

הנה נתפרש לנו בכאן כי השביתה והקידוש של שבת באים הם מתוך ראייה של טוב מאד בכל הבריאה כולה. וכשם ששביתה שבת שלנו וקידוש שבת שלנו הם דוגמת השביתה והקידוש של הקב"ה ביום השביעי של מעשה בראשית; כמו כן העונג שבת שלנו הוא דוגמת ראייה זו של 'טוב מאד' אשר בה הסתכל הקב"ה בעולמו בגמר מעשה בראשית.

והנה כל אוזן המקשיבה לפנימיותם של דברים מבחינה היא כי הפסוק של טוב להודות להשם, הבא תיכף אחרי הכתוב של מזמור שיר ליום השבת, קשור הוא עם ה"טוב מאד" המבואר במקרא עם פתיחת הפרשה של קדושת השבת.

**ומובן הוא לפי זה כי כל המשך פרשה זו העוסקת בסדר ההנהגה של רשע וטוב
לו אינו אלא פירוש לה"טוב מאד" של גמר מעשה בראשית.**

**והרי הדברים מבוארים היטב, ובס"ד נגלה בהם אור חדש המאיר על יום השבת -
ועל כל ששת ימי המעשה הבאים בעקבותיו.**

תיאור מרטיט -

'חשבון הנפש' של ה"חפץ חיים"

ספר "מאיר עיני ישראל" נדפס בכמה כרכים. בספר זה יש ראיונות עם אנשים שהכירו את החפץ חיים בהיכרות אישית, וסיפרו אודותיו ממה שידעו וראו הם בעצמם.

בכרך הראשון יש ראיון שנערך עם נכדו של הח"ח, רבי הירש זקס ז"ל. בין הדברים, הוא מספר אודות מנהגו של הח"ח בעריכת 'חשבון הנפש'. קשר הדברים לספר זה יובן, כשנשים לב מה היו עיקר העבירות אותן כלל בחשבון נפש זה.

וכך הוא סיפר:

"החפץ חיים היה עורך בכל פעם חשבון נפשו בין שעתיים וחצי שעות עד שלש וחצי, ארבע שעות. דרכו של הח"ח - הן בלימודו והן בסדר מוסר שלו - היה כאילו דין ודברים עם חברו שיושב למולו. ומי שלא ידע, היה חושב שהח"ח יושב עם עוד אחד ליד השולחן, ודין ודברים ביניהם. אף אחד לא העלה בדעתו שהח"ח מדבר אל עצמו, מפני שהיה מדבר הכל בדרך שאלה ותשובה.

וכך היה סדר וידויו - הוא היה עולה במדריגות אל העלייה וסוגר את הדלת אחריו. והתחיל מדבר ומתאר לעצמו כאילו הובילו לבית הקברות והורידוהו אלי קבר... ומגיעים שני מלאכים ותופסים אותו והולכים לבית דין של מעלה.

כשמגיע לבית דין של מעלה שואלים אותו: ישראל מאיר - מה אתה אומר על כך? ומה אתה אומר על כך? ועל זה עונה כך, ועל דבר זה עונה כך. ממש חקירה אמיתית, כמו בבית משפט. אחר כך מכריזים שמי שיודע שיש לו זכות יבוא ויאמר, ומתחילים להגיע מלאכים כל אחד עם מצוה אחרת. וכך מצטבר שק גדול עם זכויות, והרבה פעמים שמעו את הח"ח עצמו מתפעל ואומר: אהה! ברוך השם, עוד מצוה ועוד זכות.

אחר כך מכריזים: יגיע הקטיגור, כל מי שיודע לו חוב יבוא ויעיד! ושומעים את הח"ח מתחיל לספור עבירה ועוד עבירה, מגיע הוא לעשר, למאה, ולאלף, ועיקר העבירות שלו - שמעתי מאבי - היו על אי שמחת המצוות, מצוה זו לא עשה בשמחה, ומצוה זו לא גמרה בשלימות, ומצוה אחרת היה חסר בה קצת אהבה, כאלו סוגי עבירות, אבל העיקר היה - שהתלונן שלא עשה את המצוות בשמחת הלב כמו שצריך. וכך מנה עוד ועוד עבירות, ומתחיל למדוד את המצוות כנגד העבירות, ויוצא לו שהם בדיוק מחצה על מחצה...

מסופר שפעם הסתתר המשגיח רבי ירוחם ממיר ז"ל מאחורי הדלת, ומרוב התרגשות הנפש הוא התעלף על המדריגות.

השכר של שבת שלא נכתב

הסבר מדוע השכר של שבת נאמר בעל-פה, ולא ניתן בכתב

ספר שמות פרק לא

אֲךָ אֶת שַׁבַּתִּי תִשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשֶׁכֶם:

מה משמעות סופו של הפסוק, "לדעת כי אני ה' מקדישכם"?

הגמרא (שבת י:) מפרשת, שהכוונה היא לכך שה' הודיע על נתינת השבת לישראל ("לדעת כי אני ה' מקדשכם, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל, לך והודיעם"). וזאת, בהתאם להנהגה הראויה לנותן מתנה: "הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו".

והנה הגמרא שם מתקשה בזה, שהרי הכלל האמור, "הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו", אינו שייך אלא באופן שמקבל המתנה לא ידע על זה בעצמו. ואילו כאשר הוא יגלה זאת בעצמו, אין הכלל הזה אמור. שבת - בודאי עתיד הוא להגלות על ידי המקבלים, כי בודאי יידעו בני ישראל אודות השבת - הלא חייבים הם לדעת על הלכות היום כדי לקיים אותם?

התשובה של הגמרא היא שתעמוד במרכז פרק זה. הגמרא עונה, שנכון שהלכות שבת יבואו לידיעת בני ישראל, אבל "מתן שכרה לא עביד לגלויי". כי יתכן לקיים את כל ההלכות של שבת, ולא להיות מודע למתן שכרה של השבת, ולכן נתבקש משה להודיע זאת לבני ישראל בעל פה (כדברי רש"י: "והוא הודיעם [על ידי משה] בעל פה מה שכרה"). בכך אכן מתקיים הכלל האמור, שהנותן מתנה - צריך להודיע על כך.

והנה יש לנו לחקור מדוע באמת שכר זה ניתן רק בעל פה, ולא נתפרש בכתב.

ולבאר את זאת, נקדים שאלה של המהר"ל מפראג (בחידושי אגדות שם): מדוע רק במצות שבת מצינו הנהגה זו, להודיע את מתן שכרה, ולא בשאר מצוות התורה? והלא אין לך מצוה שאין תחיית המתים תלויה בה? תשובתו: הבדל יש בין שכר שאר המצוות לבין שכרה של שמירת שבת.

שכר שאר המצוות - תוצאה הם משמירת המצוה, דבר הבא "מחמת" ובעקבות המצוה. ואין חובת ההודאה בא על מה שבא "מחמת" דבר אחר.

שבת שונה היא, משום שהשבת היא במהותה עולם הבא, והשכר הוא חלק מעצם המהות של המתנה. ולכן את זה - מן הראוי להודיע.

הרי דבריו בלשונו:

"ויראה לומר כי שאר המצוות אע"ג שתחיית המתים תלוי בה, אין עיקר המצוה תחיית המתים, רק שתחיית המתים נמשך אחר המצוה שהוא שכר המצוה. ולא אמרינן שצריך להודיע, רק כאשר נותן לו מתנה טובה בעצמה [ולא כאשר נותן לו דבר אחד ודבר אחר נמשך אחר זה שאין צריך להודיע רק העיקר ולא הדבר הנמשך]. ולכך אף אם תחיית המתים תלוי במצוה, אין המתנה תחיית המתים בעצמו ולמה צריך להודיע.

אבל שבת, המתנה עצמה היא עולם הבא! דהא שבת מעין עולם הבא (ברכות נ"ז ע"ב), יום שכולו שבת היא (ר"ה ל"א ע"א). ומאחר שאף המצוה היא עולם הבא דלא עבידא לגלויי הוצרך להודיע. ולכך אמר 'מתנה טובה יש לי בבית גנזי', הוא הטוב הצפון לצדיקים שהוא עולם הבא".

דבר נפלא למדנו כאן. אין עולם הבא דבר המגיע בגלל שבת ובעקבות שמירתה, כמו בשאר מצוות. אלא, השבת היא במהותה התגלות של עולם הבא. (ולכן נאמר שהמתנה הטובה הזו היא "בבית גנזי", כי העולם הבא גנוז הוא, ומשם מגיעה מתנת שבת). ולכן הוצרך ה' להודיע לבני ישראל אודות מתנה זו. כי יתכן שיקבלו אותה כחובת קיום הלכה, אבל לא ידעו מעצמם שמה שקיבלו כאן הוא דבר שבעצמותו הוא עולם הבא, ועל כך צריך להודיע להם.

וזה הקיום של "הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו", להודיע לבני ישראל שיום שבת זה הניתן להם עתה - מבית גנזיו של הקב"ה היא נלקחה, ממקום שבו גנוז העולם הבא, וזהו מהות המתנה הניתנה להם.

עד כאן מתורתו של המהר"ל.

בכך נראה שאפשר ליישב את השאלה שבתחילת דברינו - מדוע שכר זה ניתן רק בעל-פה ולא בכתב. והיינו, כי כל עניני עולם הבא לא נתפרשו בתורה שבכתב, ורק בעל-פה ניתנו הדברים (וכבר דובר במפרשים¹⁶ להסביר ענין זה, ואין כאן מקומו). ומטעם זה עצמו, גם שכרה של שבת לא ניתן אלא בעל-פה; כי השכר הזה הוא, שזוכים בשבת קודש ליום שהוא עצמו במהותו מעין עולם הבא.

בראש השנה אומרים:

הַיּוֹם יַעֲמִיד בַּמִּשְׁפָּט כָּל יִצְוֵי עוֹלָמִים, אִם כְּבָנִים אִם כְּעֲבָדִים.

הסבא קדישא מסלונים זי"ע (הובא בספר "נתיבות שלום" מאמר ט"ו)

פירש:

שהמשפט הוא אם עבודתם להשי"ת היתה בבחי' בנים, בשמחה ותענוג, או בבחי' עבדים, בכפיה והכרח.

וכן פי' במאמר הכתוב (קהלת יא) **שְׂמַח בְּחֹר בְּיַלְדוּתָהּ... וְדַע פִּי עַל כָּל אֱלֹה יִבְיָאֵךְ הָאֱלֹקִים בַּמִּשְׁפָּט**, שעל זה גופא - אם היית שמח או לא - יביאך אלוקים במשפט

16. מהר"ל ב"תפארת ישראל" פרק נ"ז ואילך, כלי יקר ריש בחוקותי עה"פ "והתהלכתי בתוכם".

"קומט דיר, הירש לייב! תחת אשר לא עבדת..."

מעשה נורא סופר, אודות יהודי אחד שהיה ניצול שואה, והגיע לגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל. עבר אותו יהודי את כל המחנות על מוראותיהם, את השעבוד המפרך, את העבודה בתנאים התת-אנושיים של הנאצים ימ"ש, את שבעה מדורי גיהנום. ותוך כדי השיחה נתברר שלא זכה היהודי הזה לשום חינוך דתי. עם הארץ גמור היה, לא ידע אפילו פסוק כצורתו.

ורק פסוק אחד בודד ידע, ואותו הוא ידע היטב. ומה היה פסוק זה?

- "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב".

???

תמה הגר"י קמינצקי, מנין הגיע הפסוק הזה דוקא לאותו יהודי, וכיצד היה בקי בו ושגור על פיו?

ובכן, במחנות העבודה היו דורשים מהם להרים שקים כבדים מאד ולשאת אותם ממקום למקום. יחד עמו בעבודה מפרכת זו היה עוד מישהו, וכל פעם כשהיה צריך להרים שק כבד - היה היהודי השני נאנח בידיש, ואומר לעצמו: "קומט דיר (תרגום: מגיע לך) הירש לייב! תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב".

בירור קצר העלה במי מדובר - ברבי מקלויזנבורג, הגאון רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם זצ"ל, שאף הוא היה במחנות העבודה, וסבל את העול הכבד מנשוא. כינויו בידיש היה "הירש לייב", והוא שהיה נאנח כך בכל פעם שהיה צריך לישא את העול של הנאצים. ממנו למד שכנו לעבודה את הפסוק הזה בעל-פה.

וזהו המשפט שהוא שמע שוב ושוב, עד אשר נחרט בלבו והיה שגור על לשונו:

"קומט דיר, הירש לייב! תחת אשר לא עבדת את אלקיך בשמחה ובטוב לבב".

"יכולה היא שתרחם"

ידועה ההלכה שאין לזעוק ולהתפלל על צרה בשבת. ולכן, הבא לבקר את החולה אינו אומר "רפואה שלימה" כמו זה הבא לבקר בימות החול. ואיזה נוסח אומרים? נאמרו בזה שתי דעות (ברייתא במסכת שבת יב.):

"תנו רבנן הנכנס לבקר את החולה אומר: שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. ורבי מאיר אומר: יכולה היא שתרחם."

והבדל גדול יש בין שתי נוסחאות אלו.

האומר "שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא" אינו מציין מה יביא את הרפואה. אין הוא אומר אלא שבשבת אין לזעוק, והרפואה בעזרת השם תבוא.

ואילו האומר "יכולה היא שתרחם", הרי אומר בזה שהשבת היא עצמה תביא את הרחמים למצב. וכפי שרש"י שם מפרש: "יכולה היא שתרחם - אם תכבדה מלהצטער בה". הרי שעצם זה שאדם נמנע מלהצטער ביום שבת קודש, המראה על הכבוד ליום השבת, זה גורם לכך שהרחמים יבואו.

וכאן נעמוד על נקודה הצריכה ביאור: מדוע וכיצד ההמנעות מלהצטער בשבת תביא את הרחמים למצב? מה הקשר בין זה לזה, עד כדי שהמכבד את השבת 'גורם' לרפואה ולרחמים?

ונראה לומר. דכבר הבאנו בפרקים דלעיל את דברי המהר"ל אודות עומק ההבנה בכך שצריך לענג את השבת. והיינו, משום שבשבת מתגלה המבט של "עולם הבא", הידיעה שהבריאה של הקב"ה מושלמת וללא פגם וחסרון. וכל אשר רואות עינינו חסרון, יודעים אנו שבאמת הוא לטובה, וכל מה דעביד רחמנא - לטב עביד, וגם זו לטובה. ולכן הוא יום של עונג.

מובן מאליו שגם ההמנעות מצער ביום זה - מאותו הטעם הוא נובע, בגלל הידיעה שהכל הוא לטובה.

והנה דברים נפלאים מצינו אודות בעל הבטחון, היודע ש"גם זו לטובה" ו"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד".

בטחון זה לא רק שמביא להסתכלות אחרת על כל מצב בחיים; הוא גם משנה את המצב. השפע המגיע משמים מושפע ומתגבר מן האמונה החזקה והבטחון שכל דבר נעשה על ידי הקב"ה, והכל הוא לטובה.

יסוד זה - נפלא הוא לכשעצמו, וראוי להאריך בו. אלא שכאן נביא את הענין בקיצור.

הנה ראה את דברי המהר"ל (בספרו נתיבות עולם) ובעל התניא שכתבו על כך.

ספר נתיבות עולם (נתיב אהבת השם - פרק א):

ומפני כי אפשר לפעמים יבא רע על האדם והוא לטובתו כדי לסלק מאתו דבר שהוא רע כמו שהיה במעשה הנזכר (נ.ב. כוונתו למעשה עם רבי עקיבא בברכות ס:), ולפעמים גם הרע הוא לטוב אל המקבל כאשר בא עליו הרע לכפר חטאו ולכך יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכאשר יאמר על הדבר שנראה רע והוא בוטח בו יתברך שהוא לטובה - אז יתן ה' יתברך אותו רע לטובה.

תניא (אגרת הקודש - פרק יא):

...ואם כן הכל טוב בתכלית רק שאינו מושג. ובאמונה זו באמת נעשה הכל טוב גם בגלוי. שבאמונה זו שמאמין שהרע הנדמה בגלוי כל חיותו הוא מטוב העליון שהיא חכמתו יתברך שאינה מושגת והיא העדן שלמעלה מעוה"ב, הרי באמונה זו נכלל ומתעלה באמת הרע המדומה בטוב העליון הגנוז.

מעתה, נכונים אנו להבין הכיצד ההמנעות מצער בשבת, יכולה היא להביא את הרחמים. הסיבה שהאדם נמנע מצער בשבת היא מחמת בטחונו בה' שהכל לטובה, הכל בעונג והשלמה ללא חסרון. אמונה זו - היא עצמה שגורמת שהקב"ה יציל אותו, היא שגורמת שנעשה הכל טוב גם בגלוי.

יכולה היא שתרחם - אם תכבדוה מלהצטער בה!

נפלאים הדברים למתבונן בהם.

משפט זה אודות שבת שגור הוא בפי באי בית הכנסת, **לְקַרְאֵת שַׁבַּת לְכוּ וְנִלְכָה**.
כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה.

יסוד זה, שהשבת היא מקור הברכה - כבר בזהר הקדוש (ח"ב דף סג:) הוא נאמר:

"ראו כי ה' נתן לכם השבת, מאי שבת... הוא כללא דכל אינון שיתא אחרנין,
 ומניה מתברכין". [תרגום: ראו כי ה' נתן לכם השבת, מהו שבת... הוא הכלל
 של כל הששה (ימים) האחרים, וממנו מתברכים].

מדוע באמת השבת היא מקור הברכה, וכל ששת הימים ממנה מתברכין?

דומה, שיסוד הדבר נעוץ במה שהובא כאן בפרק זה. ואין כאן המקום להאריך, רק
 רמז הובא כאן למעיין.

השמחה - מבטלת ומרפאת מחלות

בספר משלי (יח יד) כתוב:

רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה.

בביאור הגר"א (שם) מסביר, שהכוונה היא שהשמחה מבטלת היא מחלות.

וזה לשונו:

"רוח איש וגו' כמ"ש למעלה שהשמחה בא ע"י הרוח.

וזהו "רוח איש" - כשהאיש תמיד בשמחה, הוא "יכלכל מחלהו" - אף שיבוא עליו מחלה

ח"ו הוא יכלכל מחלהו, בשמחתו יבטלנה.

אבל מי שיש לו "רוח נכאה" והוא עצבון - מי יכול לישא את זאת".

שמחת שבת וחג בישיבת סלבודקה

הסבא מסלבודקה - רבי נתן צבי פינקל - היה משתדל להשרות בין התלמידים רוח טובה ואוירה של שמחה.

אין לדבר על עונת החגים, שאז היתה מגיעה השמחה לשיא. בכל התקופות נמצאו תלמידים מחוננים בקולות ערבים ושידעו להנעים בשיר, וניגונים עליזים וריקודים נלהבים לא היו פוסקים מבין כותלי הישיבה ואכסניות הבחורים במשך כל הימים האלה.

יצא שם לישיבה בכל הסביבה בניגוניה ובריקודים, והמונים היו באים לראות בשמחתה ולהשתתף בה. רנ"צ היה מעודד שמחה זו. הוא החשיב את הנגון בחג עד כדי כך, שהיו מקרים שבמקום הקדיש לאחר התפלה - כשלא נמצא חיוב - ציווה להשמיע נגון. וכמו במועדות - כן גם בשבתות היו בוקעים קולות הזמירות מאכסניות התלמידים ומדירתו של רנ"צ.

אולם גם בימות החול במשך כל השנה היה שרוי בישיבה מצב רוח של חדוה ושמחה מלאה...

עפ"י - "המאורות הגדולים" עמוד דנ"א.

השירה בשבת

בספר "תורה אור" (לבעל התניא ז"ל, סוף פרשת כי תשא) הביא את דברי האריז"ל, שבשבת מצוה לשורר, שהוא בחינת כלות הנפש, בחינת ביטול המציאות וכמ"ש ויכולו השמים - לשון כלות הנפש. והניגון הוא בחי' הביטול, המשכה שנמשך להדבר בבחינת ביטול ותשוקה.

עוד הוסיף בזה ביאור (על דרך החסידות) בדברי המשנה (שבת פרק ה'): "יוצאין בשיר ונמשכין בשיר".

"יוצאין בשיר" - פירוש, יוצאין בכלות נפשם עד מדריגה שיכולים לילך בעצמם.

"ונמשכין בשיר" - הוא למעלה ממדריגתם - שלא היו יכולים לילך בעצמם, היה יורד המשכה מלמעלה לימשך אותם למעלה.

אכן הדברים המובאים לעיל המה נשגבים מבינתנו ועמוקים מהבנתנו, ונגלו מסוד ה' ליראיו, אולם בקריאתם בלבד, בראותנו הפלאות רוממות ענין השיר בשבת, מפעמת בנו התפעלות מחודשת מיקרת ערכה.

נוסיף עוד, שבסוגיית הגמרא ג"כ יש ביטוי לענין זה. ראה בגמרא בב"ק (לב.) ד"אמר רבי חנינא בואו ונצא לקראת כלה מלכתא ואמרי לה לקראת שבת כלה מלכתא", וברבנו חננאל שם מבואר שהיה מרקד כשאמר את זה¹⁷ (ובאמת כן מוכח מהסוגיא עצמה כמבואר למעיין שם).

17. יצויינו דברי ה"שם משמואל" (פרשת קרח - דרושים לחתונה) המבאר מהו ענין "ריקוד", וז"ל: "ענין הריקוד. נראה לפרש, שהמרקד מגביה את עצמו מחומר הארץ. והוא רומז שהפעולות החומריות יהיו נמי כולן קדושות ומזוככות ומסולקות מתאוות החומר, והוא נמי כענין מלאכת מרקד, להפריד הפסולת". והדברים נפלאים (ועיי"ש עוד בהא דאין מרקדין בשבת).

ויש להסביר עוד את ענין השירה והשייכות שלה ליום השבת דוקא.

דהנה השירה היא ביטוי למבט של שלימות על העולם, כאשר אין חסרון - אזי לבו של אדם מתרונן בשירה.

וכך מתבאר מהנאמר בגמרא (סנהדרין צא:):

"אמר רבי יהושע בן לוי כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרה לעולם הבא שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה".

ומבאר שם בחידושי אגדות למהר"ל:

"וזה כי השירה הוא מעין עולם הבא במקצת, כי עיקר ההפרש וההבדל בין עה"ז ועה"ב, כי עה"ז הוא חסר ועה"ב הוא שלם ואין חסרון בו. והשירה בעולם הזה הוא מצד השלימות שכל מקום שיש חסרון לא שייך שירה, וכאשר יאמר שירה בעה"ז שהוא חסר והתחיל בשירה אל השם יתברך שהוא מצד השלימות ואין כאן שלימות, יאמר שירה אל הש"י לעה"ב שאז יהיה השלימות הגמור שלא יהיה שם חסרון כלל. ודבר זה בודאי ראוי כי בעולם הזה אי אפשר שיהיה שלם לגמרי רק מקצת, והמקצת ראוי שיהיה לגמרי אחר שהתחיל זוכה ואומרה לעתיד".

כבר נתבאר לעיל באריכות שזהו המבט שמביא שבת קודש לעולם, המבט של שלימות, חגיגת טוב הבריאה ושהכל הוא ללא חסרון.

כה מתאימה היא השירה ליום נעלה זה!!

"כַּשְׂמֵשׁ לוֹ זְרָחָה"

השכר המובטח לשומר שבת בא לידי ביטוי בזמירות שבת כך:

**וְאֲשֶׁרֵי כָּל חוֹכָה לְתַשְׁלוּמֵי כֶּפֶל. מֵאֵת כָּל סוֹכָה שׁוֹכֵן בְּעָרְפֶּל.
נַחְלָה לוֹ יִזְכֶּה בְּהָר וּבַשָּׂפֵל. נַחְלָה וּמְנוּחָה כְּשֶׁמֶשׁ לוֹ זְרָחָה:**

על משפט הסיום ("נַחְלָה וּמְנוּחָה כְּשֶׁמֶשׁ לוֹ זְרָחָה") נשאל נא שאלה: הכיצד נחלה ומנוחה יכולות לזרוח כמו שמש? הרי הן אינן "זורחות" כלל...

אל נא תנסו לענות שיש כאן לשון מושאל ואכן הן 'זורחות' (כפי שעונים רבים הנשאלים שאלה זו), אגלה לכם מיד שאין זו הכוונה כלל.

אלא, הכוונה היא כזו. מי ששומר שבת זוכה לנחלתו של יעקב אבינו, "נחלת יעקב יירש". שכך הובטחנו מפי הנביא ישעיהו, "והאכלתיך נחלת יעקב אביך".

והרי יעקב אבינו - זרחה השמש עבורו, כפי שנאמר בפרשת וישלח: "זיזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל".

וזוהו שנאמר "נחלה ומנוחה כ(=כמו יעקב שהשמש זרחה עבורו), "שמש לו זרחה".

אחר שכוונת הפייטן נתבררה לנו באר היטב, הבה נעמיק במשמעות הדברים.

מדוע נחלת "יעקב" היא הנחלה שהובטחנו בדברי ישעיהו? מה מיוחד בנחלה של יעקב יותר מאשר שאר נחלות?

הגמרא מסבירה, שיעקב זכה לנחלה בלי מְצָרִים. בעוד שהנחלה של אברהם ויצחק היא מוגבלת, יעקב זוכה לפרוץ ימה וקדמה צפונה ונגבה ללא גבולות ומעצורים. וכך הם דברי הגמרא:

מסכת שבת (דף קיה):

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי, כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר "אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך" וגו'. לא כאברהם שכתוב בו "קום התהלך בארץ לארכה" וגו'. ולא כיצחק שכתוב בו "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל". אלא כיעקב שכתוב בו "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה".

הרי שיעקב מיוחד בכך שזוכה לנחלה בלי מצרים. והמענג את השבת אף הוא בשכרו של יעקב זוכה, לנחלה בלי מצרים. זהו שאמר ישעיה "והאכלתיך נחלת יעקב אביך".

נשאר לברר: מדוע יעקב הוא שזוכה לנחלה זו? מדוע המענג את השבת זוכה אף הוא לכך?

נביא בזה את הנאמר במשנתו של המהר"ל מפראג, בביאורי אגדות על המקום.

המהר"ל מסביר, שכל דבר שהוא רוחני (בלשונו: "קדוש נבדל") הוא ללא גבול, כי הגבולות הן רק מן החומר. יעקב היה בפרט הקדוש, לכן אין לו גבול לנחלתו.

המענג את השבת "דבק בעולם הבא, כי השבת היא מעין עולם הבא (ברכות נ"ז, ב') ועונג שבת היא מעין עולם הבא שהיא כולה עונג טוב, לכך נותנין לו נחלה בלי מצרים כאשר דבק בעולם הבא שאין לו קץ וסוף".

המענג את השבת -

ניצול משלוש פורעניות

בגמרא (שבת קיח.) מבואר שכר נפלא המגיע עבור המקיים ג' סעודות בשבת:

אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלוש פורעניות: מחבלו של משיח, ומדינה של גיהנם, וממלחמת גוג ומגוג.

והנה ידוע שהקב"ה נותן שכר עבור מצוות באופן של מידה כנגד מידה; מהו ה"מידה כנגד מידה" שיש כאן, מדוע מגיע שכר זה למצוה זו? ויש לפרש.

כי באמת כל הענין של ג' הפורעניות הללו צריך הבנה. מדוע לפני משיח יש גוג ומגוג, וחבלי משיח? מדוע קיים "דינה של גיהנם" שכולו צרות וייסורין? כל מה שהקב"ה עושה הוא לטובה. גם ג' פורעניות אלו.

כי באמת יבואו תענוגים נפלאים לעתיד לבוא, בעולם הבא ובבוא משיח. תענוגים הללו - לא כל אדם מסוגל לטעום אותם ולהתענג על מתיקותם, כי המלוכלך בחטא - אין לו את הטהרה והזיכוכ הנצרכים לתענוגים רוחניים אלו.

וזהו מטרתן של ג' הפורעניות - לזכך ולטהר, כדי לאפשר לאדם להשיג את הטובה העתידה.

"לטב עבד" - אכן, גם זו לטובה.

ומכאן יבואר מדוע המענג את השבת - ניצול מג' פורעניות אלו.

כי שבת היא "מעין עולם הבא", התגלות של עולם הבא כאן בעולמנו. והמענג את

השבת זוכה לדעת כיצד הוא טעמו של עולם הבא¹⁸.

הוא ניצל מג' הפורעניות משום שאין הוא צריך להם כדי לזכות לטעום את הטוב הבא בעקבותם.

וא"כ מבואר, שאכן מידה כנגד מידה היא זו. והמקיים ג' סעודות בשבת, שענינם קיומו של "וקראת לשבת עונג", מלמד את עצמו להתעדן מטעמו המיוחד והנעלה של העולם הבא; ממילא ניצול הוא מג' הפורעניות שאינן שייכות לו.

18. וכעין רעיון זה, שייך גם באמירת ברכות, כדברי רש"י: "הנהיגו ברכותיו בעולם הזה כדי להיות רגילים לעולם הבא שכולו ארוך" (רש"י ברכות דף סג.). וכן בענין שירה, "אמר רבי יהושע בן לוי כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרה לעולם הבא" (סנהדרין צא:), ראה ביאור המהר"ל מפראג שם, הובא בפרק השירה בשבת.